

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

TÜRK ATASÖZLERİNDE SIFAT İŞLEVİ EŞDİZİMLİLİKLER

Elzem BULUŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

TÜRK ATASÖZLERİNDE SIFAT İŞLEVLİ EŞDİZİMLİLİKLER

Elzem BULUŞ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Elzem BULUŞ tarafından hazırlanan ‘‘Türk Atasözlerinde Sıfat İşlevli Eşdizimlilikler’’ başlıklı bu çalışma, 19.09.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bülent Özkan (Başkan)

Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın (Danışman)

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

19/09/2023

Elzem BULUŞ

1“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.*

* *Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. şükrü Halûk AKALIN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Elzem BULUş

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans hayatım boyunca bilgi ve tecrübelerini aktaran, tez çalışmam sürecinde karşılaştığım olumsuzluklarda çözüm odaklı yaklaşan sayın danışmanım ve hocam Şükrü Halûk Akalın'a teşekkür ederim. Ayrıca tez savunma jürisinde bulunan Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten'e ve Prof. Dr. Bülent Özkan'a, yüksek lisans ve tez sürecimle ilgili sormuş olduğum tüm sorularda içtenlikle yardımcı olmaya çalışan değerli hocam Doç. Dr. Duygu Özge Gürkan'a teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman arkamda duran annem, babam ve kardeşime teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

BULUŞ, Elzem. *Türk Atasözlerinde Sıfat İşlevli Eşdizimlilikler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Tez çalışmasında TDK'nin Türk Atasözleri Sözlüğü'ndeki atasözleri sıfat+isim, sıfat-fiil+ isim birliktelikleri sıklık temelli olarak incelenmiştir. Ayrıca sıfat+isim birlikteliği sıfatların daha iyi anlaşılması için niteleme sıfatı ve belirtme sıfatı olarak iki ana başlığa ayrılmıştır. Belirtme sıfatı da kendi içinde alt başlıklara ayrılıp verilmiştir. Sıklık temelli inceleme yapılırken sözcük birlikteliklerinin anlamlı birliktelikler olmasına önem verilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Türk atasözleri, eşdizimlilik, sıklık temelli yaklaşım, sıfat, sıfat-fiil.

ABSTRACT

BULUŞ, Elzem. *Collocations with Adjectival Functions in Turkish Proverbs*, Master's Thesis, Ankara, 2023.

In the thesis study, the proverbs of TDK in the Turkish Proverbs Dictionary were examined as adjective +isim, adjective-verb + name associations. In addition, adjective +isim association is divided into two main headings as a qualification adjective and as a specification adjective for better understanding of adjectives. The specification capacity is also divided into subtitles in itself. While conducting a frequency-based examination, it was important that word associations are meaningful associations.

Keywords

Turkish proverbs, collocation, frequency based approach, adjective, verbal adjective.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ATASÖZÜ, SIFAT, SIFAT-FİİL VE EŞDİZİMLİLİK KAVRAMLARINA	
GENEL BİR BAKIŞ	4
1.1. ATASÖZÜ	4
1.2. SIFATLARIN ÖZELLİKLERİ VE SINIFLANDIRILMASI.....	6
1.3. SIFAT-FİİL	8
1.4. EŞDİZİMLİLİK	9
1.4.1. Eşdizimlilik Tanımı	9
1.4.2. Eşdizimlilik Yaklaşımları	11
1.4.2.1. Sıklık Temelli Yaklaşım	11
1.4.2.2. Anlam Temelli Yaklaşım	12
1.4.2.3. Karma Yaklaşım	13
1.4.3. Eşdizimlilik Ölçütleri	13

1.4.3.1. Dil Bilgisel Biçimlenmişlik	13
1.4.3.2. Genelleşme	14
1.4.3.3. Anlamsal Açıklık ve Kapalılık (Anlamsal Kısıtlılık)	14
1.4.3.4. Değiştirebilirlik	14
1.4.3.5. Anlamsal Birlik ve Gütüleme	15
1.4.4. Eşdizim ve Diğer Sözcük Birliktelikleri	15
1.4.4.1. Eşdizim ve Serbest Birliktelik	15
1.4.4.2. Eşdizim ve Deyim	15
1.4.4.3. Eşdizim ve Atasözü	16
1.4.4.4. Eşdizim ve İkileme	17
1.4.4.5. Eşdizim ve Birleşik Sözcük	17
2.BÖLÜM: İNCELEME	18
2.1. SIFAT+İSİM BİRLİKTELİĞİNDEKİ EŞDİZİMLER	18
2.1.1. Niteleme Sıfatı+ İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler	18
2.1.2. Belirtme Sıfatı+ İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler	90
2.1.2.1. Sayı Sıfatı+İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler	90
2.1.2.2. İşaret Sıfatı+ İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler	122
2.1.2.3. Belgisiz Sıfat+ İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler	124
2.1.2.4. Soru Sıfatı+ İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler	152
2.2. SIFAT-FİİL + İSİM BİRLİKTELİĞİNDEKİ EŞDİZİMLER	153
SONUÇ	198
KAYNAKÇA	199
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	202
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYETİ FORMU	204

KISALTMALAR

- s.** sayfa
vb. ve benzerleri
() eşdizim sıklığı, sıfatın türü ve ek kullanımı

GİRİŞ

Dilde birçok sözcük birliktelikleri mevcuttur. Sözcük birliktelikleri arasında yer alan eşdizim kavramı daha çok diğer sözcük birliktelikleri ile karıştırılan bir kavramdır. Eşdizim, genellikle aynı dizimde yer alan en az iki sözcüğün sıklıkla birlikte kullanılması olarak tanımlanabilir. Birliktelik kullanımı, kullanım sıklığı ve sözcük birlikteliğinde anlamlılık olması gerekmektedir. Eşdizim kavramının tek bir tanımı mevcut olmadığı gibi çeşitli yaklaşımlara göre tanımı da değişiklik gösterebilir. Batı’da sıklıkla kullanılan bir alan olan eşdizimlilik, Türkiye’de 2000’li yıllardan sonra incelenmeye başlanmıştır. Bülent Özkan’ın 2007 yılındaki “Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği” doktora tezi eşdizimlilik çalışmalarına yön veren bir eser olmuştur. Türkiye’de eşdizimlilik çalışmalarında son yıllarda artış görülmektedir. Tarihî metinler üzerine yapılan eşdizimlilik çalışmaları ve Türkiye Türkçesi üzerine derlem temelli eşdizimlilik çalışmaları göze çarpmaktadır. Ayrıca eşdizimlilik kavramı bilgisayarlı dil bilim, derlem dil bilimi ve sözlük bilim açısından da önemli bir kavramdır. Dil öğretiminde kolaylık sağlaması açısından eşdizimlilik çalışmaları önem taşımaktadır.

Eşdizimlilik yaklaşımlarına bakıldığında ise temelde iki yaklaşım göze çarpar. Bunlar sıklık temelli yaklaşım ve anlam temelli yaklaşımdır. Bu iki yaklaşımın da tek başına yeterli olmadığını savunanlar iki yaklaşımı da birlikte kullanmaktadır. Buna da karma yaklaşım denmektedir. Böylelikle yaklaşımlar üçe çıkmaktadır. Sıklık temelli yaklaşım sözcüklerin birlikte kullanım sıklıklarının yani istatistiğini öncelikle anlam temelli yaklaşım, birtakım ölçütlere göre sözcük birlikteliklerinin anlam özellikleriyle ilgilenir. Bu ölçütler dil bilimsel biçimlenmişlik, genelleşme, anlamsal açıklık ve kapalılık, değiştirilebilirlik, anlamsal birlik ve güdülemedir. Bu tez çalışmasında ise eşdizimlilik kavramı sıklık temelli yaklaşımla ele alınmıştır. Sözcük birliktelikleri ortaya çıktığında bunların anlamlı olmasına dikkat edilmiştir.

Atasözleri söz varlığında çok eskiden yer etmiş, çeşitli durumlara uygunluğu düşünülerek sözlü ve yazılı dilde kullanılan kalıplaşmış sözler olarak karşımıza çıkmaktadır. Atasözlerini sadece söz varlığı ögesi olarak düşünülmemelidir. Aynı zamanda belli bir toplumun kültürünü, zihniyetini ortaya koyan önemli unsurlardır (Tezcan Aksu, Akalın, Toparlı, 2022, s.7). Atasözleri bireysellikten çıkıp toplumun ürünü olan kalıplaşmış sözlerdir. Atasözleri de eşdizimli yapılar

gibi kalıplaşmış sözler olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşdizimlilik kavramı Türkiye’de tam olarak yerleşmiş bir kavram olmadığı için diğer sözcük birliktelikleri ile karışması çok muhtemeldir. Bunlardan birisi de atasözleridir. Bu durumda atasözü ve eşdizim arasındaki farklılıklara da değinmek gerekmektedir. Eşdizimli yapılar diğer sözcük birlikteliklerinin içinde de yer alabilen kavramlardan biridir. Bu tez çalışmasında da Türk atasözleri içindeki sıfat+isim, sıfat-fiilin sıfat olarak görev yaptığı durumlardaki sıfat-fiil+ isim eşdizimliliği, ortaya çıkarılmıştır. Derlem olarak Belgin Tezcan Aksu, Şükrü Halûk Akalın ve Recep Toparlı’nın hazırlamış olduğu TDK’den çıkan Türk Atasözleri Sözlüğü kullanılmıştır.

Bu tez çalışmasında Türk atasözlerinde geçen sıfat+isim, sıfat-fiil+ isim eşdizimliliği ortaya çıkarılarak diğer sözcük birlikteliklerinden biri olan atasözlerinin içindeki eşdizimliliğe dikkat çekmek, bu konuya katkı sağlamak ve dil öğretiminde atasözlerinin içindeki yapıların öğrenilmesini kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Sıfat+isim yapısının sıfatların sınıflandırılmasına göre başlıklandırılması dil öğretiminde sıfatı tanıırken aynı zamanda çeşitleriyle birlikte öğrenilmesi açısından da önemlidir. Tez çalışmasında sıfat-fiilin sıfat olarak görev yaptığı durumlardaki eşdizimliliklerin tespit edilmesiyle eşdizim kavramına bu açıdan da bakış sağlanmıştır.

Bu tez çalışmasında incelenecek atasözleri Belgin Tezcan Aksu, Şükrü Halûk Akalın ve Recep Toparlı’nın oluşturduğu, TDK yayını olan Türk Atasözleri Sözlüğü ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın esas amacı Türk atasözlerindeki eşdizimli yapıları tespit etmek olduğu için atasözlerinin anlamlarına yer verilmemiştir. Atasözü ile ilgili ayrıntılı bilgilere ve atasözlerinin anlamlarına kapsam olarak ele aldığımız Türk Atasözleri Sözlüğü’nden ulaşılabilir. Sıfat+isim eşdizimliliğinde eşdizimli yapı oluşturan her sıfatın anlamı verilmemiştir. Eğer sıfat birden fazla anlamıyla eşdizimlilik oluşturduysa sıfatın anlamı verilmiştir.

Tez çalışmasının yöntemi ise şöyle açıklanabilir: Bu bölümde tezin konusu, amacı, önemi, sınırlılığı ve yöntemi verilmiştir. Bu bölümden sonra 1.bölümde genel bilgilerin verilmesi için literatür taraması yapılmıştır ve atasözü, sıfat, sıfat-fiil kısaca açıklandıktan sonra eşdizimlilik kavramına genel bir bakış sağlamak için literatür taraması yapılmıştır. Eşdizimliliğin çeşitli tanımları, eşdizimlilik ölçütleri, eşdizimlilik yaklaşımları, eşdizimin diğer sözcük birliktelikleri ile olan benzerlik ve farklılıkları açıklanmıştır. 2.bölüm olan inceleme bölümünde ise Türk atasözlerindeki sıfat+isim eşdizimliliği, sıfat-fiilin sıfat olarak görev yaptığı durumlardaki sıfat-

fiil+ isim eşdizimliliği Türk atasözlerinden tespit edilerek alfabetik olarak yazılmıştır. Eşdizimlilik oluşturan sıfatın isimle kaç kez yan yana geldiği atasözü örnekleriyle verilmiştir. Bu eşdizimliliğin anlam ifadesi açısından önemlidir. Eşdizimlilikte sadece çoklu kullanımlar değil, tekli kullanımlar da yazılmıştır. Sıfat veya sıfat-fiil eşdizimlilik oluşturduğu isimle bazı eklerle bağlanmışsa parantez içinde “()” bu ek de belirtilmiştir. Sıfatın veya sıfat-fiilin isimle birlikte kullanımı yani eşdizim sıklığı yine parantez içinde “()” verilmiştir. Tekli kullanım durumunda ise sayı yazılmamıştır. Sıfat+isim eşdizimliliğinde sıfatlar niteleme ve belirtme sıfatı olarak ayrılarak verilmiştir. Belirtme sıfatında da alt başlıklara ayrılarak yazılmıştır.

Örnek sıfat+isim eşdizimliliği:

YIRTICI (niteleme sıfatı)

-kuş (-un,-un) (2)

“Yırtıcı kuşun eti yenmez.”

“Yırtıcı kuşun ömrü az olur.”

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi ismin yanına parantez içinde kaç kere eşdizim yapıldığı yazılmıştır. Yırtıcı sıfatı kuş ismiyle Türk atasözlerinde iki kere yan yana gelmiştir. Aynı zamanda yırtıcı sıfatı kuş isminin birlikteliğinde iki kere ek kullanımı gerçekleşmiştir. Ek kullanımı varsa bu durumlar da belirtilmiştir. Yırtıcı sıfatının kuş ismiyle 2 kez birliktelik gösterdiği atasözleri de altında yazılmıştır.

Tez çalışmasının son bölümü olan sonuç bölümünde ise inceleme bölümündeki bulgulardan hareketle belli başlı sonuçlara ulaşılmıştır.

1. BÖLÜM

ATASÖZÜ, SIFAT, SIFAT-FİİL VE EŞDİZİMLİLİK

KAVRAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. ATASÖZÜ

Atasözleri bir milletin söz varlığının en önemli öğelerinden biridir. Milletlerin tarihine, kültürüne ışık tutan sözlerdir. Bir başka deyişle milletlerin hafızasıdır. Türk atasözleri de Türk milleti açısından önemlidir. Atasözlerinin çeşitli araştırmacılar tarafından çeşitli tanımları yapılmıştır.

Türkçenin geçiş döneminin ünlü eseri 11.yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Divanu Lügati't-Türk'te atasözü "sav" olarak karşımıza çıkar. Bu eserdeki bazı atasözleri her ne kadar fonetik, söz dizimsel bazı değişimler geçirmiş haliyle günümüzde de kullanılmaktadır.

Örneğin, "Tağ tâğka kâwüşmas, kişi kişike kâwüşur." atasözü günümüz Türkçesinde "Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur." şeklindedir. Kaşgarlı Mahmut bu atasözünü söyledikten sonra atasözünün hangi durumlarda söylendiğini de açıklar. Bu açıdan eserde atasözlerinin bilinçli kullanıldığının düşünülmesi çok doğaldır.

TDK Güncel Türkçe Sözlük'e göre atasözü "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel." şeklinde ifade edilmiştir. Öğüt verici niteliğe sahip olması dolayısıyla da atasözlerinin topluma yön veren bir tarafı olmuştur.

Ömer Asım Aksoy ise atasözlerinin özellikleri şekil özellikleri ve kavram özellikleri olarak ikiye ayırmış ve şöyle açıklamıştır:

Şekil Özellikleri

1. Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir. Bu atasözündeki sözcüklerinin yerine eş anlamlı bile olsa başka bir sözcük gelemeyeceği anlamına gelir. Aynı zamanda söz dizimi de değiştirilemez. Yani değiştirebilirliğe kapalı yapılardır.

2. Atasözleri kısa ve özlüdür. Az sözle çok şey anlatır.

3. Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir. İki cümleden fazla olanlar azdır.

Kavram Özellikleri

1. Sosyal olayların nasıl olduğunu uzun bir gözlem ve deneme sonucunda tarafsızca bildirirler.

2. Tabiat olaylarının nasıl olduklarını uzun bir gözlem sonucunda belirtirler.

3. Sosyal olayların nasıl olduğunu bildirirken bundan ders almamızı anlatırlar.

4. Denemelere ve mantığa dayanarak doğrudan öğüt verebilirler.

5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler belirterek yol gösterirler.

6. Âdet ve gelenekleri bildirirler.

7. Bazı inanışları bildirirler. (Aksoy,1988, s.132-134.)

Doğan Aksan ise atasözünü şöyle açıklamıştır: “Bir dilin sözvarlığı içinde yer alan atasözleri bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir. Hiç değişmeden kuşaktan kuşağa aktarılabilirdiği gibi değişikliklere de uğrar, unutulup yitilir.” (Aksan,2004,s.33)

Aynı zamanda Aksan, atasözlerini söz dizimi açısından ve anlam açısından olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ayrıca doğrudan atasözlerinin bütün yönleriyle ilgilenen, atasözü araştırmalarını konu alan atasözü bilimi (paremiyoloji) gelişmiştir.

Atasözleriyle ilgili daha birçok tanım ve açıklamalara ulaşılabilir. Atasözlerinin sayısı olarak bakıldığında ise bir sınır koymak mümkün olmayabilir. Çünkü Türkiye Türkçesi ağızlarında gün yüzüne çıkmamış, derlenmeyi bekleyen birçok atasözü vardır. Sonuç olarak çoğu alandan araştırmacının ilgisini çeken bir konu olması dolayısıyla da zengin bir görünüm sunar.

1.2. SIFATLARIN ÖZELLİKLERİ VE SINIFLANDIRILMASI

TDK Güncel Türkçe Sözlük'e göre sıfatın tanımı şöyledir: "Bir adın önüne gelerek o adı nitelik, nicelik, yer, sıra vb. bakımlardan belirten kelime; ön ad: beyaz (ev), güzel (çocuk), beş (gün), bu (kitap) vb."

Adla birlikte özellik kazanan sözcük türüdür. Tek başlarına baktığımızda bu sözcük türünün çoğu addır. Muharrem Ergin'in sıfat tanımı da bu şekildedir. Muharrem Ergin'e göre sıfatın tanımı şöyledir: "Sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir." (Ergin,2013:244) Zeynep Korkmaz ise bu tanımı bir bakımdan yanlış bulmaz fakat ad ve sıfat arasındaki önemli farkı şöyle açıklar: "Adlar somut veya soyut bir nesneye ad oldukları, kendi başlarına bir varlığı bir nesneyi karşıladıkları halde, sıfatlarda böyle bir özellik yoktur. Onlar kendi başlarına bir varlığı, bir nesneyi temsil edemezler. Yalnızca varlık ve nesnelere var olan nitelikleme ve belirtme özelliklerini soyut olarak gösterirler: akıllı, küçük, mavi, zengin, birkaç gibi." (Korkmaz,2009,s.333)

Korkmaz'ın bu tanımı anlamlılık açısından sıfatı tek başına bir tür yapar. Sıfatların bir nesnenin adı olamayacağını da şöyle açıklar: "Yüksek sıfatı da ancak yüksek dağ denildiği zaman bir anlam kazanır. Demek oluyor ki, sıfatlar varlık ve nesnelere bağlı olan kavramlardır. Bir sıfat tek başına yalın bir kavram olmaktan öteye geçemez. Dolayısıyla bir varlığın, bir nesnenin de adı olamaz." (Korkmaz,2009, s.333).

Ediskun ise sıfatı genel olarak varlıkları nitelmesi ve belirtmesi yönüyle tanımlar (Ediskun, s.132).

Sıfatla birleşen isim sıfat tamlamasını oluşturur. Bunu isim tamlamalarındaki gibi düşünersek başta gelen sıfat tamlayan, daha sonra gelen isim ise tamlanandır.

Karahan'ın açıklamasına göre sıfat tamlamasında sıfat yardımcı unsurdur. İsim ise ana unsurdur (Karahan,2010, s.49).

Korkmaz, sıfatları sınıflandırırken üçe ayırmıştır. Bu sınıflama kökenlerine göre, yapılarına göre, işlevlerine göre sınıflandırmadır (Korkmaz,2009,s.337).

İşlevlerine göre sıfatları iki ana gruba ayırmıştır: nitelikleme sıfatları ve belirtme sıfatları.

"Nitelikleme sıfatları, canlı ve cansız varlıkların renk, şekil, biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri gibi türlü dış ve iç özelliklerini bildiren sıfatlardır." (Korkmaz,2009,s.361).

"Belirtme sıfatları, nitelikleme sıfatlarından farklı olarak varlıklara nitelikleme değil belirtme işlevi yüklenmiş olan sıfatlardır. Bu işlev ya adları işaret etme, gösterme; ya sayısını, miktarını bildirme,

ya sorma yahut da belirsizlik gösterme biçiminde karşılanır. Buna göre de belirtme sıfatları kendi içinde, işaret sıfatları (gösterme), sayı sıfatları, soru sıfatları ve belirsizlik sıfatları olmak üzere dört alt gruba ayrılır.” (Korkmaz,2009, s.385)

1)“İşaret sıfatları varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Belirtme, varlıkların bulundukları yeri mekandaki, zamandaki veya tasavvurdaki uzaklık derecelerine göre göstererek yapılırlar: bu gün, bu iş, bu katkı, bu söz, bu yol, bu teşebbüs, şu ağaç, şu güller, şu korkuluk, o düşünce, o gece, o kış, o sevgi, o yol, o zaman gibi.” (Korkmaz,2009, s.385)

2)“Sayı sıfatları, adları sayı gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar aslında birer sayı adı iseler de, adlar önünde artık tam bir sıfat görevi yüklenmişler, kalıcı birer sığata dönüşmüşlerdir.” (Korkmaz,2009, s.387)

“Sayı sıfatları birbirinden ayrılan bu işlevleri dolayısıyla asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, üleştirme sıfatları, kesirli sayı sıfatları ve topluluk sayı sıfatları olmak üzere beş alt gruba ayrılır.” (Korkmaz,2009,s.388)

a)“Asıl sayı sıfatları, eklendikleri , adla birer sıfat tamlaması oluşturan ve adın sayısını belirten sıfatlardır.” (Korkmaz,2009, s.388)

Asıl sayı sıfatları sıfırdan başlayıp sonsuza kadar giden sayılardan oluşur: iki çocuk, beş araba gibi.

b) Sıra sayı sıfatları varlık ve nesneleredeki derecelenme sayısını gösteren sıfatlardır. İkinci yıl, onuncu yüzyıl örneklerinde görüldüğü gibi; asıl sayı sıfatlarına +Ine/ !+UncU ekinin getirilmesi ile oluşturulur (Korkmaz,2009,s.391). Buna ikinci çocuk, yedinci yıl gibi örnekler verilebilir.

c) Üleştirme sıfatları, sayıları bölüştürme yoluyla belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar ünsüz ile biten sayılara +Ar, ünlü ile biten sayılara +şAr ekinin getirilmesi ile oluşturulur: bir-er, dörd er, beş-er, iki-şer, altı-şar, yedi-şer gibi (Korkmaz,2009, s.391). Buna birer ekmek, yedişer ceviz gibi örnekler verilebilir.

d) Kesirli sayı sıfatları, belirttikleri adların sayısını kesirli olarak gösteren sıfatlardır. Bunların öteki sıfat türlerinden ayrılan yanı, tek kelimeye değil bir kelime grubuna dayanmış olmalarıdır. Kesirli sıfatlar, yapıcı, bulunma eki almış bir sayı adının başka bir sayı adı ile oluşturduğu bulunma grubuna dayanır. Bu grup bir adın önünde sürekli olarak sıfat görevi yüklenmiştir: üçte bir hisse, dörtte bir elma, beşte bir getiri, yüzde otuz faiz, yüzde beş komisyon gibi. (Korkmaz,2009,s.392).

e) “Topluluk sayı sıfatları, adın gösterdiği varlık ve nesnelere arasında bir yakınlık, birliktelik ve topluluk bulunduğunu gösteren sıfatlardır. Bu sıfatlar asıl sayılara +(/)1 1 +(U)1 ekinin getirilmesiyle kurulur ve o sayıya bir "topluluk" anlatımı kazandırır: ikiz kardeş, ikiz maymun/ar, ikiz anlam, ikiz kenar, ikiz kenar/1 üçgen, ikiz kenar yamuk, üçüz kardeşler, üçüz kedi yavruları, dördüz bebekler, dördüz yumurcaklar, beşiz çocuklar gibi. bu sıfatlar aslında doğum ve akrabalıkla ilgili oldukları veya ortak niteliği belirttikleri için ikiden başlayıp en çok yediye kadar uzanan bir sınırlılık gösterirler.” (Korkmaz,2009,s.393).

3) Soru sıfatları, varlık ve nesnelere soru yoluyla belirten sıfatlardır. Sıfatın bu işlevi, adın önüne getirilen kaç, kaçar, kaçınıcı , hangi, ne, nasıl, neredeki gibi soru sözleri ile karşılanır. Bunlardan kaç sıfatı varlık ve nesnelere sayısını belirtmek için kullanılır: kaç ay?, hangi gün? gibi (Korkmaz,2009, s.393)

4) Belirsizlik sıfatları, varlık ve nesnelere sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil kabataslak, belirsiz olarak bildiren sıfatlardır. Yalın ya da birleşik sıfat yapısındaki başlıca belirsizlik sıfatları şunlardır: az, az buçuk, başka, bazı, belli başlı, bir, biraz, birçok, birkaç, bir hayli, birtakım, bir sürü, bir yığın, bunca, bütün, çok, çoğu, fazla, her, hiç, hiçbir, hudutsuz, kaç, kimi, nice, sınırsız, yığın yığın vb. (Korkmaz,2009,s.395). Buna birkaç kişi, kimi öğrenci gibi örnekler verilebilir. Ayrıca belirsizlik sıfatlarının diğer adı belgisiz sıfatlardır.

Asıl sayı sıfatı olan “bir” belirsizlik sıfatı da olabilir. Belirsizlik sıfatı olduğunda “herhangi bir” anlamını verir. Örneğin, “Elbet bir gün kavuşacağız.” cümlesindeki bir sıfatı herhangi bir gün anlamı verdiği için belirsizlik sıfatıdır.

1.3. SIFAT-FİİL

Fiilimsi türleri içerisinde yer alan sıfat-fiillerin çeşitli adlandırmaları mevcuttur. Konu üzerine eğilenler kaynaklarda sıfat fiil için şu terimleri kullanmıştır: Fiil, isim fiil, sıfat eylem, ortaç, partisip, sıfat fiil. (Özgündüz,2022,s.4)

Kök olarak fiil olan sıfat-fiillerin cümle içerisinde işlevleri değişir. Sıfat-fiiller -An, -AsI,-mAz,-Ar,-DXk,-AcAk,-mXş ekleriyle karşımıza çıkar.

Zeynep Korkmaz, sıfat-fiilleri şöyle özetlemiştir: Sıfat-fiillerin başlıca özellikleri, bunların birer fiil şekli oldukları, yapılarında hareket ve zaman kavramı bulunduğu, geçici birer hareket adı kurdukları, sıfat ve ad gibi kullanıldıkları ve ad çekimi ekleriyle çekime girebildikleri; bu niteliklerinin bir sonucu olarak da hem adlaşma hem de fiilleşme yeteneklerine sahip oldukları

biçiminde özetlenebilir. Ek olarak Korkmaz, sıfat-fiilleri geçmiş zaman bildiren sıfat-fiiller, geniş zaman bildiren sıfat-fiiller, gelecek zaman bildiren sıfat-fiiller, i- ek-fiili ile kurulan sıfat-fiiller olarak sınıflandırmıştır. (Korkmaz,2009, s.911)

Tahsin Banguoğlu da Korkmaz gibi zaman vurgusu yaparak geçmiş sıfat-fiilleri, hâl sıfat-fiilleri, gelecek sıfat-fiilleri olarak sınıflandırmıştır. (Banguoğlu,2015,s. 423)

Muharrem Ergin ise sıfat-fiillere partisip adını kullanarak sıfat-fiillerin çoğu zaman sıfat olarak kullanıldığı vurgusunu yapar. Partisip dediği sıfat-fiili şu şekilde tarif eder: “Zaman ve hareket ifade eden, isim gibi kullanılan, isim gibi çekilen bir fiil şeklindedir.” (Ergin,2013, s.334).

Nesrin Bayraktar ise sıfat-fiillerin cümlede sıfat görevi üstlendiğini, sıfat gibi isim durum eklerini aldıklarından bahseder. Sıfat-fiilin zaman kavramı taşımaları dolayısıyla diğer fiilimsilerle olan farkına değinir. (Bayraktar,2018, s.44).

Araştırmacıların açıklamalarına bakarak sıfat-fiillerle ilgili şunları söylenebilir: Zaman ve hareket anlamı taşır. İsim çekim ekleri alabilirler. Cümle içerisinde özne, yüklem gibi görevleri olabilir. Herhangi bir ismin sıfatı olabilirler.

1.4. EŞDİZİMLİLİK

1.4.1. Eşdizimlilik Tanımı

“Türkçenin zengin söz varlığı içerisinde yer alan birtakım sözcük grupları mevcuttur. Bulunan bu sözcük grupları; Türklerin tarihsel süreçte birçok dil ile dolaylı ya da doğrudan bağlantılı olması, toplumlar arası iletişim, göç olayları, birtakım dinsel inanış ve ritüeller, ekonomik ve ticari etkileşim hatta savaş gibi etmenlerden dolayı oluşmuştur.” (Cuci, 2020,s. 1).

Bu sözcük grupları arasında çeşitli farklılıklar mevcuttur. Eşdizim kavramı ise diğer sözcük grupları ile daha çok karışan bir kavramdır. Aynı zamanda son zamanlarda yaygınlık kazanan bir kavramdır. Eşdizim kavramının tek bir tanımı yoktur. Araştırmacıların bu konuyla ilgili çeşitli görüşleri mevcuttur.

Eşdizimlilik konusunda önemli ve öncü çalışmaları bulunan Bülent Özkan, eşdizimliliği şöyle açıklamaktadır:

“Dilde, herhangi bir dil birimi "seçme" ve "birleştirme" ilkelerine bağlı olarak, dizgede anlam gerektirdiği sürece başka bir dil birimiyle bir araya gelebilir, birlikte kullanılabilir. Bu "birlikte

kullanılabilirlik" kullanımının sıklığına bağlı olarak dilde genele oranla yüksek bir dağılıma sahipse ve bu dağılım anlamlı bir farklılaşma olarak karşımıza çıkıyorsa eşdizimli yapılar olarak değerlendirilir.” (Özkan, 2009,s.94).

Özkan, yaptığı tanımda eşdizimin birliktelik ve sıklık özelliğini vurgulamıştır.

Ayrıca dil bilgisel eşdizimliliği de şöyle açıklamıştır:

belirteç+fiil (açıkça söylemek, acı acı gülmek, açık konuşmak)

sıfat+ad (güzel sanatlar, derin uyku)

niteleyici söz+ad (bir güzel, bir ara, bir yana)

fiil+ad (bilir kişi, çıkmaz sokak, koşar adım)

fiil+fiil (dönüp bakmak, yakıp yıkmak, vurup devirmek)

ad+ilgeç (bana göre, senin gibi, dünya kadar)

... (Özkan,2007,s. 33)

Bu birliktelikler daha da artırılabilir.

Nihal Çalışkan da eşdizimliliği en genel ifadesiyle birden fazla kelime arasında belli bir uzaklıkta ve belli bir istatistiksel değerde ortaya çıkan, önceden kestirilemeyen birliktelikler olarak tanımlar. “Örneğin, “zaman” adının özne konumundayken “geçmek” eylemi ile kurduğu “zaman geçmek” birlikteliği bir eşdizimliliklidir.” (Çalışkan,2019,s.77). Çalışkan da eşdizimin Özkan’ın tanımındaki gibi birlikte bulunma ve sıklık özelliğinden bahsetmiştir. Çalışkan bu sıklığı istatistiksel değer olarak açıklamıştır.

Eşdizim (collocation) kavramı, günümüzdeki kullanımıyla ilk kez, Firth’in 1951 yılında yazdığı “Modes of Meaning” adlı makalesinde geçmektedir. (Kumanlı, 2016: 196). Eşdizim kavramının günümüzdeki kullanımını ilk kez Firth ortaya koymuştur. Firth, 1957’deki “Modes of Meaning” makalesinde eşdizim kavramını eşek (ass) örneğiyle anlatmaya çalışmıştır. Eşekin aldığı bazı sıfatları yazarak bu sıfatların sıklıkla eşekle birlikte kullanıldığı ifade etmiştir (Firth,1957, s.195). Firth yazdığı makalede anlamlılığa vurgu yapmıştır.

Alanda önemli çalışmaları olan Nuh Doğan ise eşdizimi sıklık, kısıtlılık, gerektirme kavramlarıyla açıklar. Bu konudaki tanımı ise şöyledir: “Eşdizim bir sözcüğün aynı dizimde kullanımının sıklığa bağlı olarak başka bir sözcükle ya da belirli bir sözcük setiyle kısıtlandığı ve birinin diğerini gerektirdiği ön üretimli, keyfi, alışlagelmiş, kurumsallaşmış/ genelleşmiş bir sözcük birleşmesi türü olarak tanımlanabilir.” (Doğan,2022,s.691).

Doğan'a göre Türkçede dil bilgisel eşdizimlilik sekiz farklı yapıdadır: “1) isim+fiil a) İsim +durum eki + fiil b) Yan cümle + fiil 2) edat + isim 3) isim + isim 4) isim + sıfat 5) edat + sıfat 6) isim + edat 7) yan cümle + isim 8) isim + zarf.” (Doğan, 2018,s. 535-545).

Berke Vardar ise eşdizimi şöyle açıklamıştır: “İki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması.” (Vardar,2022, s.94-95).

Kamile İmer, Ahmet Kocaman ve A.Sumru Özsoy'un yazdığı Dilbilim Sözlüğü'ne göre ise eşdizimlilik için bir de birliktelik maddesi konmuştur. İki maddeyle de anlatılmak istenen aynıdır.

Birliktelik maddesinde “Sözcüklerin düzenli bir biçimde birlikte kullanılmalan durumu; örn. sigara içmek, yemek yemek, toplantı yapmak, konferans düzenlemek (konferans yapmak olmaz). Yabancı dillerde kimi eylemlerle ilgeçler de birlikte kullanılır; örn. İng. go to, depend on, agree with, look at vb.” şeklinde tanım yapılmıştır (İmer,vd. 2011,s.60). Bu maddenin yabancı dildeki ifadesi olarak eşdizimlilik maddesindeki gibi collocation ifadesi kullanılmıştır.

Eşdizimlilik maddesinde ise “ İki ya da daha fazla sayıda birimin aynı dizimde bulunması” şeklinde tanım yapılmıştır (İmer vd.,2011,s.121).

Tanımlara bakacak olursak eşdizim (collocation), en az iki sözcüğün aralarında zorunlu bir bağ olmaksızın sıklıkla bir araya gelmesiyle oluşan bir türdür. Örneğin, “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.” sözünde geçen kırk+yıl sözcüklerinin birlikte kullanılma zorunluluğu yoktur fakat sıklıkla kırk yıl biçimde kullanılıyorsa kırk+ yıl şeklinde oluşan sıfat+ isim yapısında eşdizim oluşturduğu söylenebilir. Eşdizim aslında metin bağlamı içinde belirlenen bir kavramdır.

1.4.2. Eşdizimlilik Yaklaşımları

Eşdizimlilik yaklaşımlar genellikle iki şekildedir: Sıklık temelli yaklaşım, anlam temelli yaklaşım ve karma yaklaşım.

1.4.2.1. Sıklık Temelli Yaklaşım

Sıklık temelli yaklaşımda bazı isimler ön plana çıkmaktadır. Bunlar Firth, Halliday ve Sinclair'dir. Firth'ün ilk tespitleriyle ortaya çıkıp sonrasında geliştirildiği için literatürde Firthian Approach (Firthsel Yaklaşım) olarak da geçmektedir. İngiliz dilbilim kaynaklı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma

göre sözcük birlikteliklerinin eşdizimli olarak değerlendirilmesi kullanım sıklıkları ile belli olur. (Sel,2020,s.19).

“Firth’ün tanımlamalarında bir eşdizimin kaç sözcükten oluşabileceği ya da hangi aralıkların ele alınıp alınmaması gerektiği gibi eşdizimlerin saptanmasına ve kapsamına ilişkin net bir açıklama bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Firth eşdizimleri sözlükbirimler (lexemes) olarak düşünmemekte sözcükbiçimlerin (word forms) her birini ayrı birer eşdizim olarak görmektedir. Firth’ün yaklaşımı Halliday (1966) ve Sinclair (1991) tarafından temel alınarak geliştirilmiştir.” (Eken,2016:32).

Halliday (2014:11) eşdizimliliğin bir sözcüğün görülme olasılığının bir başka sözcüğün varlığı ile arttığı ölçüde sayısal olarak tanımlanabileceğini savunur. “Halliday sözlüksel unsurların ardışıklık gözetmeyen, dolayısı ile dil bilgisel açıdan iyi biçimlenmemiş, metin bağlamında belirli bir mesafede bulunan kullanımları eşdizim olarak kabul etmiştir.” (Akt.Selçuk,2020,s.8).

“Sinclair (1991), Firth ve Halliday tarafından temellendirilen bu görüşü geliştirmiştir. Firth ve Halliday gibi eşdizimi, metinsel bir olgu olarak gören; ancak sınırlarını tümce düzeyinde belirginleştiren Sinclair (1991: 170) bir metinde kısa bir aralık içerisinde bulunan iki veya daha çok sözcük birlikteliği (co-occurrence) olarak tanımlamaktadır.” (Akt. Eken,2016,s.32).

1.4.2.2. Anlam Temelli Yaklaşım

Anlam temelli yaklaşımda sözcüklerin sadece sıklıkla bir araya gelmesi yeterli bulunmaz. A. P. Cowie ve I. Mel’çuk, anlam temelli eşdizimlilik yaklaşımının en önemli temsilcileridir. Bu yaklaşıma göre eşdizimsel yapılar, Cowie (1998)’in sözcük birleşmesi (word-combination), Mel’çuk (1998)’in söz öbeği (set phrase or phraseme) adını verdiği bir sözcük birleşmesi türüdür. Eşdizimsel yapıların deyimleşme sürecinde bir evreyi oluşturduğu kabul edilir (Doğan,2015,s.73).

Anlambilimsel (deyimbilimsel) yaklaşımın başlıca temsilcilerinden olan A. P. Cowie, eşdizimliliği bir tür soyut sözcük birlikteliği (word combination) olarak görür ve başta deyimler

olmak üzere serbest birliktelik (free combination) olarak da adlandırdığı diğer sözcük birlikteliklerinden ayırır (Cowie, 1981, 1994). Aynı zamanda eşdizimlileri tanımlama ve farklı sözcük birlikteliklerinin sınırlarını çizme konularına çok dikkatli ve bütüncül yaklaştığı için anlambilimsel yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biridir (Ağca,2020,s.47).

1.4.2.3. Karma Yaklaşım

Sıklık temelli ve anlam temelli yaklaşımlara ek olarak bazı araştırmacıların her iki yaklaşımı da bir dereceye kadar kullandıkları görülmektedir. “Mitchell (1971), Greenbaum (1974), Kjellmer (1994), Stubbs (1995), Altenberg (1998), Nesselhauf (2005) gibi araştırmacılar hem anlam temelli hem de sıklık temelli yaklaşımı bir ölçüde birlikte kullanmayı yeğleyen araştırmacılar arasındadır.”(Eken,2016,s.40).

1.4.3. Eşdizimlilik Ölçütleri

Eşdizimliliğin tek bir tanımı olmadığı gibi eşdizimliliği belirleyen ölçütlerde de görüş birliği yoktur. Fakat bazı ölçütler geliştirilmiştir. Sıklık temelli yaklaşımda birliktelikteki sözcüklerin kullanım sıklığı önemliyken anlam temelli yaklaşımda birlikteliği oluşturan sözcüklerin birlikte kullanım sıklığına bakmak tek başına yeterli olmaz. Aynı zamanda birlikteliği oluşturan sözcüklerin dil bilgisel ve anlamsal olarak bir araya gelmesiyle eşdizimlilik belirlenir. (Aktaş,2019:35) Anlam temelli yaklaşım ölçütleri; dil bilgisel biçimlenmişlik, genelleşme, anlamsal açıklık ve kapalılık (anlamsal kısıtlılık), değiştirilebilirlik, anlamsal birlik ve güdüleme ölçütleridir.

1.4.3.1. Dilbilgisel Biçimlenmişlik

“Sıklık temelli eşdizimlilik yaklaşımı sözcüklerin aralarında kurdukları sözlüksel kalıp olduğunu ve dil bilgisel kalıplardan farklı olarak ele alınmasının gerekliliğini öne sürerken anlam temelli yaklaşım eşdizimi dil bilgisel açıdan iyi biçimlenmiş sözcük birleşmesi olarak ele almaktadır.”(Aktaş,2019,s.35).

Doğan’a göre anlam temelli yaklaşımda bu ölçüt, temel ölçüt kabul edilir fakat tek başına olabilecek bir ölçüt değildir. Yani farklı ölçütlerle de desteklenmesi gerekir. (Doğan,2016,s.95).

1.4.3.2. Genelleşme

Sözcük birlikteliklerinin biliniyor hale gelmesidir. “Bir eşdizim gelenekselleşmiş, toplumsal bir statü kazanmış; zihinde kullanıma hazır biçimde depolanmış, dilin konuşurları tarafından bilinen, tanıdık birleşmelerdir. Genelleşme, eşdizimlerin kullanımının sıklığını doğurmuştur.” (Doğan, 2016:803). Örneğin, dilde kullanılan sigara içmek yapısı genelleşmeye uygun bir sözcük birlikteliğidir.

1.4.3.3. Anlamsal Açıklık ve Kapalılık (Anlamsal Kısıtlılık)

Eşdizimliliğin önemli ölçütlerinden biri olan anlamsal açıklık ve kapalılık eşdizimi oluşturan sözcüklerin mecaz anlam ve gerçek anlam içermeleriyle ilgilidir.

Cowie (1994) sözcük birleşimlerini dört türe ayırır: Serbest birleşimler, kısıtlı eşdizim, simgesel deyimler, salt deyimler.

Serbest birleşimler olarak adlandırılan türde birlikteliği oluşturan sözcükler de gerçek anlamdadır. Dolayısıyla birlikteliğe bakarak anlam çıkarmak kolaydır. Kısıtlı eşdizim türünde ise sözcüklerden biri mecaz diğeri gerçek anlamdadır. (Aksu Kurtoğlu,2016,s.43)

Sonuç olarak serbest birleşimler anlamsal olarak açıklık sağlarken kısıtlı eşdizimde bu anlam kısıtlanmaya doğru gider. Salt deyimler türünde ise anlam tamamen kapalı duruma gelir. Bu açıdan serbest birleşimler, kısıtlı eşdizimler ve salt deyimler şeklinde anlamsal açıklıktan kapalılığa doğru bir sıralama yapılabilir. Anlam temelli yaklaşımda anlamsal açıklık ve kapalılık önemli bir ölçüttür.

1.4.3.4. Değiştirilebilirlik

Bu ölçüt sözcük birlikteliğinin unsurlarının başka sözcüklerle değiştirilip değiştirilmeyeceğini ve unsurun yerini alacak başka sözcüğün sayısal değerinin ne olduğunu ifade eder (Doğan,2015,s.73).

Serbest birleşimlerde bu değiştirilebilirlik mümkünken kısıtlı eşdizimler için bu değiştirilebilirlik kısıtlıdır. Deyimler içinse değiştirilebilirlik mümkün değildir. Değiştirilebilirlik ölçütü anlam temelli yaklaşımda önemli ve belirleyici bir ölçüttür.

1.4.3.5. Anlamsal Birlik ve Gdleme

Bu lt deyimleri edizimlilikten ayırmak için kullanılır. Deyimi oluşturan sözcüklerin tek başına anlamlarına bakıldığında deyim anlamı çıkmazken edizimliliği oluşturan birliktelikteki sözcüklere bakarak anlam birliği sağlanabilir. (Yakasız, 2019: 24)

Dil konuurunun ve dinleyicisinin deyim anlamını tahmin edebilme yeteneğine ise güdüleme denir. Bu lt salt deyimler ve değimeceli deyimlerin anlamlarını fark etmede kullanılır.

1.4.4. Eşdizim ve Diğer Sözcük Birliktelikleri

Eşdizim kavramının tek bir tanımının olmaması, çeşitli alanlarda çeşitli tanımlarının olması sebebiyle diğer sözcük birliktelikleriyle de karıştırılması çok muhtemel bir durum olmuştur. Edizimin diğer sözcük birliktelikleri ile karıştırılmaması için anlam temelli yaklaşımda çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. Fakat yine de deyim, serbest birleşim, ikilime, birleşik sözcük gibi yapılarla çoğu zaman karıştırılmaktadır. Diğer sözcük birlikteliklerinin sınırlarının çizilmesi edizimin ne olduğuna dair daha kolay bir yöntem sağlayacaktır.

1.4.4.1. Eşdizim ve Serbest Birliktelik

Serbest birliktelik, en az iki sözcük birlikteliğinden oluşan yapının iki sözcüğünün de gerçek anlamını koruması, değitirilebilirliğin geniş olması gibi özellikleriyle tanımlanır. Eşdizim de en az iki sözcük birlikteliğinden oluşur fakat iki sözcükten birisi gerçek anlamını korumaz. Bu gerçek anlamı korumamaktan dolayı da serbest birlikteliklere göre anlamsal kapalılık gösterirler. Değitirebilirlik olarak bakıldığında ise kısıtlılık gösterir.

1.4.4.2. Eşdizim ve Deyim

TDK Güncel Türkçe Sözlük'e göre deyim için "Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplamı söz öbeği; tabir." tanımı yapılmıştır. Aksoy'a göre ise deyimler kalıplamı olmaları, söz diziminin değitirilememesi, bir durumu anlatmak için kullanılan belli bir anlatım şekli olmaları gibi özellikler taşır. Aksoy, deyimleri atasözlerinden

ayırır temel fark olarak atasözlerinin öğüt verici nitelikte olduğunu fakat deyimlerin böyle bir amaç içermediğini belirtir. (Aksoy, 1988,s.140-143)

Aksan ise deyim “Bir dilin sözvarlığının en önemli öğeleri arasında yer alan deyimler, o dili konuşan toplumun maddi ve manevi kültürünü, algılama, anlatım ve imgelem gücünü, nükte eğilimini bütünüyle ortaya koyan sözler” olarak tanımlar. (Aksan,2005, s.96)

Deyim tanımlarından yola çıkıldığında eşdizim ve deyim arasında bazı farklar mevcuttur. Deyimler değiştirilebilirliğe açık yapılar değildir. Eşdizimde ise değiştirilebilirlik deyimde göre daha mümkündür. Deyimi oluşturan sözcük birliktelikleri mecaz anlam taşırken eşdizimi oluşturan sözcük birlikteliklerinde mecaz anlam deyimdeki kadar yoğun değildir. Dolayısıyla eşdizim anlamsal olarak deyimde göre daha açık özellik gösterir.

1.4.4.3. Eşdizim ve Atasözü

Atasözü kavramı tezin 1.bölümünde açıklandığı için burada tekrar uzunca açıklanmayacaktır.

Atasözü, anlatıma incelik katmak, anlatımı güçlendirmek amacıyla kullanılan bir millete mâl olmuş öğüt veren türde kalıplaşmış sözlerdir.

Atasözünün kalıplaşmış sözler olduğunu söylemiştik. Yani atasözünü oluşturan sözcükler eş anlam veya yakın anlam içeren başka sözcükle değiştirilemez. Eşdizim ise değiştirilebilirliğe daha uygun bir yapı gösterir. Atasözü gibi değiştirime tamamen kapalı değildir. Diğer bir özellik ise atasözü öğüt veren bir yön taşırken eşdizim de öğüt verme özelliğinden bahsetmek doğru olmaz. Anlamsal açıklık ve kapalılık olarak baktığımızda ise atasözlerinin gerçek anlamlı, mecaz anlamlı, hem gerçek hem de mecaz anlamlı şekillerde olabildiği gibi daha çok mecaz anlamlı atasözleri mevcuttur. Bu durumda atasözündeki sözcükler ayrı olarak incelendiğinde atasözünün genel anlamına ulaşmak mümkün olmaz. Eşdizim de ise eşdizimi oluşturan sözcüklerin ayrı olarak incelenmesi durumunda anlama ulaşmak daha kolaydır.

1.4.4.4. Eşdizim ve İkileme

TDK Güncel Türkçe Sözlük'e göre ikileme "Biçim veya anlamca birbirleriyle ilgisi bulunan aynı, yakın veya zıt anlamlı kelimelerin art arda getirilmesiyle oluşturulan kelime grubu: aşağı yukarı, birer birer, delik deşik, hısım akraba, irili ufaklı, kaba saba, koşa koşa, köşe bucak, yavaş yavaş vb." biçiminde tanımlanmıştır.

Hatipoğlu ise (1981,s.13) ikilemelerdeki ses benzerliğine, ikilemeyi oluşturan bazı sözcüklerin diziminin değiştirilememesine, bazı sözcüklerin tek başına kullanılmaması gibi kalıplaşma özelliklerine yer vermiştir. (1981,s.15)

Eşdizimde iki sözcük de anlamlılık özelliğini korurken ikileme için bu tam olarak geçerli değildir. İkilemelerde iki sözcükten biri anlamsız olabilir veya iki sözcük de anlamsız olabilir. İkilemeler tek başına kullanıldığı gibi atasözü, deyim, eşdizim gibi yapıların içinde de bulunabilirler.

1.4.4.5. Eşdizim ve Birleşik Sözcük

Birleşik sözcükler, iki sözcüğün ikisinin de kendi anlamlarını kaybetmesi veya sadece bir sözcüğün kendi anlamını kaybetmesiyle yeni bir kavram oluştururlar. İsim+isim, sıfat+isim, isim+fiil, fiil+fiil vb. biçimlerde birleşik sözcük oluşturulabilir.

Demir ve Yılmaz'a göre (2016,s.236) birleşik sözcükler özel bir kavramı karşılama, kalıplaşma ve sözlükselleşme özellikleri gösterirler. Birleşik sözcükler yeni bir kavram oluşturdukları için değiştirilebilirliğe izin vermezler.

Eşdizim ise yeni bir kavram oluşturmadığı için değiştirilebilirliğe uygundur. Eşdizim yapıları anlamsal olarak birleşik sözcüklere göre daha açık durumdadır. Birleşik sözcükler yeni bir sözcük durumundayken eşdizimde bu durum söz konusu değildir. Yani kalıplaşma olarak bakıldığında eşdizimin kalıplaşması birleşik sözcük kadar güçlü değildir.

2. BÖLÜM İNCELEME

2.1. SIFAT+İSİM BİRLİKTELİĞİNDEKİ EŞDİZİMLER

Dil bilgisel eşdizim kalıpları içerisinde sıfat+isim yaygın eşdizim kalıplarından biridir. Bu bölümde sıfatlar niteleme sıfatı ve belirtme sıfatı olarak iki ana başlığa ayrılmıştır. Belirtme sıfatı da sayı sıfatı, belgisiz sıfat, belirtme sıfatı ve soru sıfatı olarak ayrılmıştır. Sıfatlar her bölümde alfabetik olarak dizilmiştir. Türkçede niteleme sıfatları işlek bir kullanıma sahiptir. Tez içerisinde en geniş kapsamlı bölüm niteleme sıfatı+isim eşdizimliliğidir. Bu durum Türk atasözlerinde niteleme sıfatlarının bolca kullanıldığını gösterir. 336 niteleme sıfatı Türk atasözlerinde yer almıştır. Belirtme sıfatı ise çok kullanıma sahiptir. 37 belirtme sıfatı eşdizimli yapı olarak görülmüştür. Belirtme sıfatları içinde en yüksek sıklık sayı sıfatına aittir. 23 sayı sıfatı eşdizimli yapı olarak görülmüştür. Daha sonra belgisiz sıfat ardından ise işaret sıfatı gelmektedir. En düşük sıklık ise soru sıfatındadır.

2.1.1. Niteleme Sıfatı+İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler

ABDESTSİZ (niteleme sıfatı)

-sofu (y)a

“Abdestsiz sofuya namaz mı dayanır.”

ACAR (niteleme sıfatı)

-tazı

“Acar tazı çulla da belli olur, çulu olmadan da.”

ACELE (niteleme sıfatı)

-iş (-e, -in) (2)

“Acele işe şeytan karıştır.”

“Acele işin sonu pişmanlık.”

ACEMİ (niteleme sıfatı)

-katır

“Acemi katır kapı önünde yük indirir.”

-nalbant (2)

“Acemi nalbant gâvur eşeğinde öğrenir (veya usta olur)”

“Acemi nalbant kâh nalına vurur kâh mihına.”

-berber

“Başını acemi berbere teslim eden cebinden pamuğu eksik etmez (veya etmesin)”

ACI (niteleme sıfatı)

-patlıcan (-ı)

“Acı patlıcanı kıracağı çalmaz.”

-söz (5)

“Acı söz insanı dininden çıkarır.”

“Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır, acı söz insanı dininden çıkarır.”

“Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı.”

“Tatlı söz dost kazandırır, acı söz düşman.”

“Tatlı söz yerden mal çıkarır, acı söz dinden imandan çıkarır.”

-soğan (2)

“Aç olana acı soğan baklava.”

“Babamın öleceğini bilseydim bir acı soğana değişirdim.”

-kahve (-nin)

“Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır.”

-ot

“Buğday yanında acı ot da sulanır.”

ACIKLI (niteleme sıfatı)

-baş (-ta)

“Acıklı başta akıl olmaz.”

AÇ (niteleme sıfatı)

-aslan (-dan)

“Aç aslandan tok domuz yeğdir.”

-at

“Aç at yol almaz, aç it av almaz.”

-it (3)

“Aç at yol almaz, aç it av almaz.”

“Aç it (veya köpek) fırın duvarını deler (veya yıkar)”

“Aç it fırına bakmakla doymaz.”

-ayı

“Aç ayı oynamaz.”

-domuz

“Aç domuz darıdan çıkmaz.”

-insan (-a)

“Aç insana darı ekmeği helvadan tatlı gelir.”

-karın

“Aç karın katık istemez.”

-köpek

“Aç köpek ava salınmaz.”

-kurt (-un) (3)

“Aç kurdun evinde ciğer, kelle ne arar.”

“Aç kurt aslana saldırır.”

“Aç kurt (veya kedi) yavrusunu yer.”

-tavuk

“Aç tavuk kendini arpa (veya buğday veya darı) ambarında sanır.”

AÇIK (niteleme sıfatı)**-ağız**

“Açık ağız (veya boğaz) aç kalmaz.”

-göt (-e)

“Açık göte herkes tükürür.”

-kap (-a)

“Açık kaba it değer (veya siyer.)”

-yara (-ya)

“Açık yaraya tuz ekilmez.”

AĞIR (niteleme sıfatı)**-kazan**

“Ağır kazan geç kaynar.”

-taş (2)

“Ağır taş batman döver.”

“Ağır taş yerinden oynamaz.”

-yonga (-yı)

“Ağır yongayı yel kaldırmaz.”

-çalı

“Hafif çalıyı yel alır, ağır çalı yerinde kalır.”

-yük (-ü)

“Oğlan yetir, kız yetir; ağır yükü sen götür.”

AĞRISIZ (niteleme sıfatı)**-baş (-ım,-im) (3)**

“Ağrısız baş mezarda gerek.”

“Azıcık aşım, ağrısız (veya kaygısız veya kavgasız) başım.”

“Kavgasız başım, ağrısız (veya kaygısız) başım.”

AHMAK (niteleme sıfatı)**-gelin**

“Ahmak gelin yengeyi halayığı sanır.”

-it (-i)

“Ahmak iti yol kocadır.”

-misafir

“Ahmak misafir ev sahibini ağırlar.”

AK (niteleme sıfatı)**-akçe**

“Ak akçe kara gün içindir.”

-at

“Ak at ile cahil ağaya kulluk çetindir.”

-göt

“Ak göt (veya don veya bacak) kara göt (veya don veya bacak) kara geçit başında (veya hamamda) belli olur.”

-gün

“Ak gün ağartır, kara gün karartır.”

-it

“Ak it (veya köpek), kara it (veya köpek); hepsi it (veya köpek).”

-koyun (-u, -un) (4)

“Ak koyun ak bacağından, kara koyun kara bacağından asılır.”

“Ak koyun kara koyun geçit başında belli olur.”

“Ak koyunu gören içi dolu yağ sanır.”

“Ak koyunun kara kuzusu da olur.”

-bacak (-ından)

“Ak koyun ak bacağından, kara koyun kara bacağından asılır.”

-köpek (-in)

“Ak köpeğin (veya itin) pamuk pazarına (veya pamuğa veya pamukçuya) zararı vardır.”

-şeker

“Ak şeker, kara şeker bir damarı soya çeker.”

-tavuk (-un)

“Ak tavuğun zahire pazarına ziyarı olur.”

AKILLI (niteleme sıfatı)**-düşman (-dan) (3)**

“Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır.”

“Akıllı düşmandan korkma, deli dosttan kork.”

“Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun.”

-oğlan

“Akıllı oğlan neyer ata malını, akılsız oğlan neyer ata malını.”

-züğürt

“Akıllı züğürt kara gün görmez.”

AKILSIZ (niteleme sıfatı)**-dost (-tan)**

“Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır.”

-oğlan

“Akıllı oğlan neyer ata malını, akılsız oğlan neyer ata malını.”

-baş (-a,-a -ın, -in) (4)

“Akılsız başa devlet konmaz, konsa bile çok uzun durmaz.”

“Akılsız başın cezasını (veya zahmetini) ayak çeker.”

“İzansız elin cezasını kese çeker, akılsız başın zorunu ayak.”

“Tatsız aşa su neylesin, akılsız başa söz neylesin.”

-it (-i)

“Akılsız iti (veya köpeği) yol kocadır.”

-kasap

“Akılsız kasap, gerisine kaçır masat.”

-kafa (-ya)

“Tatsız çorbaya tuz kâr etmez, akılsız kafaya söz kâr etmez (veya eylemez).”

AKSAK (niteleme sıfatı)**-eşek (-in,-le) (2)**

“Aksak eşeğin kör nalbantı olur.”

“Aksak eşekle yüksek dağa çıkılmaz.”

-it (-e)

“Göçün dönüşü aksak ite.”

ALÇACIK (niteleme sıfatı)**-eşek (-e)**

“Alçacık eşeğe herkes biner.”

-dal

“Allah uçamayan kuşa alçacık dal verir.”

ALÇAK (niteleme sıfatı)**-eşek**

“Alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay.”

-yer (-de, -de, -e) (4)

“Alçak yer yiğidi hor gösterir.”

“Alçak yerde tepecik kendisini dağ sanır.”

“Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.”

“Alçak yere çadır kurma.”

ALICI (niteleme sıfatı)**-kuş (-un)**

“Alıcı kuşun ömrü az olur.”

ALLI (niteleme sıfatı)**-yelek**

“Allı yelek, pullu yelek; gömlek yok, canfes neye gerek?”

ALT (niteleme sıfatı)**-değirmen**

“Alt değirmen güçlü akar.”

-baş (-ında)

“Uzun çarşının alt başında yalan söylemiş, üst başa varınca kendi inanmış.”

-taraf (-ında)

“Yetişemediğin köyün alt tarafında (veya beri yanında) yat.”

ALTIN (niteleme sıfatı)**-kale**

“Ağırlık altın kale, hafiflik başa bela.”

-kapı (-yı)

“Allah gümüş kapıyı kaparsa altın kapıyı açar.”

-anahtar

“Altın anahtar her kapıyı açar.”

-el (-i)

“Altın eli bıçak kesmez.”

-eşik

“Altın eşik gümüş eşiğe muhtaç olur.”

-kapılı (-nın)

“Altın kapılının ağaç kapılıya işi düşer.”

-leğen (-in,-in) (2)

“Altın leğenin kan kusana ne faydası var?”

“Kan kusana altın leğenin ne faydası var?”

-kafes (-e)

“Bülbülü altın kafese koymuşlar, “ah vatanım” demiş.”

-semer

“Eşeğe altın semer vursalar eşek yine eşektir.”

-taht (2)

“Gelin altın taht (veya kürsü) getirmiş, çıkmış kendisi oturmuş.”

“İlk baht, altın taht.”

-araba

“Nisan yağmuru; altın araba, gümüş tekerlek.”

-bilezik (-tir,-tir) (2)

“Sanat altın bileziktir.”

“Zanaat altın bileziktir.”

AL (niteleme sıfatı)**-elma (-ya)**

“Al elmaya taş atan çok olur.”

-gömlek (2)

“Al gömlek gizlenmez.”

“Hırsızlıkla kahtelik al gömlek gibidir, saklanmaz; ya yeninden çıkar ya yakasından.”

-urba (-yı)

“Güzele kepenek yaraşır, çirkin neylesin al urbayı.”

AMELSİZ (niteleme sıfatı)**-âlim**

“Amelsiz âlim, yağmursuz bulut (veya yemişsiz ağaç) gibidir.”

ANAÇ (niteleme sıfatı)**-tavuk (-un)**

“Anaç tavuğun bastığı civciv incinmez (veya ölmez.)”

ARICA (niteleme sıfatı)**-etek**

“Arıca etek, kurucu yatak.”

ARIK (niteleme sıfatı)**-at (-a) (2)**

“Arık at yol almaz, arık it av almaz.”

“Arık ata kuyruğu da yüküdür.”

-it

“Arık at yol almaz, arık it av almaz.”

-et (-ten)

“Arık etten yağlı tirit olmaz.”

-öküz (-e)

“Arık öküze bıçak olmaz (veya çalınmaz.)”

ART (niteleme sıfatı)**-tekerlek (-i) (2)**

“Arabanın ön tekerleği nereden geçerse art tekerleği de oradan geçer.”

“Ön tekerlek nereye giderse art tekerlek de oraya gider.”

-ayak (-ından,-ıyla) (2)

“Ayyar tilki art ayağından tutulur.”

“Merkebe cilve et demişler, art ayağıyla kulağını kaşımaya başlamış.”

ARTIK (niteleme sıfatı)**-mal**

“Artık mal göz çıkarmaz.”

ASİ (niteleme sıfatı)**-alim (-den)**

“Sakin cahil asi alimden yeğdir.”

AVCI (niteleme sıfatı)**-kedi**

“Isırgan* köpek havlamaz, avcı kedi mırlamaz.”

AYIPSIZ (niteleme sıfatı)**-yâr**

“Ayıpsız yâr arayan (veya dost isteyen), yârsiz (veya dostsuz) kalır.”

AYYAR (niteleme sıfatı)**-tilki**

“Ayyar tilki art ayağından tutulur.”

AZİMLİ (niteleme sıfatı)**-sıçan**

“Azimli sıçan duvarı deler.”

BABALI (niteleme sıfatı)**-fırın**

“Babalı fırın has /ekmek/ çıkarır.”

BAĞLI (niteleme sıfatı)**-aslan (-a)**

“Bağlı aslana tavşan bile hücum eder.”

-koyun

“Bağlı koyun yerinde otlar.”

□ ısırgan Isıran.

BAHANESİZ (niteleme sıfatı)**-ölüm**

“Bahanesiz ölüm olmaz.”

BAHŞIŞ (niteleme sıfatı)**-at (-ın)**

“Bahşış atın dişine (veya yaşına) bakılmaz.”

BALSIZ (niteleme sıfatı)**-kovan(-da) (2)**

“Balsız kovan arı tutmaz.”

“Balsız kovanda arı durmaz.”

BASKISIZ (niteleme sıfatı)**-tahta (-yı)**

“Baskısız tahtayı yel alır, yel almazsa sel alır.”

-yonga (-yı)

“Baskısız yongayı yel alır, sahipsiz tarlayı sel alır.”

BAŞLI BAŞINA (niteleme sıfatı)**-buzağı**

“Ortaklı öküzden başlı başına buzağı yeğdir.”

BAŞSIZ (niteleme sıfatı)**-ev (-in)**

“Başsız evin köpeği çok havlar.”

BATMAN (niteleme sıfatı)**-göt**

“Beş kuruşun üzerinde oturmaya beş batman göt gerek.”

-yağ

“Ummadığın keçiden bir batman yağ çıkar.”

BEDAVA (niteleme sıfatı)**-sirke**

“Bedava sirke baldan tatlıdır.”

BEDBAHT (niteleme sıfatı)**-hacı (-yı)**

“Bedbaht hacıyı deve üstünde yılan sokar.”

BELEŞ (niteleme sıfatı)**-at (-ın)**

“Beleş atın dişine (veya yaşına) bakılmaz.”

-peynir

“Beleş peynir fare kapanında bulunur.”

BELLİ (niteleme sıfatı)**-düşman**

“Belli düşman gizli dosttan yeğdir.”

BEREKETLİ (niteleme sıfatı)**-ay (-dır)**

“Ramazan bereketli aydır ama duvardan giden kılıca sor /demişler/.”

BEYAZ (niteleme sıfatı)**-süt**

“Siyah inekten beyaz süt sağılır.”

BEYLİK (niteleme sıfatı)**-çeşme (-den)**

“Beylik çeşmeden su içme.”

-fırın

“Beylik fırın has çıkarır.”

BİLGİSİZ (niteleme sıfatı)**-insan (2)**

“Bilgisiz insan içi boş davula benzer.”

“Bilgisiz insan meyvesiz ağaca benzer.”

BİTLİ (niteleme sıfatı)**-bakla (-nın)**

“Bitli baklanın da kör alıcısı olur.”

BOL (niteleme sıfatı)**-ekmek**

“Bol ekmek harmanda, bol et kurbanda.”

-et

“Bol ekmek harmanda, bol et kurbanda.”

-zaman (-da)

“Bol zamanda kıt harcayan dar zamanda bol harcar.”

BOŞ (niteleme sıfatı)**-davul (-a)**

“Bilgisiz insan içi boş davula benzer.”

-başak (-ın) (2)

“Boş başağın başı dik olur.”

“Boş başak dik durur.”

-çuval

“Boş çuval ayakta (veya dik) durmaz.”

-eşek

“Boş eşek yorga gider.”

-fıçı

“Boş fiçı çok langırdar*.”

-it (-e)

“Boş ite menzil olmaz.”

-laf

“Boş laf (veya lakırdı) karın doyurmaz.”

-söz

“Boş söz küp doldurmaz.”

-torba (-ya) (2)

“Boş torba ile at tutulmaz.”

“Boş torbaya eşek gelmez.”

BODUR (niteleme sıfatı)

-tavuk

“Bodur tavuk her gün (veya dem) piliç.”

BORÇSUZ (niteleme sıfatı)

-çoban

“Borçsuz çoban yoksul beyden yeğdir (veya iyidir.)”

BOZ (niteleme sıfatı)

-at (-ın)

“Boz atın yanında duran ya huyundan ya suyundan (veya tüyünden.)”

BOZMA (niteleme sıfatı)

-sirke

“Şaraptan bozma sirke keskin olur.”

BOZ BULANIK (niteleme sıfatı)

-çorba

“Analık kara yamalık; çorba pişirir boz bulanık, ekmek verir ardı yanık, kaşık verir yanı kırık.”

□ **langırmak** Gevezelik etmek.

BULANIK (niteleme sıfatı)**-su**

“Bulanık su balıkçının yarı kazancıdır.”

BÜYÜK (niteleme sıfatı)**-dana (-yı)**

“Besle büyük danayı, tanımasın anayı.”

-deniz (-de)

“Boğulursan büyük denizde boğul.”

-balık (2)

“Büyük balık küçük balığı yutar.”

“Küçük suda büyük balık olmaz.”

-baş (-ın)

“Büyük başın derdi büyük olur.”

-ekmek

“Büyük ekmek büyük bezeden olur.”

-beze (-den)

“Büyük ekmek büyük bezeden olur.”

-lokma

“Büyük lokma ye, büyük söz söyleme.”

-söz

“Büyük lokma ye, büyük söz söyleme.”

-ot

“Deve büyük ot yer, şahin küçük et yer.”

-kız

“Ere giderken büyük kız, evde oturduğu zaman küçük kız.”

-kıyamet

“Karım ölürse küçük kıyamet, ben ölürsem büyük kıyamet.”

-halka

“Yapışırsan büyük halkaya yapış.”

CAHİL (niteleme sıfatı)**-ağa (-ya)**

“Ak at ile cahil ağaya kulluk çetindir.”

-baba (-dan)

“Âlim komşu cahil babadan iyidir.”

-adam (2)

“Cahil adam meyvesiz (veya meyve vermeyen) ağaca benzer.”

“Cahil adam, yarım adam.”

-dost

“Cahil dost düşman aratmaz.”

CİNS (niteleme sıfatı)**-horoz**

“Cins horoz yumurtada öter.”

-kedi

“Cins kedi ölüsünü göstermez.”

COŞKUN (niteleme sıfatı)**-ırmak**

“Coşkun ırmak (veya nehir) geçitsiz olmaz.”

ÇATAL (niteleme sıfatı)**-kazık**

“Çatal kazık yere batmaz (veya geçmez veya çakılmaz.)”

ÇINGIRAKLI (niteleme sıfatı)**-deve**

“Çingiraklı deve kaybolmaz.”

ÇIPLAK (niteleme sıfatı)**-yolcu (-yu)**

“Çıplak yolcuyu kırk harami soyamaz.”

ÇİVİSİZ (niteleme sıfatı)**-yonga (-yı)**

“Çivisiz yongayı el alır, el almazsa yel alır.”

-tahta (-yı)

“Çivisiz tahtayı yel alır, yel almazsa sel alır.”

ÇİĞ (niteleme sıfatı)**-tavuk**

“Hatır için çığ tavuk /da/ yenir.”

-süt

“İnsanoğlu çığ süt emmiş.”

ÇOBANSIZ (niteleme sıfatı)**-sürü (-yü)**

“Çobansız sürüyü (veya koyunu) kurt kapar.”

ÇÖPSÜZ (niteleme sıfatı)**-üzüm**

“Çöpsüz üzüm olmaz.”

ÇÜRÜK (niteleme sıfatı)**-bakla (-nın)**

“Çürük baklanın da kör alıcısı olur.”

-ceviz (-i)

“Çürük cevizi hafifliği ele verir.”

-ip (-le)

“Çürük iple kuyuya inilmez.”

-merdiven (-le)

“Çürük merdivenle dama çıkılmaz.”

-tahta

“Çürük tahta çivi (veya mih) tutmaz.”

-saban

“Sağ öküze çürük saban (veya saman) zarar etmez.”

ÇÜRÜKSÜZ (niteleme sıfatı)**-koz**

“Çürüksüz koz, kemiksiz et olmaz.”

DALAŞKAN (niteleme sıfatı)**-köpek (-te) (2)**

“Dalaşkan köpek leş başında belli olur.”

“Dalaşkan köpekte yara eksik olmaz.”

DAVETSİZ (niteleme sıfatı)**-yer (-e)**

“Davetsiz yere kedilerle köpekler gider.”

DAYANIK (niteleme sıfatı)**-öküz (-e)**

“Dayanık* öküze “oha” neymiş?”

DALGALI (niteleme sıfatı)**-deniz (-de)**

* dayanık Sağlam.

“Kaptanın hünere dalgalı denizde belli olur.”

DAR (niteleme sıfatı)

-zaman (-da)

“Bol zamanda kıt harcayan dar zamanda bol harcar.”

-yer (-e)

“Dar yere bin dost sığar, bir düşman sığmaz.”

DELİ (niteleme sıfatı)

-dost (-tan)

“Akıllı düşmandan korkma, deli dosttan kork.”

-kız (-a,-a) (6)

“Deli kız düğün etmiş, kendi baş sedire geçmiş.”

“Deli kız evde kalmaz.”

“Deli kıza cilve yap demişler, o da gitmiş osurmuş.”

“Ekten bükten* (veya pükten), Ahmet’e (veya deli kıza veya sarı kıza veya öküze) bir kaftan.”

“İnce kız donanıncaya kadar, deli kız kocaya varır.”

“Köy yanar deli kız taranır.”

-Ahmet (-in)

“Dert Deli Ahmet’in başında.”

-komşu (-ya)

“Düğün olur iki kişiye, kaygısı düşer deli komşuya.”

-Bekir (-in)

“Yırtılan deli Bekir’in (veya Ahmet’in) donu (veya yakası.)”

DELİKLİ (niteleme sıfatı)

-boncuk

“Delikli boncuk (veya taş) yerde kalmaz.”

□ ekten bükten

DENSİZ (niteleme sıfatı)**-deve kuyruğu**

“Densiz deve kuyruğu “deh” demeden sallanır.”

DERİN (niteleme sıfatı)**-su (-ya) (2)**

“Derin su yavaş akar.”

“Ne derin suya gir ne Hızır’ı çağır.”

DERTLİ (niteleme sıfatı)**-baş (-ta)**

“Dertli başta akıl olmaz.”

DERTSİZ (niteleme sıfatı)**-baş (4)**

“Dertsiz baş (veya kul) olmaz.”

“Dertsiz baş bostan korkuluğunda.”

“Dertsiz baş mezara (veya mezarda) taş.”

“Dertsiz baş terkide gerek.”

-bir kabak

“Dertsiz bir kabak varmış, onun da başını kesip içini oymuşlar.”

DERMANSIZ (niteleme sıfatı)**-dert (-ten)**

“Hayırsız evlat, dermansız dertten beterdir.”

DİKENSİZ (niteleme sıfatı)**-gül**

“Dikensiz gül olmaz.”

DİŞİ (niteleme sıfatı)**-köpek**

“Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca erkek köpek ardına düşmez.”

-aslan

“Erkek aslan aslan da dişi aslan aslan değil mi?”

-kuş (-tur) (2)

“Yuvayı dişi kuş yapar.”

“Yuvayı yapan dişi kuştur.”

DOLU (niteleme sıfatı)**-yağ (4)**

“Ak koyunu goren içi dolu yağ sanır.”

“Ala keçiyi goren içi dolu yağ sanır.”

“Alaca keçiyi goren içi dolu yağ sanır.”

“Karakeiyi goren içi dolu yağ sanır.”

-darı (-ya) (2)

“Anamın oleceğini bilseydim kulağı dolu dariya satardım.”

“Babamın oleceğini bilseydim kulağı dolu dariya satardım.”

-heybe (-sini)

“Cimrinin zararı comerдин hurcunu (veya para dolu heybesini) geçer elbet.”

-bardak

“Dolu bardak su almaz.”

-kup (-un)

“Dolu kupun (veya kupten) sesi çıkmaz.”

DOLGUN (niteleme sıfatı)**-kız**

“İnce kız eyizleninceye kadar dolgun kız ere varmış.”

DOğRU (niteleme sıfatı)**-baca (-nın)**

“Doğru bacanın doğru dumanı olur.”

-duman (-ı)

“Doğru bacanın doğru dumanı olur.”

-söz (4)

“Doğru söz acıdır.”

“Doğru söz katarından belli olur.”

“Doğru söz yemin istemez.”

“Eğri özde doğru söz olmaz.”

-yol (-da,-dan) (2)

“Doğru yolda gidene yılan bile dokunmaz.”

“Tamah insanı baştan (veya doğru yoldan) çıkarır.”

-çizgi

“Eğri cetvelden doğru çizgi çıkmaz.”

-çıkış (-ına)

“Ocağın eğriliğine bakma, dumanın doğru çıkışına bak.”

-ölçü

“Yanlış dirhemle doğru ölçü olmaz.”

DÖKME (niteleme sıfatı)**-su**

“Dökme su ile değirmen dönmez.”

DUMANSIZ (niteleme sıfatı)**-baca**

“Dumansız baca olmaz, kahırsız koca olmaz.”

DUL (niteleme sıfatı)**-avrat**

“Eski pamuk bez olmaz, dul avrat kız olmaz.”

DUMANLI (niteleme sıfatı)**-gün**

“Kurt dumanlı gün arar.”

-hava (-yı)

“Kurt dumanlı havayı (veya günü) sever.”

EĞİK (niteleme sıfatı)**-boyun**

“Eğik boynu kılıç vurmaz.”

EĞRETİ (niteleme sıfatı)**-at (-a)**

“Eğreti ata binen tez iner.”

-kuyruk

“Eğreti kuyruk tez kopar.”

EĞRİ (niteleme sıfatı)**-ağaç (-a) (2)**

“Eğri ağaca yayım, her gördüğüne dayım deme.”

“Her eğri ağaçtan yay olmaz.”

-ağaçsız

“Eğri ağaçsız orman olmaz.”

-cetvel (-den)

“Eğri cetvelden doğru çizgi çıkmaz.”

-öz (-de)

“Eğri özde doğru söz olmaz.”

EKŞİ (niteleme sıfatı)**-elma (2)**

“Ata ekşi elma (veya koruk) yese, oğlunun dişi kamaşır.”

“Baba ekşi elma (veya koruk veya erik) yese oğlunun dişi kamaşır.”

-koruk

“Baba ekşi elma (veya koruk veya erik) yese oğlunun dişi kamaşır.”

-erik

“Baba ekşi elma (veya koruk veya erik) yese oğlunun dişi kamaşır.”

-yüzlü (-nün)

“Güler yüzlü sirke satıcı, ekşi yüzlü bal satıcıdan çok kazanır.”

EKMEKSİZ (niteleme sıfatı)

-aş

“Ekmeksiz aş, sevdasız baş olmaz.”

-ev

“Ekmeksiz ev, köpeksiz köy olmaz.”

EMSİZ (niteleme sıfatı) (yeteneksiz)

-avrat

“Emsiz* avrat dile gelir, kesmez bıçak ele gelir.”

-kadın

“Emsiz kadın dile yüğrük, kesmez bıçak ele yüğrük.”

ERKEK (niteleme sıfatı)

-köpek

“Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca erkek köpek ardına düşmez.”

-aslan

“Erkek aslan aslan da dişi aslan aslan değil mi?”

-evlat (-ın)

“Erkek evladın ekmeği zehirdir ama yenir, kız evladın ekmeği baldır ama yenmez.”

□ **emsiz** Yeteneksiz.

-koyun

“Erkek koyun kasap dükkânına yakışır.”

ERSİZ (niteleme sıfatı)**-avrat**

“Ersiz avrat yularsız (veya cılavsız*) at.”

ESKİ (niteleme sıfatı)**-düşman (2)**

“Domuz derisi post olmaz, eski düşman dost olmaz.”

“Eski düşman dost olmaz.”

-çam (-lar)

“Eski çamlar bardak oldu.”

-dost (2)

“Eski dost düşman olmaz, olsa da dürüst olmaz.”

“Eski dost düşman olmaz, yenisinden vefa gelmez.”

-kurt

“Eski kurt yolunu şaşmaz (veya şaşırmaz.)”

-pamuk (-tan) (2)

“Eski pamuk bez olmaz, dul avrat kız olmaz.”

“Eski pamuktan bez olmaz, kötü demirden kılıç olmaz.”

-defter (-leri, -leri, -leri, -leri) (5)

“İflas etmiş bakkal eski defter karıştırır.”

“Müflis bezirgân (veya tüccar veya bakkal) eski defterleri karıştırır.”

“Tüccar züğürtleyince eski (veya geçmiş) defterleri karıştırır (veya yoklar.)”

“Yahudi züğürtleyince eski defterleri karıştırır.”

“Züğürtleyen bezirgân eski defterleri açar (veya yoklar veya karıştırır.)”

* cılav Yular.

-halı (-yı)

“Kaldırma eski halıyı, söyletme zilli deliyi.”

-bez (-den)

“Oturandan yatan yeğ, eski bezden keten yeğ.”

ESRİK (niteleme sıfatı)**-deve (-nin)**

“Esrik devenin çulu eğri gerek (veya olur.)”

FAKİR (niteleme sıfatı)**-dost**

“Fakir dost çabuk unutulur.”

FAYDASIZ (niteleme sıfatı)**-baş**

“Faydasız baş mezara yaraşır.”

-dost (-tan)

“Faydasız dosttan faydalı düşman yeğdir.”

-evliya (-nın)

“Faydasız evliyanın kubbesi başına yıkılır.”

FAYDALI (niteleme sıfatı)**-düşman**

“Faydasız dosttan faydalı düşman yeğdir.”

FAZLA (niteleme sıfatı)**-aş**

“Fazla aş ya karın ağrıtır ya baş.”

-mal

“Fazla mal göz çıkarmaz.”

-naz

“Fazla naz âşık usandırır.”

FENA (niteleme sıfatı)**-koku**

“Tabağa sorarsan dünyada fena koku olmaz.”

GARİP (niteleme sıfatı)**-it (-in,-in) (2)**

“Garip itin kuyruğu bacağı arasında (veya götünde) gerek (veya olur.)”

“Garip itin kuyruğu kıçına kısık gerek.”

-kuş (-un)

“Garip kuşun yuvasını Allah yapar.”

-bir Çingene

“Sen garip bir Çingene’sin, gümüşlü (veya telli) zurna nene gerek.”

GAMLI (niteleme sıfatı)**-vakit (-inde)**

“Dost sanma şanlı vaktinde dost olanı, dost bil gamlı vaktinde elinden tutanı.”

GAFİL (niteleme sıfatı)**-çoban (-a)**

“Gafil çobana dağ taş kurt kesilir.”

-kuş (-un)

“Gafil kuşun avcısı çok olur.”

GAİLESİZ (niteleme sıfatı)**-baş**

“Gailsiz baş, yerin altında.”

GAMSIZ (niteleme sıfatı)**-öküz**

“Gamsız öküz (veya sığır) kasabın bıçağını yalarmış.”

GERİ (niteleme sıfatı)

-yan (-ı)

“Buğday ile koyun, geri yanı (veya kalanı) oyun.”

GEMSİZ (niteleme sıfatı)

-at (-a)

“Gemsiz ata dizgin olmaz.”

GENÇ (niteleme sıfatı)

-bey (-le)

“Genç beyle, küheylan atla geçinmek zor.”

-avrat

“Soğuk su, sıcak aş diş düşmanı; genç avrat koca herifin baş düşmanı.”

GERGİN (niteleme sıfatı)

-ip

“Gergin ip çabuk kopar.”

GEVŞEK (niteleme sıfatı)

-tükürük (-ün)

“Gevşek tükürüğün sakala zararı vardır.”

GERGİSİZ (niteleme sıfatı)

-post

“Hayırsız dost, gergisiz post.”

GİZLİ (niteleme sıfatı)

-dost (-tan)

“Belli düşman gizli dosttan yeğdir.”

GÖNÜLSÜZ (niteleme sıfatı)

-köpek (2)

“Gönülsüz köpek av avlamaz.”

“Gönülsüz köpek sürüyü kurda kaptırır.”

-namaz

“Gönülsüz namaz göğe ağmaz.”

GÖRGÜLÜ (niteleme sıfatı)

-kuş (-lar)

“Görgülü kuşlar gördüğünü işler, görmedik kuşlar ne görsün ki ne işler?”

GÖRME (niteleme sıfatı)

-kul (-dan)

“Sonradan görme kuldan, buluttan çıkma gündən korkulur.”

GÜZEL (niteleme sıfatı)

-kişi (-ye)

“Ağaç ucuna yel değer, güzel kişiye söz değer.”

-kuş

“Güzel kuş elde, güzel hanım dilde gezer.”

-hanım

“Güzel kuş elde, güzel hanım dilde gezer.”

-söz

“Güzel söz demir kapıyı açar.”

-yüz (-den)

“Güzel yüzden kırk günde usanılır, güzel huydan kırk yılda usanılmaz.”

-huy (-dan)

“Güzel yüzden kırk günde usanılır, güzel huydan kırk yılda usanılmaz.”

-kız (-a)

“İyi ata çan, güzel kıza ad takarlar.”

GÜMÜŞ (niteleme sıfatı)**-kapı (-yı)**

“Allah gümüş kapıyı kaparsa altın kapıyı açar”

-eşik (-e)

“Altın eşik gümüş eşiğe muhtaç olur.”

-tekerlek

“Nisan yağmuru; altın araba, gümüş tekerlek.”

GÜMÜŞLÜ (niteleme sıfatı)**-zurna**

“Sen garip bir Çingene’sin, gümüşlü (veya telli) zurna nene gerek.”

HAS (niteleme sıfatı)**-ekmek**

“Babalı fırın has /ekmek/ çıkarır.”

HAFİF (niteleme sıfatı)**-çalı (-yı)**

“Hafif çalıyı yel alır, ağır çalı yerinde kalır.”

HAK (niteleme sıfatı) (Doğru, gerçek)**-söz (-e,-e) (3)**

“Hak söz ağıdan acıdır.”

“Hak söze akan sular durur.”

“Hak söze hacı emmim ne desin.”

HAKLI (niteleme sıfatı)**-söz**

“Haklı söz, haksız Bağdat’tan çevirir.”

HAM (niteleme sıfatı) (Gerçekleşme kolaylığı veya imkanı olmayan)**-söz**

“Ham söz, kem (veya kalp) akçe sahibinindir.”

HANIMSIZ (niteleme sıfatı)**-hane**

“Hanımsız hane parasız kasaya benzer.”

HAR* (niteleme sıfatı)**-sirke**

“Har* sirke kúpünü çatlatır.”

HARAM (niteleme sıfatı)**-para**

“Haram para ya belaya ya binaya ya zinaya (veya gider.)”

HAŞARI (niteleme sıfatı)**-at**

“Haşarı at kendine ziyan verir.”

HATASIZ (niteleme sıfatı)**-arkadaş**

“Hatasız arkadaş arayan arkadaşsız kalır.”

-kul

“Hatasız kul olmaz.”

HAYIRLI (niteleme sıfatı)**-evlat**

“Hayırlı evlat neylesin malı, hayırsız evlat neylesin malı.”

-komşu

“Hayırlı komşu (veya dost) hayırsız akrabadan iyidir.”

HAYIRSIZ (niteleme sıfatı)**-evlat (3)**

“Hayırlı evlat neylesin malı, hayırsız evlat neylesin malı.”

“Hayırsız evlat baba ocağına incir diker.”

□ har Sıcak.

“Hayırsız evlat, dermansız dertten beterdir.”

-akraba

“Hayırlı komşu (veya dost) hayırsız akrabadan iyidir.”

-dost

“Hayırsız dost, gergisiz post.”

-hısım (-dan)

“Yakın dost hayırsız hısımdan yeğdir.”

HAZIR (niteleme sıfatı)

-yemek

“Peynir ekme, hazır yemek.”

HAIN (niteleme sıfatı)

-düşman

“Sadık dostun nasihati acıdır, acıtmaz; hain düşmanın sözü tatlıdır, acıtır.”

HEKİMSİZ (niteleme sıfatı)

-yer (-de)

“Hâkimsiz, hekimsiz yerde durulmaz.”

-memleket (-te)

“Hekimsiz, hâkimsiz memlekette oturma.”

HELAL (niteleme sıfatı)

-kazanç

“Helal kazanç ile yağlı pilav yenmez.”

HESAPSIZ (niteleme sıfatı)

-kasap

“Hesapsız kasap, ya bıçak kırar ya masat.”

HIRSIZ (niteleme sıfatı)**-evlat**

“Hırsız evlat, baba ocağına incir diker.”

-it

“Hırsız it korkak olur.”

-kedi (-nin)

“Hırsız kedinin boynu kalın olur.”

HIZLI (niteleme sıfatı)**-sağanak**

“Hızlı sağanak tez geçer.”

HİLELİ (niteleme sıfatı)**-pazar**

“Hileli pazar mideyi bozar.”

HOROZSUZ (niteleme sıfatı)**-köy (-de)**

“Horozsuz köyde sabah olmaz.”

IRAK (niteleme sıfatı)**-yer (-in, -in) (2)**

“Irak yerin davulu koygun öter.”

“Irak yerin haberini kervan getirir.”

ISSI (niteleme sıfatı) (sıcak)**-ekmek**

“Issi * ekmek iti kuduz eder.”

ISSIZ (niteleme sıfatı)**-ev (-e)**

“Issız eve it buyruk.”

□ issi Sıcak.

İZANSIZ (niteleme sıfatı)**-el (-in)**

“İzansız elin cezasını kese çeker, akılsız başın zorunu ayak.”

KARA (niteleme sıfatı) (renk)**-göt**

“Ak göt (veya don veya bacak) kara göt (veya don veya bacak) kara geçit başında (veya hamamda) belli olur.”

-geçit

“Ak göt (veya don veya bacak) kara göt (veya don veya bacak) kara geçit başında (veya hamamda) belli olur.”

-it

Ak it (veya köpek), kara it (veya köpek); hepsi it (veya köpek.)

-koyun (2)

“Ak koyun ak bacağından, kara koyun kara bacağından asılır.”

“Ak koyun kara koyun geçit başında belli olur.”

-bacak (-ından)

“Ak koyun ak bacağından, kara koyun kara bacağından asılır.”

-kuzu (-su)

“Ak koyunun kara kuzusu da olur.”

-şeker

“Ak şeker, kara şeker bir damarı soya çeker.”

-yamalık

“Analık kara yamalık; çorba pişirir boz bulanık, ekmek verir ardı yanık, kaşık verir yanı kırık.”

-gelin

“Dadandırma kara gelin, dadanırsa (veya dadar* da) gene (veya yine) gelir.”

* **dadar** Tadar, tadına bakar.

-Ali (3)

“Gel Kara Ali, git Kara Ali; kına gecesine yok Kara Ali.”

-ağaç

“Kara ağacın gölgesini hoş gören kesesinin dibini boş görür.”

-Fakı (-ya)

“Kara Fakı’ya yazdırdık, daha beter azdırdık (veya kötü bezdirdik.)”

-yüz (-e)

“Kara yüze is gerekmez.”

-keçi (-yi)

“Karakeçiği gören içi dolu yağ sanır.”

-deve

“Ölüm bir /kara/ devedir ki herkesin kapısına çöker.”

-su (-ya,-ya,-ya) (3)

“Verip de veresiye, gidersin kara suya.”

“Verirsen veresiye, batarsın kara suya.”

“Verme malını veresiye, akar gider kara suya.”

KARA (niteleme sıfatı) (kötü)**-gün (11)**

“Ak akçe kara gün içindir.”

“Ak gün ağartır, kara gün karartır.”

“Akıllı züğürt kara gün görmez.”

“Dost kara günde belli olur.”

“İyi dost kara günde belli olur.”

“Kara gün dostu az olur.”

“Kara gün dostu olmaz.”

“Kara gün kararıp kalmaz.”

“Kara haber tez duyulur.”

“Kara kışta karlar martta yağmaz, nisanda durmazsa değme çiftçinin keyfine.”

“Ne karanlıkta yat ne kara düş gör.”

KAHPE (niteleme sıfatı)

-avrath

“Hana kır atlı da, kahpe avratlı da gelir.”

KAHIRSIZ (niteleme sıfatı)

-koca (2)

“Dumansız baca olmaz, kahırsız koca olmaz.”

“Tütünsüz baca, kahırsız koca olmaz.”

KARANLIK (niteleme sıfatı)

-gece (-den)

“Hacıdan, hocadan, karanlık geceden.”

KABA (niteleme sıfatı)

-ağaç (-ın,-in) (3)

“Kaba ağacın gölgesinde bin koyun eğlenir.”

“Kaba ağacın gürlemesi dalıyladır.”

“Kaba ağaç dal ile gürlür.”

KABİLİYETLİ (niteleme sıfatı)

-çırak (2)

“Kabiliyetli çırak ustadan usta olur.”

“Kabiliyetli çırak ustayı geçer.”

KADERSİZ (niteleme sıfatı)

-köpek

“Kadersiz köpek Kurban Bayramı’ndan evvel ölür.”

KALAYLI (niteleme sıfatı)

-bakır

“Kalaylı bakır küflenmez.”

-kap (-tan) (3)

“Kalaylı kap pas tutmaz.”

“Kalaylı kap zehir kusmaz.”

“Komşu kızı almak kalaylı kaptan (veya tasta) su içmek gibidir.”

KALIP (niteleme sıfatı)**-kıyafet (-le)**

“Kalıp kıyafetle adam adam olmaz.”

KANATSIZ (niteleme sıfatı)**-kuş**

“Kanatsız kuş uçmaz (veya olmaz.)”

KANLI (niteleme sıfatı)**-gömlek**

“Kanlı gömlek gizlenmez.”

KARŞI (niteleme sıfatı)**-bağ (-ın)**

“Karşı bağın üzümü, dinle benim sözümü.”

KART (niteleme sıfatı)**-ağaç (-ın)**

“Kart ağacın bükülmesi (veya eğilmesi) güç olur.”

-gâvur (2)

“Kart gâvur imana gelmez.”

“Kart gâvur Müslüman olmaz.”

-köpek

“Kart köpek yedeğe gelmez.”

-öküz

“Kart öküz saptan çıkmaz.”

-meşe

“Kuru ağaç eğilmez, kart meşe bükülmez.”

KASAVETSİZ (niteleme sıfatı)**-ağız**

“Kasavetsiz ağız anahtarsız açılır.”

KAVGASIZ (niteleme sıfatı)**-baş (-ım)**

“Azıcık aşım, ağrısız (veya kaygısız veya kavgasız) başım.”

-aş (-ım)

“Kavgasız aşım, ağrısız (veya kaygısız) başım.”

KAVİ (niteleme sıfatı)**-düşman**

“Kavi düşman dost sayılmaz.”

KARDAŞLI (niteleme sıfatı)**-yer (-den,-den) (2)**

“Tarlayı taşlı yerden, kız kardaşlı yerden.”

“Tarlayı taşlı, kız kardaşlı yerden almalı.”

KEL (niteleme sıfatı)**-tavuk (2)**

“Baz* bazla, kaz kazla; kel tavuk topal horozla.”

“Kaz kazla, daz dazla, kel tavuk kel (veya topal) horozla.”

-başlı kız (-a)

“Dazlayan daza düşer, kel başlı kıza düşer.”

-horoz (-la)

“Kaz kazla, daz dazla, kel tavuk kel (veya topal) horozla.”

□ **baz** Sarı renkli, büyük bir çeşit yabani arı.

-baş (-a)

“Kel başa şimşir tarak.”

-kız (-ın) (2)

“Kel kız teyzesinin (veya bacısının) saçıyla övünür.”

“Kel kızın kör alıcısı olur.”

KEMİKSİZ (niteleme sıfatı)**-et**

“Çürüksüz koz, kemiksiz et olmaz.”

KEM (niteleme sıfatı)**-akçe (2)**

“Ham söz, kem (veya kalp) akçe sahibinindir.”

“Kem söz, kalp (veya kem) akçe sahibinindir.”

-söz (4)

“Kalp akçe, kem söz sahibinindir.”

“Kem söz sahibine zarar.”

“Kem söz sahibinindir.”

“Kem söz, kalp (veya kem) akçe sahibinindir.”

-iş

“Kem dileme komşuna, kem iş gelir başına.”

KESİK (niteleme sıfatı)**-baş (-ın)**

“Kesik başın zülfü için ağlamazlar.”

-köpek

“Kısmeti kesik köpek, Kurban Bayramı’nda sılaya gider.”

KESKİN (niteleme sıfatı)**-akıl**

“Keskin akıl (veya zekâ) keramete kış attırır.”

-bıçak

“Keskin bıçak olmak için çok çekiç yemek gerek.”

-kılıç (2)

“Keskin kılıç kınını kesmez.”

“Keskin kılıç yumuşak ipliği kesmez.”

-sirke

“Keskin sirke kabına (veya küpüne) zarar.”

-diş

“Sert ekmek keskin diş ister.”

KESTİRME (niteleme sıfatı)**-yol (-dan)**

“Kestirme yoldan giden çok dolaşır.”

KIRIK (niteleme sıfatı)**-ekmek**

“Kırık ekmek birikmez.”

KISMETSİZ (niteleme sıfatı)**-köpek (-in) (2)**

“Kısmetsiz köpeğin Kurban Bayramı’nda karnı ağrır.”

“Kısmetsiz köpek sabaha karşı uyuyakalır.”

KIRMIZI (niteleme sıfatı)**-mum (-la)**

“Dibi, kırmızı mumla (veya bal mumuyla) mı çağırdım.”

-meşin

“Para peşin, kırmızı meşin.”

KIR (niteleme sıfatı)**-atlı**

“Hana kır atlı da, kahpe avratlı da gelir.”

-kısırak

“Hergelede kır kısrağın lafı mı olur.”

-at (-m,-la) (2)

“Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan (veya tüyünden.)”

“Kır atla gezen ya huyuna çeker ya suyuna.”

KİRLİ (niteleme sıfatı)

-çamaşır (-ları)

“Kirli çamaşırları açıkta yıkama.”

KORKAK (niteleme sıfatı)

-bezirgan

“Korkak bezirgân (veya tüccar) ne kâr eder ne zarar (veya ziyan.)”

-tavşan

“Korkak tavşan çok yaşar.”

KOCA (niteleme sıfatı)

-öküz (-e,-dendir,-e,-ün,-ün) (5)

“Geriden dana yetişmedikçe koca öküze baha yetişmez.”

“Hattın eğriliği koca öküzdendir.”

“İyiliğe iyilik olsaydı koca öküze bıçak olmazdı.”

“Koca öküzün yanında duran ya huyundan ya suyundan (veya tüyünden.)”

“Koca öküzün kıblesi belli olmaz.”

-herif (-in)

“Soğuk su, sıcak aş diş düşmanı; genç avrat koca herifin baş düşmanı.”

-turna (-yı)

“Şahin küçüktür ama koca turnayı havadan indirir.”

KOÇ (niteleme sıfatı)**-yiğit (3)**

“Koç yiğit bunalıp ölmez.”

“Para para kazanır, koç yiğit bağ beller.”

“Para parayı kazanır, koç yiğit ne kazanır.”

KONUR (niteleme sıfatı)**-eşek**

“Konur eşek çayırını alamaz.”

KORKULU (niteleme sıfatı)**-rüya (2)**

“Korkulu rüya görmektense uyanık yatmak yeğdir (veya evladır.)”

“Ne değirmende yat ne korkulu rüya gör.”

KOYMA (niteleme sıfatı)**-akıl**

“Koyma akıl akıl olmaz.”

KÖR (niteleme sıfatı)**-nalbant (-ı)**

“Aksak eşeğin kör nalbandı olur.”

-biliş

“Bir görüş bir kör biliş.”

-alıcı (-sı,-sı,-sı,-sı) (4)

“Bitli baklanın da kör alıcısı olur.”

“Çürük baklanın da kör alıcısı olur.”

“Kel kızın kör alıcısı olur.”

“Kurtlu baklanın da kör alıcısı olur.”

-bıçak

“Kör bıçak ele /yavuz/, iş bilmeyen avrat dile /yavuz/”

-çoban (-ın)

“Kör çobanın sürüsünün sonu uçurumdur.”

-göz (-den)

“Kör gözden yaş, kadı evinden aş çıkmaz.”

-insan

“Kör insan yediği ekmeğe bıçak sokar.”

-kuş (-un)

“Kör kuşun yuvasını Allah yapar.”

-satıcı (-nın)

“Kör satıcının kör alıcısı olur.”

-kişi (-nin)

“Köroğlu desinler diye babasının gözünü oymuş da, kör kişinin oğlu demişler.”

-kız (-ı)

“Samanlık seyran olsa, avratlık kolay olsa Duran Kâhya'nın kör kızı da avrat olurdu.”

KÖYLÜ (niteleme sıfatı)**-kız (-ını)**

“Alma şehir kızını, hamam der ağlar; alma köylü kızını, harman der ağlar.”

KÖPEKSİZ (niteleme sıfatı)**-köy (-e) (3)**

“Ekmeksiz ev, köpeksiz köy olmaz.”

“Köpeksiz köy bulmuş da çomaksız (veya değneksiz) gezer.”

“Köpeksiz köye kurt iner.”

-çoban (-ın)

“Köpeksiz çobanın koyununu kurt kapar.”

-sürü (-ye)

“Köpeksiz sürüye kurt girer (veya üşer.)”

KÖTÜ (niteleme sıfatı)**-demir (-den)**

“Eski pamuktan bez olmaz, kötü demirden kılıç olmaz.”

-at

“İyi at yemini artırır, kötü at kamçısını.”

-avrat (2)

“İyi avrat arpa ununu aş, kötü avrat buğday ununu keş yapar.”

“İyi avrat taş gibi, kötü avrat ihtiyar sırtında taş gibi.”

-evlat (2)

“İyi evlat babayı vezir, kötü evlat rezil eder.”

“İyi evlat tutar atanın malını, kötü evlat satar atanın malını.”

-gün (-de) (2)

“İyi günde yağlı ekmeği beğenmeyen kötü günde (veya fakirlikte) kuru ekmeğe selam durur.”

“Kötü gün gider, kötü komşu gitmez.”

-kadın (2)

“İyi kadın ev yapar, kötü kadın ev yıkar.”

“İyi kadın kişiyi vezir, kötü kadın rezil eder.”

-oğul

“İyi oğul bilir ana hâlini, kötü oğul satar baba malını.”

-söz (4)

“İyi söz yerden mal çıkarır, kötü söz dinden imandan çıkarır.”

“İyi söz yılanı ininden, kötü söz insanı dininden çıkarır.”

“Kötü söz insanı dininden çıkarır.”

“Yiğidi kılıç değil kötü söz öldürür.”

-Kamber

“Keş gelirse iyi Kamber, keş gelmezse kötü Kamber.”

-komşu (2)

“Kötü gün gider, kötü komşu gitmez.”

“Kötü komşu adamı hacet (veya mal) sahibi eder.”

-haber

“Kötü haber tez duyulur.”

-tarla (-nın)

“Kötü tarlanın verdiği yiğit kardeş vermez.”

-bir efendi

“Para iyi bir uşak, kötü bir efendidir.”

KÖSE (niteleme sıfatı)**-torun**

“Köse torun dedesinin sakalıyla övünür.”

KURU (niteleme sıfatı)**-ekmek (-e,-e,-e) (5)**

“Aç kuru ekmeğe razıdır.”

“Aça kuru ekmeğin bal helvası gibi gelir.”

“Eti tadan köpek artık kuru ekmeğe dönmez.”

“İyi günde yağlı ekmeği beğenmeyen kötü günde (veya fakirlikte) kuru ekmeğe selam durur.”

“Katığını ekmeğine denk etmeyen kuru ekmeğin yer.”

-kafa

“Başta akıl olmayınca kuru kafa neylesin.”

-ağaç (-tan) (2)

“Kuru ağaç eğilmez, kart meşe bükülmez.”

“Kuru ağaçtan düdüğ olmaz.”

-bok

“Kuru bok göte yapışmaz.”

-gayret

“Kuru gayret çarık eskidir.”

-kaşık

“Kuru kaşık ağız yırtar.”

-laf

“Kuru laf karın doyurmaz.”

KURUCA (niteleme sıfatı)**-yatak**

“Arıca etek, kuruca yatak.”

KURNAZ (niteleme sıfatı)**-hırsız**

“Kurnaz hırsız ev sahibini bastırır.”

KURTLU (niteleme sıfatı)**-bakla (-nın)**

“Kurtlu baklanın da kör alıcısı olur.”

KUSURSUZ (niteleme sıfatı)**-dost**

“Kusursuz dost arayan dostsuz kalır.”

-güzel

“Kusursuz güzel olmaz.”

-yâr

“Kusursuz yâr arayan yârsiz kalır.”

KUTLU (niteleme sıfatı)**-gün**

“Kutlu gün doğuşundan bellidir.”

KUTSUZ (niteleme sıfatı)**-kuş (-un)**

“Kutsuz kuşun yuvası doğan yanında olur.”

KUYRUKLU (niteleme sıfatı)**-yıldız**

“Kuyruklu yıldız her zaman doğmaz.”

LEZZETSİZ (niteleme sıfatı)**-çorba (-ya)**

“Lezzetsiz çorbaya tuz kâr etmez.”

MANASIZ (niteleme sıfatı)**-söz**

“Manasız söz su üstüne yazılan yazıdır.”

MEVSİMSİZ (niteleme sıfatı)**-meyve**

“Mevsimsiz meyve silkinmez.”

MEYVESİZ (niteleme sıfatı)**-ağaç (-a,-a,-a) (4)**

“Bilgisiz insan meyvesiz ağaca benzer.”

“Cahil adam meyvesiz (veya meyve vermeyen) ağaca benzer.”

“Meyvesiz ağaca balta vururlar.”

“Meyvesiz ağaç olur ama gölgesiz olmaz.”

MEYVELİ (niteleme sıfatı)**-ağaç (-ı,-a,-ın) (5)**

“Meyveli ağacı taşlarlar.”

“Meyveli ağaca taş atan çok olur.”

“Meyveli ağacın başı (veya dalı) eğik olur.”

“Meyveli ağaç herkese batar.”

“Meyveli ağaç herkesin gözüne diken olur.”

MUTLU (niteleme sıfatı)

-ev (-in)

“Ulu ağacın gürültüsü dal ile, mutlu evin yakışığı döl ile.”

MÜFLİS (niteleme sıfatı)

-bezirgan

“Müflis bezirgân (veya tüccar veya bakkal) eski defterleri karıştırır.”

MÜRÜVVETSİZ (niteleme sıfatı)

-adam

“Mürüvvetsiz adam, suyu çekilmiş değirmene benzer.”

NASİPSİZ (niteleme sıfatı)

-köpek (2)

“Nasipsiz köpek Kurban Bayramı’nda dağa çıkar.”

“Nasipsiz köpek Kurban Bayramı’nda köy dışında bulunur.”

NİYETSİZ (niteleme sıfatı)

-hacı (-yı)

“Niyetsiz hacı ya Bağdat’tan döner ya Arafat’ta.”

OLGAÇ (niteleme sıfatı)

-oğlak

“Olgaç* oğlak bokundan belli olur.”

ORTAK (niteleme sıfatı)

-at (-ın)

“Ortak atın beli sakat olur.”

□ olgaç İyi gelişmiş.

-dana (-dan)

“Ortak danadan yalnız buzağı iyidir.”

-mal (-ı)

“Ortak malı köpek bile yemez.”

OSURGAN (niteleme sıfatı)**-göt (-e)**

“Osurgan göte arpa ekmeği bahane.”

OSURUKLU (niteleme sıfatı)**-göt (-e)**

“Osuruklu göte arpa ekmeği bahane.”

OTURAK (niteleme sıfatı)**-koca (-n)**

“Otuz oğlun olacağına bir oturak kocan olsun.”

ÖDÜNÇ (niteleme sıfatı)**-akıl**

“Ödünç akıl cepten düşer.”

ÖFKELİ (niteleme sıfatı)**-dilenci (-nin)**

“Öfkeli dilencinin torbası boş olur.”

ÖKSÜZ (niteleme sıfatı)**-çocuk (2)**

“Alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay.”

“Öksüz çocuk göbeğini kendi keser.”

-oğlan

“Öksüz /oğlan/ kendi göbeğini kendi keser.”

-kuzu

“Öksüz kuzu toklu (veya öveç) olmaz.”

ÖN (niteleme sıfatı)**-tekerlek (-i) (2)**

“Arabanın ön tekerleği nereden geçerse art tekerleği de oradan geçer.”

“Ön tekerlek nereye giderse art tekerlek de oraya gider.”

ÖRTÜK (niteleme sıfatı)**-pazar**

“Örtük pazar ara bozar.”

PARASIZ (niteleme sıfatı)**-kasa (-ya)**

“Hanımsız hane parasız kasaya benzer.”

PARALI (niteleme sıfatı)**-adam (-dan)**

“Paralı adamdan dağlar bile korkar.”

PAHALI (niteleme sıfatı)**-harcama**

“Zaman öldürmek en pahalı harcamadır.”

PEŞKEŞ (niteleme sıfatı)**-at (-ın)**

“Peşkeş atın dişine bakılmaz.”

PULLU (niteleme sıfatı)**-yelek**

“Allı yelek, pullu yelek; gömlek yok, canfes neye gerek?”

PUSLU (niteleme sıfatı)**-hava (-yı)**

“Kurt puslu havayı sever.”

PULSUZ (niteleme sıfatı)**-iş**

“Pulsuz iş, yolsuz iş.”

PÜSKÜLLÜ (niteleme sıfatı)**-oğlak**

“Ala keçi her vakit püsküllü oğlak doğurmaz.”

RAHVAN (niteleme sıfatı)**-at**

“Rahvan at kendini yorar.”

RÜZGÂRLI (niteleme sıfatı)**-gün (-de)**

“Rüzgârlı günde pamuk atılmaz.”

-hava (-da,-nın) (2)

“Rüzgârlı havada pamuk toplanmaz.”

“Rüzgârlı havanın kuytusunu, yağmurlu havanın uykusu.”

SABIRLI (niteleme sıfatı)**-kul (-unu)**

“Allah sabırlı kulunu sever.”

SAĞ (I) (SOL KARŞITI) (niteleme sıfatı)**-göz (-ü,-ü) (2)**

“Allah sağ gözü (veya eli) sol göze (veya ele) muhtaç etmesin.”

“Sağ gözü sol göze muhtaç etme.”

-el (-in,-inin) (2)

“Sağ elin verdiği sol el duymasın.”

“Sağ elinin verdiği sol elin görmesin (veya bilmesin.)”

SAĞ (II) (SAĞLAM) (niteleme sıfatı)**-adam (-i)**

“Dağ adamı, hasta eder sağ adamı.”

-baş

“Sağ baş yastık istemez.”

-öküz (-e)

“Sağ öküze çürük saban (veya saman) zarar etmez.”

SARI (niteleme sıfatı)

-kız (-a)

“Ekten bükten* (veya pükten), Ahmet’e (veya deli kıza veya sarı kıza veya öküze) bir kaftan.”

-öküz (-e,-ün) (2)

“İnsanoğluna iyilik yarasa sarı öküze bıçak olmazdı.”

“Sarı öküzün yanında duran ya huyundan ya tüyünden kapar.”

-altın (-ın)

“Sarı altının olacağına sarı samanın olsun.”

-saman (-ın) (3)

“Sarı altının olacağına sarı samanın olsun.”

“Sarı saman altında sarı saman olur.”

SALKIM (niteleme sıfatı)

-üzüm

“Baba oğluna bir bağ bağışlamış; oğul babaya bir salkım (veya cıngıl) üzüm vermemiş.”

SAHİPSİZ (niteleme sıfatı)

-tarla (-yı)

“Baskısız yongayı yel alır, sahipsiz tarlayı sel alır.”

-eşek (-i)

“Sahipsiz eşiği kim olsa döver.”

□ ekten bükten

-ev (-e)

“Sahipsiz eve it buyruk.”

-kapı

“Sahipsiz kapı anahtarsız açılır.”

-tahta (-yı)

“Sahipsiz tahtayı el alır, el almazsa yel alır.”

SAĞLAM (niteleme sıfatı)**-kazık (-a)**

“Eşeğini sağlam kazığa bağla.”

-baş

“Sağlam baş yastık istemez.”

-inek (-in)

“Sağlam ineğin buzağısı kesilmez.”

-kafa

“Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.”

-vücut (-ta)

“Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.”

SAYISIZ (niteleme sıfatı)**-dayak**

“Fincancı katırını ürküten sayısız dayak yer.”

SAMUR (niteleme sıfatı)**-kürk (4)**

“Kabihat samur kürk olsa kimse sırtına (veya üstüne) almaz.”

“Kabihat samur kürk olmuş da kimse giymemiş.”

“Samur kürk de olsa kabihati kimse üzerine almaz.”

“Suç samur kürk olsa kimse üstüne almaz.”

SADIK (niteleme sıfatı)**-dost (-un) (2)**

“Sadık dost akrabadan yeğdir.”

“Sadık dostun nasihati acıdır, acıtmaz; hain düşmanın sözü tatlıdır, acıtır.”

SAĞANAKLI (niteleme sıfatı)**-yağmur**

“Sağanaklı yağmur geç geçer.”

SAĞIR (niteleme sıfatı)**-sultan (2)**

“Sağır sultan bile duydu.”

“Mısır’daki sağır sultan bile duydu.”

SAK (niteleme sıfatı)**-tilki**

“Sak tilki burnundan tutulur.”

SAKİN (niteleme sıfatı)**-cahil**

“Sakin cahil asi alimden yeğdir.”

SARP (niteleme sıfatı)**-sirke**

“Sarp sirke kabına (veya küpüne) zarar.”

SATILIK (niteleme sıfatı)**-zift (-in)**

“Satılık ziftin olsun, Selânik’ten kel gelir.”

SAYILI (niteleme sıfatı)**-akçe (-de)**

“Sayılı akçede bereket olmaz.”

-gün (-ler) (2)

“Sayılı gün göz açıp yumuncaya kadar /geçer./”

“Sayılı günler tez (veya çabuk) geçer.”

-koyun (-u)

“Sayılı koyunu kurt kapmaz (veya yemez.)”

-para (-da)

“Sayılı parada bereket yoktur.”

SEVDASIZ (niteleme sıfatı)**-baş**

“Ekmeksiz aş, sevdasız baş olmaz.”

SEBESİZ (niteleme sıfatı)**-ölüm**

“Sebepsiz ölüm olmaz.”

SERKEŞ (niteleme sıfatı)**-öküz**

“Serkeş öküz /son/ soluğu kasap dükkânında alır.”

SERT (niteleme sıfatı)**-ekmek**

“Sert ekmek keskin diş ister.”

SESSİZ (niteleme sıfatı)**-at (-ın)**

“Sessiz atın çiftesi pek olur.”

SICAK (niteleme sıfatı)**-aş**

“Soğuk su, sıcak aş diş düşmanı; genç avrat koca herifin baş düşmanı.”

-ekmek

“Soğuk tandırdan sıcak ekmek umulmaz.”

SIRÇA (niteleme sıfatı)**-saray (-dır)**

“Gönül bir sırça saraydır, kırılırsa yapılmaz.”

-köşk (-te)

“Sırça köşkte oturan, komşusuna taş atmamalı.”

SİVRİ (niteleme sıfatı)**-demir**

“Sivri demir çuvalda durmaz.”

SİYAH (niteleme sıfatı)**-inek (-ten)**

“Siyah ineekten beyaz süt sağılır.”

SOL (niteleme sıfatı)**-göz (-e,-e) (2)**

“Allah sağ gözü (veya eli) sol göze (veya ele) muhtaç etmesin.”

“Sağ gözü sol göze muhtaç etme.”

-el (-in,-in) (3)

“Sağ elin verdiği sol el duymasın.”

“Sağ elinin verdiği sol elin görmesin (veya bilmesin.)”

“Bir elin (veya elinin) verdiği öbür (veya sol) elin duymasın (veya görmesin.)”

SOĞUK (niteleme sıfatı)**-su (-yu,-yu) (4)**

“Issıdan korkan soğuk suyu üfürür içer.”

“Pişmiş aşı /soğuk/ su katılmaz.”

“Sıcaktan korkan soğuk suyu üfürür içer.”

“Soğuk su, sıcak aş diş düşmanı; genç avrat koca herifin baş düşmanı.”

-tandır (-dan)

“Soğuk tandırdan sıcak ekmek umulmaz.”

SOKMA (niteleme sıfatı)**-akıl**

“Sokma akıl sekiz adım gider.”

SÜTSÜZ (niteleme sıfatı)**-koyun**

“Sütsüz koyun meleşen olur.”

ŞANLI (niteleme sıfatı)**-vakit (-inde)**

“Dost sanma şanlı vaktinde dost olanı, dost bil gamlı vaktinde elinden tutanı.”

ŞAŞKIN (niteleme sıfatı)**-avcı**

“Şaşkın avcı geyik dururken tavşana bakar.”

-misafir

“Şaşkın misafir ev sahibini ağırlar.”

-ördek (3)

“Şaşkın ördek başını bırakır, kılından dalar.”

“Şaşkın ördek götün götün yüzer.”

“Şaşkın ördek tersten dalar.”

ŞİMŞİR (niteleme sıfatı)**-tarak**

“Kel başa şimşir tarak.”

TALİHSİZ (niteleme sıfatı)**-hacı (-y1,-y1) (2)**

“Talihsiz hacıyı Arafat'ta yılan sokar.”

“Talihsiz hacıyı deve üstünde yılan sokar.”

-köpek (-in)

“Talihsiz köpeğin Kurban Bayramı'nda karnı ağrır (veya uykusu gelir.)”

-kuş (-un)

“Talihsiz kuşun yuvasını Allah yapar.”

TAPUSUZ (niteleme sıfatı)**-mülk (-e)**

“Yularsız ata, tapusuz mülke para verilmez.”

TASASIZ (niteleme sıfatı)**-baş (2)**

“Dünyada tasasız baş bostan korkuluğunda bulunur.”

“Tasasız baş bostan korkuluğunda.”

TAŞLI (niteleme sıfatı)**-yer (-den)**

“Tarlayı taşlı yerden, kızı kardaşlı yerden.”

TAŞIMA (niteleme sıfatı)**-su**

“Taşıma su ile değirmen dönmez.”

TATLI (niteleme sıfatı)**-dil (-in,-inden,-inden) (5)**

“Adamın eti yenmez, derisi giyilmez; tatlı dilinden başka nesi var?”

“Buğday ekmeğin yoksa bari tatlı dilin olsun.”

“İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez; tatlı dilinden başka nesi var.”

“Tatlı dil, güler yüz düşmanın kolunu büker.”

“Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.”

-söz (6)

“Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır, acı söz insanı dininden çıkarır.”

“Tatlı söz ayıyı ininden çıkarır.”

“Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı.”

“Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir.”

“Tatlı söz dost kazandırır, acı söz düşman.”

“Tatlı söz yerden mal çıkarır, acı söz dinden imandan çıkarır.”

TATSIZ (niteleme sıfatı)**-söz**

“Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir.”

-aş (-a)

“Tatsız aş su neylesin, akılsız başa söz neylesin.”

-çorba (-ya)

“Tatsız çorbaya tuz kâr etmez, akılsız kafaya söz kâr etmez (veya eylemez.)”

TAZE (niteleme sıfatı)**-yaprak**

“Deve taze yaprak yemek isterse boynunu uzatır.”

-bardak (-ın)

“Taze bardağın suyu soğuk olur.”

-pislik (-i)

“Taze pisliği taşıyan üzerini berbat eder.”

TEZ (niteleme sıfatı)**-ayrılık**

“Çok muhabbet tez ayrılık getirir.”

TEMBEL (niteleme sıfatı)**-eşek (-in)**

“Tembel eşeğin yükü ağır olur.”

TEMELSİZ (niteleme sıfatı)**-bina**

“Temelsiz bina tez yıkılır.”

TEMİZ (niteleme sıfatı)**-bir vicdan**

“Temiz bir vicdan kadar yumuşak yastık yoktur.”

-iş

“Temiz iş altı ayda çıkar.”

TINGİR (niteleme sıfatı)

-elek

“Tıngır elek, tıngır sac; elim hamur, karnım aç.”

-sac

“Tıngır elek, tıngır sac; elim hamur, karnım aç.”

TOK (niteleme sıfatı)

-domuz

“Aç aslandan tok domuz yeğdir.”

-it (2)

“Karnı tok it gölgede yatar.”

“Karnın tok, it gölgede yatar.”

TOPAL (niteleme sıfatı)

-horoz (2)

“Baz[□] bazla, kaz kazla; kel tavuk topal horozla.”

“Kaz kazla, daz dazla, kel tavuk kel (veya topal) horozla.”

-deve

“Göç dönerse topal deve öne düşer.”

-eşek (-le) (2)

“Göç dönüşü topal eşek başa geçer.”

“Topal eşekle kervana karışma (veya uyulmaz.)”

TOP (niteleme sıfatı)

-sakal (-ı)

“Köseyle alay edenin top sakalı kara gerek.”

□ **baz** Sarı renkli, büyük bir çeşit yabani arı.

TUZLU (niteleme sıfatı)**-ev (-i)**

“Tuzsuz ev tuzlu evi yalaya yalaya tüketir.”

TUZSUZ (niteleme sıfatı)**-ev**

“Tuzsuz ev tuzlu evi yalaya yalaya tüketir.”

TÜRLÜ TÜRLÜ (niteleme sıfatı)**-huy (-u)**

“Bacak kadar boyu var, türlü türlü huyu var.”

TÜTÜNSÜZ (niteleme sıfatı)**-baca**

“Tütünsüz baca, kahırsız koca olmaz.”

UCUZ (niteleme sıfatı)**-olan (-ın,-in) (3)**

“Akçası ucuz olanın kendisi de kıymetli olur.”

“Parası ucuz olanın kendisi kıymetli olur.”

“Ucuz alan pahalı alır.”

-et (-in,-in,-in, -in) (4)

“Ucuz etin çorbasını it içer.”

“Ucuz etin çorbasını ite dökerler.”

“Ucuz etin yahnisi (veya suyu) yavan (veya kara veya pek veya tatsız) olur.”

“Ucuz etin yahnisi tencere dibi yakar.”

-öküz (-ün)

“Ucuz öküzün kıyması tatsız olur.”

-sirke

“Ucuz sirke baldan tatlıdır.”

UFAK (niteleme sıfatı)**-taşlı (-sı)**

“Öküzün inek başlısını, tarlanın ufak taşlısını al.”

UĞRU (niteleme sıfatı)

-it

“Sopayı ele alınca uğru it kendini gösterir.”

ULU (niteleme sıfatı)

-ağaç (-ın, -ın) (2)

“Ulu ağacın gürültüsü dal ile.”

“Ulu ağacın gürültüsü dal ile, mutlu evin yakışığı döl ile.”

-dağ (-ın)

“Ulu dağın yeli, eksik olmaz seli.”

-kuş (-un)

“Ulu kuşun kısmeti (veya nasibi) ayağına gelir.”

USLU (niteleme sıfatı)

-haber (-i)

“Deliden al uslu haberi.”

USTA (niteleme sıfatı)

-hırsız

“Usta hırsız ev sahibini bastırır (veya şaşırır.)”

-maymun

“Usta maymun kamçı istemez.”

-pehlivan

“Usta pehlivan alttan güreşir.”

UYUZ (niteleme sıfatı)

-keçi

“Bir uyuz keçi bir sürüyü boklar.”

UYKUSUZ (niteleme sıfatı)**-baş**

“Uykusuz baş yastık istemez.”

UZUN (niteleme sıfatı)**-ağaç**

“Her uzun ağaç selvi (veya kavak) değildir.”

-yol

“İyi yoldaşla uzun yol kısılır.”

-çarşı (-nın)

“Uzun çarşının alt başında yalan söylemiş, üst başa varınca kendi inanmış.”

-gece (-yi)

“Uzun geceyi dert çekenler bilir.”

UZAK (niteleme sıfatı)**-menzil**

“Uzak menzile yavaş gitmeli.”

-yer (-in)

“Uzak yerin salığını kervan getirir.”

ÜŞÜNTÜ (niteleme sıfatı)**-köpek (-ler)**

“Üşüntü köpekler mandayı paralar.”

ÜZÜMSÜZ (niteleme sıfatı)**-bağ (-ın)**

“Tilki: “benim için demem amma üzümsüz bağın kökü kurusun.”

VAKİTSİZ (niteleme sıfatı)**-misafir**

“Vakitsiz misafir keseden yer.”

YABANCI (niteleme sıfatı)**-koyun**

“Yabancı koyun kenara yatar.”

-köpek (-in) (2)

“Yabancı köpeğin kuyruğu döşü üstünde gerek.”

“Yabancı köpek yedi mahalleden kovulur.”

-kuş (-un)

“Yabancı kuşun başı kanadı altında olur.”

YAD (niteleme sıfatı)**-el (-de, -den) (2)**

“Yad elde beylik sürmeden (veya sürmekten) yurttan züğürt gezme (veya gezmek) yeğdir.”

“Yad elden yumruk (veya tabanca) yemeyen kendi pençesini demirden sanır.”

YAĞIZ (niteleme sıfatı)**-at**

“Kaşağı al ahıra gir, yağız at bellidir.”

YAĞMURSUZ (niteleme sıfatı)**-bulut**

“Amelsiz âlim, yağmursuz bulut (veya yemişsiz ağaç) gibidir.”

YAĞLI (niteleme sıfatı)**-tirit**

“Arık etten yağlı tirit olmaz.”

-kuyruk

“Dünya bir yağlı kuyruktur, yiyebilene aşk olsun.”

-pilav

“Helal kazanç ile yağlı pilav yenmez.”

-ekmek (-i)

“İyi günde yağlı ekmeği beğenmeyen kötü günde (veya fakirlikte) kuru ekmeğe selam durur.”

-yer (-inden)

“Kepçenin sapına yapışan yağlı yerinden yer.”

-dilim (-in)

“Yağlı dilimin yoksa yağlı dilin de mi yok?”

-dil (-in)

“Yağlı dilimin yoksa yağlı dilin de mi yok?”

YAĞMA (niteleme sıfatı)**-hacı (-nın)**

“Yağma hacının böreği yağından yenmez.”

YAĞMURLU (niteleme sıfatı)**-hava (-nın)**

“Rüzgârlı havanın kuytusu, yağmurlu havanın uykusu.”

-gün

“Yağmurlu gün tavuk su içmez.”

YAKIN (niteleme sıfatı)**-yer (-den)**

“Göte yakın yerden et yememeli.”

-dost

“Yakın dost hayırsız hısımdan yeğdir.”

YALNIZ (niteleme sıfatı)**-buzağı**

“Ortak danadan yalnız buzağı iyidir.”

-el (-in)

“Yalnız elin avazı (veya şamatası veya şapırtısı) çıkmaz.”

-kuş

“Yalnız kuş yuva yapmaz.”

-öküz

“Yalnız öküz çiftte (veya boyunduruğa) koşulmaz.”

-taş

“Yalnız taş duvar olmaz.”

YALIN (niteleme sıfatı)**-ayak**

“Yalın ayak gezenin kundurası hiç çürümez.”

YAMAN (niteleme sıfatı)**-komşu**

“Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birin[□] boşa, birin sat.”

-avrat

“Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birin[□] boşa, birin sat.”

-at

“Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birin[□] boşa, birin sat.”

YANIK (niteleme sıfatı)**-yer (-in)**

“Yanık yerin otu tez biter.”

YANLIŞ (niteleme sıfatı)**-dirhem (-le)**

“Yanlıştırhemle doğru ölçü olmaz.”

□ **birin** Birini.

□ **birin** Birini.

□ **birin** Birini.

-hesap

“Yanlı hesap Bağdat’tan döner.”

YARIM (niteleme sıfatı)**-adam**

“Cahil adam, yarım adam.”

-hekim (2)

“İnsanı yarım hekim candan, yarım fakih dinden çıkarır.”

“Yarım hekim (veya doktor) candan eder, yarım hoca (veya imam) dinden eder.”

-fakih

“İnsanı yarım hekim candan, yarım fakih dinden çıkarır.”

-hoca

“Yarım hekim (veya doktor) candan eder, yarım hoca (veya imam) dinden eder.”

YARALI (niteleme sıfatı)**-kuş (-a)**

“Yaralı kuşa kurşun sıkılmaz.”

YARAMAZ (niteleme sıfatı)**-adam**

“Yaramaz adam pazar bozar, iyi adam pazar yapar.”

YARASIZ (niteleme sıfatı)**-yer (-e)**

“Yarasız yere kurt düşmez.”

YAŞ (ıslak) (niteleme sıfatı)**-deri (-dir,-ye) (2)**

“Söz dediğin yaş deridir, nereye çekersen oraya gider.”

“Söz yaş deriye benzer, nereye çekersen oraya gider.”

-ağaç (3)

“Yaş ağaca balta vuran el onmaz.”

“Yaş ağaç eğilir ama kırılmaz.”

“Yaş ağaç tez eğilir.”

YAVAŞ (niteleme sıfatı)**-at (-m)**

“Yavaş atın çiftesi (veya tekmesi) yavuz (veya pek) olur.”

-köpek

“Yavaş köpek sürüye kurt getirir.”

-tükürük (-ün)

“Yavaş tükürüğün sakala zararı var.”

YAVRU (niteleme sıfatı)**-kuş**

“Yavru kuş yuvada gördüğünü yapar.”

YAVUZ (niteleme sıfatı)**-at**

“Yavuz at yemini artırır.”

-hırsız

“Yavuz hırsız ev sahibini bastırır.”

-it

“Yavuz it üre üre ağıla kurt düşürür.”

-köpek

“Yavuz köpek ne yer ne yedirir.”

-sirke

“Yavuz sirke küpüne zarar.”

YELER (niteleme sıfatı)**-tilki**

“Yatar kurttan yeler[□] tilki yeğdir.”

YEMİŞLİ (niteleme sıfatı)**-ağaç (-a)**

“Taşı yemişli ağaca atarlar.”

YENİ (niteleme sıfatı)**-dost (-tan)**

“Yeni dosttan vefa gelmez.”

-testi (-nin) (2)

“Yeni testi suyu soğuk tutar.”

“Yeni testinin suyu ayaz olur.”

YENİK (niteleme sıfatı)**-pehlivan (2)**

“Yenik pehlivan güreşten bıkmaz.”

“Yenik pehlivan güreşe (veya oyuna) doymaz.”

YIRTICI (niteleme sıfatı)**-kuş (-un,-un) (2)**

“Yırtıcı kuşun eti yenmez.”

“Yırtıcı kuşun ömrü az olur.”

YİĞİT (niteleme sıfatı)**-at**

“Yiğit at kendine kamçı vurduramaz.”

-kardeş

“Kötü tarlanın verdiği yiğit kardeş vermez.”

[□] **yelemek** Dolaşmak.

YOKSUL (niteleme sıfatı)**-bey (-den)**

“Borçsuz çoban yoksul beyden yeğdir (veya iyidir.)”

YOLSUZ (niteleme sıfatı)**-iş**

“Pulsuz iş, yolsuz iş.”

YORDAMSIZ (niteleme sıfatı)**-el (-in)**

“Yordamsız elin kazası çok olur.”

YORGUN (niteleme sıfatı)**-eşek (-in)**

“Yorgun eşeğin çüş canına minnet.”

-öküz (-ün)

“Yorgun öküzün ıslık canına minnet.”

YOZ (niteleme sıfatı)**-domuz**

“Yoz domuza tuz yalatmam.”

-mal (-a)

“Yoz mala arpa verilmez.”

-sığır (-a)

“Yoz sığıra saman dökülmez.”

YULARSIZ (niteleme sıfatı)**-at (-a,-a) (3)**

“Ersiz avrat yularsız (veya cılavsız*) at.”

“Yularsız ata binilmez.”

“Yularsız ata, tapusuz mülke para verilmez.”

* cılav Yular.

-deve

“Yularsız deve yedilmez.”

YUMUŞAK (niteleme sıfatı)**-iplik (-i)**

“Keskin kılıç yumuşak ipliği kesmez.”

-yastık

“Temiz bir vicdan kadar yumuşak yastık yoktur.”

YÜKSEK (niteleme sıfatı)**-dağ (-a,-ın,-ın,-ın) (4)**

“Aksak eşekle yüksek dağa çıkılmaz.”

“Yüksek dağın başı dumanlı olur.”

“Yüksek dağın başından kış eksik olmaz.”

“Yüksek dağın karı bol olur.”

-yer (-de)

“Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.”

YÜCE (niteleme sıfatı)**-dağ (-ın)**

“Yüce dağın başı dumanlı olur.”

YÜĞRÜK (niteleme sıfatı)**-at (-a,-a) (4)**

“Yüğük at kamçı değdirmez.”

“Yüğük at yemini artırır.”

“Yüğük ata baha olmaz.”

“Yüğük ata kamçı olmaz.”

-tazı (-yı)

“Yüğük tazıyı tilki sevmez.”

YÜKLÜ (niteleme sıfatı)**-eşek**

“Yüklü eşek anırmaz.”

ZENGİN (niteleme sıfatı)**-adam**

“Zengin adam elindeki kendine yeten adamdır.”

ZEYREK (niteleme sıfatı)**-kuş**

“Zeyrek kuş iki ayağından tutulur.”

ZİLLİ (niteleme sıfatı)**-deli (-yi)**

“Kaldırma eski halıyı, söyletme zilli deliyi.”

2.1.2. Belirtme Sıfatı+İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler**2.1.2.1. Sayı Sıfatı+ İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler****ALTI (sayı sıfatı)****-aylık**

“Altı aylık seyislikle kırk yıllık fişki karıştırılmaz.”

-ay (-da,-da) (2)

“İyi iş altı ayda çıkar (veya biter.)”

“Temiz iş altı ayda çıkar.”

BEŞ (sayı sıfatı)**-kuruş (-un,-un) (3)**

“Beş kuruşun üzerinde oturmaya beş batman göt gerek.”

“Beş kuruşun varsa beş yere düğümle.”

“Ekmeği ekmekçiden al, beş kuruş da üste ver.”

-yer (-e)

“Beş kuruşun varsa beş yere düğümle.”

-para (3)

“Beş para etmez.”

“Beş para giren ev yıkılmamış .”

“Beş para ver sustur, on para ver susturamazsın.”

-paralık

“Üç kuruşluk eşeğin, beş paralık sıpası olur.”

-parmak (-ın,-ın) (3)

“Beş parmağın hangisini kessen acımaz?”

“Beş parmağın beşi bir değil (veya olmaz.)”

“Beş parmak bir olmaz (veya değildir.)”

-tavuk (-a)

“Beş tavuğa bir horoz yeter.”

-vakit

“Bilmediği beş vakit namaz, bilir de yanına varmaz.”

BİN (sayı sıfatı)**-kapı (-yı)**

“Allah bir kapıyı kaparsa bir (veya bin veya öbür) kapıyı açar.”

-doru (-ya)

“Alma alı, sat yağızı, bin doruya, besle kırı.”

-yıl

“Avradın yıkamadığı ev bin yıl dikili kalır.”

-âlim (-in)

“Bin âlimin bilmediğini bir arif bilir.”

-at (-ın)

“Bin atın varsa inişte in, bir atın varsa yokuşta bin.”

-dost (2)

“Bin dost az, bir düşman çok.”

“Dar yere bin dost sığar, bir düşman sığmaz.”

-işçi

“Bin işçi, bir başçı.”

-kaygı

“Bin kaygı bir borç ödemez.”

-kişi (3)

“Bin kişi değmez bir kişi, bir kişi değer bin kişi.”

“Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır.”

-nasihat (-ten,-ten) (3)

“Bin nasihatten bir musibet yeğdir (veya evladır.)”

“Bir felaket (veya musibet) bin nasihatten yeğdir.”

“Bir musibet bin nasihatten yeğdir (veya iyidir.)”

-tasa

“Bin tasa (veya merak) bir borç ödemez.”

-adam

“Bir adam köprü kurar, bin adam üzerinden geçer.”

-dil (-e)

“Bir ağızdan çıkıp (veya çıkan) bin dile (veya ağza veya orduya) yayılır.”

-dal

“Bir dala basarsan bin dal sallanır.”

-koyun (2)

“Bir dalın gölgesinde bin koyun eğlenir.”

“Kaba ağacın gölgesinde bin koyun eğlenir.”

-ayıp

“Bir dirhem et bin ayıp örter.”

-kantar

“Bir dirhem gümüşün üstünde oturmaya, bin kantar göt gerek.”

-ah

“Bir dokun bin ah işit (veya dinle) /kâseifağfurdan./”

-akça (-ya,-ye,-ye) (3)

“Bir elma bin akçaya, soy; bin armut bir akçaya, soyma.”

“Deve bir akçeye, deve bin akçeye.”

“Deve bir akçeye, hani akçe; deve bin akçeye, hani deve?”

-armut

“Bir elma bin akçaya, soy; bin armut bir akçaya, soyma.”

-büyü

“Bir fit bin büyü yerini tutar (veya yerine geçer.)”

-hatır (2)

“Bir selam bin hatır yapar.”

“Cahil günde bin hatır yıkar, âlim yapar.”

-karış

“Dalga boyu aşmış, ha bir karış ha bin karış.”

-balık (-tan)

“Denizdeki bin balıktan tavadaki bir balık daha iyidir.”

-pul (-a)

“Deve bir pula, pulu getir; deve bin pula, deveyi getir.”

-ev (-i,-i) (3)

“Ev sahibinin bir evi, kiracının bin evi var.”

“Evlinin bir evi var, kiracının bin evi var.”

“Ne Ali ne Veli ne Kâzım; herkese bir ev lazım.”

-dert (-in)

“Evladın varsa bin derdin var, evladın yoksa bir derdin var.”

-altın (3)

“Fare deliği bin altın.”

“Garibe bir selam, bin altın değer.”

“Ustanın çekici bin altın.”

-tilki

“Karnında bin (veya dokuz) tilki dolaşır, kuyruklarını birbirine değirmez.”

-lira

“Kızıdır nazdır, bin lira azdır.”

BİR (sayı sıfatı)**-kere (5)**

“Adam adamı bir kere aldatır.”

“İnsan anasından bir kere doğar.”

“İnsan bir kere ölür.”

“İnsan dünyaya bir kere gelir.”

“Söz ağızdan bir kere çıkar.”

-fitil

“Alacağın bir fitil, pamuğun batmanını sorarsın.”

-can

“Allah’a bir can borcu var.”

-baba (-yı) (2)

“Baba kırk oğul beslemiş, kırk oğul bir babayı beslememiş.”

“Bir baba dokuz evladı besler, dokuz evlat bir babayı beslemez.”

-göz (-le,-ün,-e,-ünü,-ünü) (9)

“Bak bana bir gözle, bakayım sana iki gözle.”

“Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz.”

“Bir başa bir göz yeter.”

“Bir göz ağlarken öbür göz gülmez.”

“Bir gözün gördüğü bir göze hayır etmez.”

“Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz.”

“Körün istediği bir göz, iki olursa ne söz.”

“Körün yanına varırsan sen de bir gözünü kapa.”

“Kul kullanan bir gözünü kör, bir kulağını sağır etmeli.”

-horoz

“Beş tavuğa bir horoz yeter.”

-arif

“Bin âlimin bilmediğini bir arif bilir.”

-at (-ın) (2)

“Bin atın varsa inişte in, bir atın varsa yokuşta bin.”

“Bir mılh bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır.”

-düşman (2)

“Bin dost az, bir düşman çok.”

“Dar yere bin dost sığar, bir düşman sığmaz.”

-başçı

“Bin işçi, bir başçı.”

-borç (2)

“Bin kaygı bir borç ödemez.”

“Bin tasa (veya merak) bir borç ödemez.”

-kişi (-yi) (3)

“Bin kişi değmez bir kişi, bir kişi değer bin kişi.”

“İki kişi dinden olursa bir kişi candan olur.”

“Tabancanın dolusu bir kişiyi korkutur, boşu kırk kişiyi.

-musibet (2)

“Bin nasihatten bir musibet yeğdir (veya evladır).”

“Bir musibet bin nasihatten yeğdir (veya iyidir).”

-ambar

“Bir ambar buğdayın örneği bir avuğtur.”

-avuç (-tur) (4)

“Bir ambar buğdayın örneği bir avuğtur.”

“Bir avuç altının olacağına bir avuç toprağın olsun.”

“Düştüğün yerden bir avuç toprakla kalk.”

“Tamahkârın gözünü /bir avuç/ toprak doyurur.”

-ana (-ya)

“Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz.”

-kız

“Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz.”

-kafa (-ya)

“Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz.”

-baş (-a)

“Bir başa bir göz yeter.”

-bulut (-la)

“Bir bulutla kış olmaz.”

-çöplük (-te)

“Bir çöplükte iki horoz ötmez.”

-dal (-a,-m,-a) (3)

“Bir dala basarsan bin dal sallanır.”

“Bir dalın gölgesinde bin koyun eğlenir.”

“İki bülbül bir dala konmaz.”

-dilim (3)

“Bir dilim ekmeğin hem açyım hem toku.”

“Bir dilim ekmekle aç, bir dilim ekmekle tok.”

“İnsan gurbete bir dilim ekmekle çıkar da bir torba ekmekle dönemez.”

-dirhem (2)

“Bir dirhem et bin ayıp örter.”

“Bir dirhem gümüşün üstünde oturmaya, bin kantar göt gerek.”

-dönüm

“Bir dönüm güzlük on dönüm yazlığa bedeldir.”

-ekmek (-ten, -i) (7)

“Bir ekmek dokuz aç; durma, oradan kaç.”

“Ekmeği ekmekçiden al, bir ekmek noksan olsun.”

“Ekmeği ekmekçiye ver, bir ekmek de üste ver.”

“Hırsızlık bir ekmekten, kahpelik bir öpmekten.”

“İki su bir ekmek yerine geçer (veya yerini tutar).”

“Ustadan usta gerek, bir ekmek üste gerek.”

“Yiğidin bir ekmeği var, ha karnında ha koynunda.”

-ekmeklik

“Bir ekmeklik unun varsa ekmeğini erbabına yaptır.”

-el (-in, -in, -in, -in) (5)

“Bir el bir eli yıkar, iki el bir yüzü yıkar.”

“Bir elin (veya elinin) verdiği öbür (veya sol) elin duymasın (veya görmesin).”

“Bir elin nesi var, iki elin sesi var.”

“Bir elin sesi çıkmaz.”

“İki karpuz bir el ile tutulmaz.”

-ev (-de, -i, -i) (3)

“Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz.”

“Ev sahibinin bir evi, kiracının bin evi var.”

“Evlinin bir evi var, kiracının bin evi var.”

-fincan

“Bir fincan /acı/ kahvenin kırk yıl hatırı (veya hakkı) vardır.”

-gül

“Bir gül için bir dikene katlanılır.”

-diken

“Bir gül için bir dikene katlanılır.”

-günlük (2)

“Bir günlük beylik beyliktir.”

“Bir günlük ölüye üç günlük yiyecek gerek.”

-hatır

“Bir hatır, iki hatır, üçüncüde vur yatır.”

-Allah (2)

“Bir kararda bir Allah.”

“Düşmez kalkmaz bir Allah.”

-kaşık (-la)

“Bir kaşıkla dokuz çoban yemişler, birinin ağzı boş kalmamış.”

-katar

“Bir katar deveyi bir eşek yeder.”

-eşek (4)

“Bir katar deveyi bir eşek yeder.”

“Deve büyüktür amma beşini bir eşek yeder.”

“Kırk deveye bir eşek.”

“Kırk deveyi bir eşek yönetir.”

-koltuk (-a)

“Bir koltuğa iki karpuz sığmaz.”

-koyun (-dan) (2)

“Bir koyun başı pişinceye kadar kırk kuzu başı pişer.”

“Bir koyundan iki post çıkmaz.”

-lisan

“Bir lisan, bir insan.”

-mıh

“Bir mıh bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır.”

-nal

“Bir mıh bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır.”

-ocak (-ta,- tan) (3)

“Bir ocakta iki kazan kaynamaz.”

“Bir ocaktan (veya ağaçtan) okluk da çıkar, bokluk da.”

“Hilekâr dokuz ocak yıkmayınca bir ocak yapamaz.”

-ok

“Bir ok ile iki kuş vurulmaz.”

-selam (2)

“Bir selam bin hatır yapar.”

“Türk’e bir selam ver, yiyeceğini düşünme.”

-suç (-la)

“Bir suçla adam asılmaz.”

-tutam (6)

“Bir tutam ot deveye hendek atlatır.”

“Deveyi yardan atlatan (veya uçuran) bir tutam ottur.”

“Eşegi yardan uçuran bir tutam ottur.”

“Hayvanı yardan düşüren bir tutam ottur.”

“Hıdırellez’e kadar bir tutam, Hıdırellez’den sonra tutam tutam.”

“Keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur.”

-vuruş (-la)

“Bir vuruşla ağaç devrilmez.”

-yalan (-ı)

“Bir yalanı kırk doğruya saklarlar.”

-yıl

“Bir yıl nadassız kalan iki yol ekmeksiz (veya ekinsiz) kalır.”

-zeytin

“Bir zeytin verir ağzına, bir tulum tutar ardına.”

-tulum

“Bir zeytin verir ağzına, bir tulum tutar ardına.”

-aylık

“Borca aylık[□], bir aylık.”

-muska

“Cin tutana bir muska yeter.”

-fare

“Dağ doğura doğura bir fare doğurmuş.”

-karış

“Dalga boyu aşmış, ha bir karış ha bin karış.”

-akçe (-ye,-ye) (2)

□ **haylık** Yaşama süresi.

“Deve bir akçeye, deve bin akçeye.”

“Deve bir akçeye, hani akçe; deve bin akçeye, hani deve?”

-ayak (-ı)

“Doğru söyleyenin bir ayağı üzengide gerek.”

-sopa

“Dokuz kurda bir sopa (veya hurda).”

-evlat

“Dört göz bir evlat için.”

-kuş

“Eldeki bir kuş daldaki iki kuştan iyidir.”

-dert (-in)

“Evladın varsa bin derdin var, evladın yoksa bir derdin var.”

-deli

“Her evde bir deli, bizim evde hep deli.”

-tel

“Her sakaldan bir tel çekseler, köseye sakal olur.”

-post (-a)

“İki aslan bir posta sığmaz.”

-kızak (-a)

“İki at bir kızığa bağlanmaz.”

-pabuç (-a)

“İki ayak bir pabuca girmez.”

-kazan (-da,-da,-a) (3)

“İki baş bir kazanda kaynamaz.”

“İki koç kafası bir kazanda kaynamaz.”

“İkisini bir kazana koysalar kaynamazlar.”

-ip (-te)

“İki cambaz bir ipte oynamaz.”

-hamam (-a)

“İki çıplak bir hamama yakışır.”

-akıllı

“İki deliye bir akıllı gerek.”

-uslu

“İki deliye bir uslu lazımdır (veya koymuşlar).”

-kapı (-da)

“İki dilenci bir kapıda yakışmaz.”

-baş (2)

“İki el bir baş (veya boğaz) içindir.”

“İki göz bir baş içindir.”

-bozgun

“İki göç bir bozgun (veya yangın) yerini tutar.”

-yangın

“İki göç bir yangın yerini tutar.”

-yüz (-e,-ü) (2)

“İki göz bir yüze bakar.”

“İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara.”

-kuyruk

“İki kamçı (veya kanat) bir kuyruk, herkes başına buyruk.”

-gemi (-yi)

“İki kaptan bir gemiyi batırır.”

-koltuk (-a)

“İki karpuz bir koltuğa sığmaz.”

-kın (-a)

“İki kılıç bir kına girmez.”

-börek

“İki kişiye bir börek, sana ne gerek.”

-ağıl (-da)

“İki koç bir ağılda olamaz.”

-kemik (-e, -i) (2)

“İki köpek bir kemiğe düşerse dövüş eksik olmaz.”

“İki köpek bir kemiği paylaşamaz.”

-dil (2)

“İki kulak bir dil için.”

“İki kulak bir dil için, sen iki işit, bir söyle.”

-yuva (-da)

“İki kuş bir yuvada barınamaz.”

-saban

“İki sürgü (veya tapan) bir saban yerine geçer.”

-yer (-de)

“İki şahin bir yerde yuva yapmaz.”

-yem

“İki tımar bir yem yerine geçer.”

-torba

“İnsan gurbete bir dilim ekmekle çıkar da bir torba ekmekle dönemez.”

-leş

“İtin gönlüne kalsa günde bir leş (veya üleş[□]) yer.”

-lokma

“İtin havlamasını bir lokma ekmek durdurur.”

-defa

“Kadın yüzünden gülen ömründe bir defa (veya kere) güler.”

-kaz

“Kırk serçeden bir kaz iyi.”

-inekli

“Komşunu iki inekli (veya öküzlü) iste ki kendin bir inekli (veya öküzlü) olasın.”

-kulak (-ımı)

“Kul kullanan bir gözünü kör, bir kulağını sağır etmeli.”

-diş (-i)

“Sarımsak da acı ama evde lazım bir diş.”

-devir

“Sitteisevir, her saati bir devir.”

-kat (2)

“Soğuk “kırk kat keçe, ben ondan geçe; bir kat deri, ben ondan geri” demiş.”

“Yerini bilmeyen yılda bir kat urba eskidir.”

-yumurta (2)

“Tavuğun sadakası bir yumurta.” ,

“Yumurtladığı bir yumurta, gürültüsü yedi mahalleyi tutar.”

□ üleş Hayvan ölüsü, leş.

-altın

“Vaktine göre bir sıçan deliği bir (veya bin) altına olur.”

-bardak (2)

“Yemeyenin demine hu çekerler, üstüne bir bardak su içerler.”

“Yemeyenin malını yerler, üstüne bir bardak su içerler.”

-sivilce

“Zengine bir kıvılcım, güzele bir sivilce yetermiş.”

DOKUZ (sayı sıfatı)**-yorgan**

“Aça dokuz yorgan örtmüşler, yine uyuyamamış.”

-fırın

“Adam, adam oluncaya kadar dokuz fırın ekmek ister.”

-evlat (-ı) (2)

“Bir baba dokuz evladı besler, dokuz evlat bir babayı beslemez.”

-aç

“Bir ekmek dokuz aç; durma, oradan kaç.”

-çoban

“Bir kaşıkla dokuz çoban yemişler, birinin ağzı boş kalmamış.”

-boğum (-dur,-dur) (3)

“Boğaz dokuz boğumdur.”

“İnsanın boğazı dokuz boğumdur.”

“Laf dokuz boğum; sekizini yut, birini söyle.”

-köy (-den)

“Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.”

-at

“Dokuz at bir kazığa bağlanmaz.”

-keçe

“Dokuz keçe su geçe, bir deri soğuk geri.”

-kurt (-a)

“Dokuz kurda bir sopa (veya hurda.)”

-top

“Donsuzun gönlünden dokuz top bez geçer.”

-deve (-yi)

“Eşek küçüktür ama dokuz deveyi güder (veya yeder.)”

-ocak

“Hilekâr dokuz ocak yıkmayınca bir ocak yapamaz.”

-tilki

“Karnında bin (veya dokuz) tilki dolaşır, kuyruklarını birbirine değirmez.”

-defa

“Kurt kuzu kaptığı yeri dokuz defa yoklar.”

-hoca

“Okumayı sevmeyene dokuz hoca az.”

-günlük

“Sekiz günlük ömre dokuz günlük nafaka ister.”

-bez

“Sekiz tarakta dokuz bez olmaz.”

DÖRT (sayı sıfatı)**-yan (-ını)**

“Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır.”

-ayak (-ının)

“Damdan düşse kedi gibi dört ayağının üstüne düşer.”

-ata (-nın)

“Dört atanın dördü de hak.”

-göz

“Dört göz bir evlat için.”

-kulplu

“Dünya dört (veya kırk) kulplu bir kazan, bir kulpundan tut da kazan.”

DÖRT YÜZ (sayı sıfatı)

-dirhem (3)

“Her yerde okka dört yüz dirhem.”

“Nereye gitsen okka dört yüz dirhem.”

“Okka her yerde dört yüz dirhem.”

ELLİ (sayı sıfatı)

-yıl

“El ile ellenmeyen elli yıl durur.”

İKİ (sayı sıfatı)

-göz (-ü,-le) (7)

“Ahmet’in öküzü, bakar iki gözü.”

“Bak bana bir gözle, bakayım sana iki gözle.”

“İki göz bir baş içindir.”

“İki göz bir yüze bakar.”

“Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz.”

“Körün istediği iki göz; biri ela (veya kara), biri boz.”

“Körün istediği iki göz; biri eğri, biri düz.”

-kulak (3)

“Allah insana iki kulak bir ağız vermiş.”

“İki kulak bir dil için.”

“İki kulak bir dil için, sen iki işit, bir söyle.”

-horoz

“Bir çöplükte iki horoz ötmez.”

-el (-in,-in,-in) (6)

“Bir el bir eli yıkar, iki el bir yüzü yıkar.”

“Bir elin nesi var, iki elin sesi var.”

“El eli yıkar, iki el yüzü.”

“İki el bir baş (veya boğaz) içindir.”

“İki elin vergisi, gönül sevgisi.”

“Tek elin nesi var, iki elin sesi var.”

-kız

“Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz.”

-rakip

“Bir garip olur, iki rakip olur, üç denge olur.”

-hatır

“Bir hatır, iki hatır, üçüncüde vur yatır.”

-kişi (-yi,-ye, -ye,-nin, -nin) (8)

“Bir kişinin azığı (veya rızkı) iki kişiyi aç kor.”

“Düğün olur iki kişiye, kaygısı düşer deli komşuya.”

“İki kişi “başında fes yok” derse başını yokla.”

“İki kişi dinden olursa bir kişi candan olur.”

“İki kişi konuşurken üçüncüye bok yemek düşer.”

“İki kişiye bir börek, sana ne gerek.”

“İki kişinin bildiği sır değildir.”

“İki kişinin bildiğini herkes bilir.”

-karpuz (3)

“Bir koltuğa iki karpuz sığmaz.”

“İki karpuz bir el ile tutulmaz.”

“İki karpuz bir koltuğa sığmaz.”

-post

“Bir koyundan iki post çıkmaz.”

-mihrap

“Bir mescitte iki mihrap olmaz.”

-kazan

“Bir ocakta iki kazan kaynamaz.”

-kuş (-tan) (3)

“Bir ok ile iki kuş vurulmaz.”

“Eldeki bir kuş daldaki iki kuştan iyidir.”

“İki kuş bir yuvada barınamaz.”

-defa (2)

“Bir tilkinin derisi iki defa soyulmaz.”

“Tilki iki defa tuzağa düşmez.”

-yol

“Bir yıl nadassız kalan iki yol ekmezsiz (veya ekinsiz) kalır.”

-kere (5)

“Borca içen iki kere sarhoş olur.”

“İki kere iki dört eder.”

“İnsan iki kere ölmez.”

“Sağır için iki kere kamet olmaz.”

“Veresiye şarap içen iki kere sarhoş olur.”

-taş (-tan,-ı) (2)

“Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan.”

“İki taşı çatsan baca olur, kime varsan koca olur.”

-baş (-tan,-tan,-ı,-tan,-tan,-tan,-tan,-tan) (8)

“Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan.”

“Değirmen iyi taştan, iyilik iki baştan.”

“Dünyanın iki başı (veya ucu) bir araya gelmez.”

“İki baş bir kazanda kaynamaz.”

“İyilik iki baştan olur.”

“Mermer iyi taştan, iyilik iki baştan.”

“Muhabbet iki baştan olur.”

“Saygı iki baştan olur.”

-dinli (-den)

“Dünyada bir, iki dinliden bir de iki donludan korkmalı.”

-donlu (-dan)

“Dünyada bir, iki dinliden bir de iki donludan korkmalı.”

-çakşır (2)

“Hesabını bilmeyen çuhadar, yılda iki çakşır eskitir.”

“Kendini bilmeyen çuhadar yılda iki çakşır (veya pabuç) eskitir.”

-yaka (-sı)

“İhmalcinin iki yakası bir araya gelmez.”

-analı (2)

“İki analı süttten, iki karılı bittten ölür.”

“İki karılı bittten, iki analı süttten ölür.”

-karılı (3)

“İki analı süttten, iki karılı bittten ölür.”

“İki karılı bittten, iki analı süttten ölür.”

“İki karılı evde toz diz boyu olur.”

-aslan

“İki aslan bir posta sığmaz.”

-at

“İki at bir kızağa bağlanmaz.”

-ayak (-ından) (2)

“İki ayak bir pabuca girmez.”

“Zeyrek kuş iki ayağından tutulur.”

-boğa

“İki boğa vuruşsa aralarında buzağı ölür.”

-bülbül

“İki bülbül bir dala konmaz.”

-cambaz

“İki cambaz bir ipte oynamaz.”

-çıplak

“İki çıplak bir hamama yakışır.”

-deli (-ye,-ye) (2)

“İki deliye bir akıllı gerek.”

“İki deliye bir uslu lazımdır (veya koymuşlar).”

-dilenci

“İki dilenci bir kapıda yakışmaz.”

-diş (-in)

“İki dişin arasından çıkan sır dünyaya yayılır.”

-dudak

“İki dudak arasından çıkan iki günde dünyaya yayılır.”

-eğri (-den)

“İki eğriden bir doğru çıkmaz.”

-emin (-i)

“İki emini bir yemin aralar (veya ayırır).”

-evli (-nin)

“İki evlinin unu kepek, kendi köpek.”

-göç (2)

“İki göç bir bozgun (veya yangın) yerini tutar.”

“İki göç bir yangın yerini tutar.”

-gönül

“İki gönül bir olunca samanlık seyran olur.”

-kamçı

“İki kamçı (veya kanat) bir kuyruk, herkes başına buyruk.”

-kaptan

“İki kaptan bir gemiyi batırır.”

-kardeş

“İki kardeş savaşmış, ebleh buna inanmış.”

-kılıç

“İki kılıç bir kına girmez.”

-koç

“İki koç bir ağılda olamaz.”

-köpek (2)

“İki köpek bir kemiğe düşerse dövüş eksik olmaz.”

“İki köpek bir kemiği paylaşamaz.”

-sağır (-lar)

“İki sağırlar birbirini ağırlar.”

-serçe (-den)

“İki serçeden börek olur.”

-su

“İki su bir ekmek yerine geçer (veya yerini tutar).”

-sürgü

“İki sürgü (veya tapan) bir saban yerine geçer.”

-şahin

“İki şahin bir yerde yuva yapmaz.”

-tabip

“İki tabip bir hastayı candan eder.”

-tavşan (-ı, -nın) (3)

“İki tavşan birden avlanmaz (veya tutulmaz).”

“İki tavşanı kovalayan hiçbirini tutamaz.”

“İki tavşanın ardından koşan hiçbirini avlayamaz.”

-testi (3)

“İki testi birbirine dokunsa, biri kırılrsa diğeri zedelenir.”

“İki testi tokuşunca biri elbet kırılır.”

“İki testi tokuşunca biri kırılrsa biri de yarılr.”

-tımar

“İki tımar bir yem yerine geçer.”

-yüzsüz

“İki yüzsüz, birbirinden arsız.”

-ayıp

“İstemek bir ayıp, vermemek iki ayıp.”

-yüz (-ü)

“İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara.”

-ay

“Komşun hakkında hüküm vermeden iki ay onun makosenleriyle yürü.”

-inekli

“Komşunu iki inekli (veya öküzlü) iste ki kendin bir inekli (veya öküzlü) olasın.”

-öğün

“Misafirin umduğu ev sahibine iki öğün olur.”

-mahalle (-ye)

“Otuz iki dişten çıkan otuz iki mahalleye yayılır.”

-ezan

“Sağır için iki ezan okunmaz.”

-dünya (-sı)

“Zengin iki dünyası da mamurdur.”

-sarılı

“Zengin tavuğu iki sarılı yumurtlar.”

İLK (sayı sıfatı)**-sahip (-i,-i) (2)**

“Ev sahibi mülk sahibi, hani (veya nerede) bunun ilk sahibi.”

“Mal sahibi mülk sahibi, hani bunun ilk sahibi.”

-muhatap (-ıdır)

“Herkes kendi sözünün ilk muhatabıdır.”

-avrat

“İlk avrat çarık, sonraki sarık.”

-baht

“İlk baht, altın taht.”

-akşam (-dan)

“Öksüz hırsızlığa çıksa ay ilk akşamdan doğar.”

-pazar (-dır)

“Pazar, ilk pazardır.”

-ekmek (-ini)

“Sac ilk ekmeğini yakarmış.”

KIRK (sayı sıfatı)**-kırık (-ı)**

“Abbas’tan başka kırık kırığı var, atlastan başka kırık donu var.”

-don (-u)

“Abbas’tan başka kırık kırığı var, atlastan başka kırık donu var.”

-arşın

“Âlemin ağzına kırık arşın bez yetişmez.”

-yıllık

“Altı aylık seyislikle kırık yıllık fişki karıştırılmaz.”

-türkü (-sü)

“Ayının kırık türkü var, kırık da ahlat üstüne.”

-oğul (2)

“Baba kırık oğul beslemiş, kırık oğul bir babayı beslememiş.”

-sinek

“Babam bana öğüt verirken ben inek gözünde kırk sinek saydım.”

-yıl (-da,-da,-da-da,-da,-da,-da,-da) (14)

“Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır.”

“Bir dost kırk yılda kazanılır.”

“Bir fincan /acı/ kahvenin kırk yıl hatırı (veya hakkı) vardır.”

“Deve kırk yılda intikam almış, “amma da çabuk oldu” demiş.”

“Güzel yüzden kırk günde usanılır, güzel huydan kırk yılda usanılmaz.”

“Güzele kırk günde doyulur, iyi huyluya kırk yılda doyulmaz.”

“Huyu güzele kırk yılda doyulmaz, kendi güzele kırk günde doyulur.”

“İşçi kırk yılda, tüccar kırk günde.”

“Kırk yıl kıran olmuş (veya ecel yağsa), eceli gelen ölmüş.”

“Kırk yılda bir hırsızlığa çıktı (veya çıracı oldu), ay akşamdan doğdu.”

“Kırk yılda bir ölet olur, eceli gelen ölür.”

“Rençper kırk yılda, tüccar kırk günde.”

“Sıtma, “ben tuttuğumu kırk yıl sonra tanırım” demiş.”

“Yüzü güzele kırk günde doyulur, huyu güzele kırk yılda doyulmaz.”

-gün (-de, -de,-de,-de,-de,-de) (14)

“Bir adama kırk gün ne (veya deli) dersin o olur.”

“Güzel yüzden kırk günde usanılır, güzel huydan kırk yılda usanılmaz.”

“Güzele kırk günde doyulur, iyi huyluya kırk yılda doyulmaz.”

“Hırsızlıkla kahpelik kırk gün gizlenir.”

“Huyu güzele kırk yılda doyulmaz, kendi güzele kırk günde doyulur.”

“İşçi kırk yılda, tüccar kırk günde.”

“Kırk gün (veya yıl) günahkâr, bir gün tövbe-kâr.”

“Kırk gün taban eti, bir gün av eti.”

“Kırk gün (veya yıl) tavuk olmaktansa bir gün horoz olmak yeğdir.”

“Ölüsü olan bir (veya kırk) gün ağlar, delisi olan her gün ağlar.”

“Rençper kırk yılda, tüccar kırk günde.”

“Sarımsağı gelin etmişler de kırk gün kokusu çıkmamış.”

“Sarımsağı soğanla gelin güvey etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış.”

“Yüzü güzele kırk günde doyulur, huyu güzele kırk yılda doyulmaz.”

-kişi (-yiz,-yi) (3)

“Bir erağın ışığına kırk kişi oturur.”

“Biz kırk kişiyiz, birbirimizi biliriz.”

“Tabancanın dolusu bir kişiyi korkutur, boşu kırk kişiyi.”

-akıllı

“Bir deli kuyuya bir taş atar, kırk akıllı çıkaramazmış.”

-doğru (-ya)

“Bir yalanı kırk doğruya saklarlar.”

-harami

“ıplak yolcuyu kırk harami soyamaz.”

-tane

“iftinin karnını yarmışlar, kırk tane “gelecek yıl” çıkmış.”

-kulplu (2)

“Dünya dört (veya kırk) kulplu bir kazan, bir kulpundan tut da kazan.”

“Dünya kırk kulplu bir kazan, bir kulpundan tut da kazan.”

-derviş

“Kırk derviş bir sofrada yemek yer.”

-deve (-ye,-yi) (2)

“Kırk deveye bir eşek.”

“kırk deveyi bir eşek yönetir.”

-ebe

“Kırk ebe bir araya gelse yine doğuran eker zahmeti.”

-hırsız

“Kırk hırsız bir çıplağı soyamamış.”

-serçe (-den)

“Kırk serçeden bir kaz iyi.”

-yıllık

“Kırk yıllık Yani, olur mu Kâni.”

-kat

“Soğuk “kırk kat keçe, ben ondan geçe; bir kat deri, ben ondan geri” demiş.”

ON DÖRT (sayı sıfatı)**-halı**

“Adım Ali, çaldığım yedi halı, ortalık ucuzlarsa sererim on dört halı.”

ON (sayı sıfatı)**-para (-ya) (3)**

“Beş para ver sustur, on para ver susturamazsın.”

“Her zaman eşek ölmez, on köfte on paraya olmaz.”

“On para on aslanın ağzında.”

-dönüm

“Bir dönüm güzlük on dönüm yazlığa bedeldir.”

-yıl (-da)

“Güzlük mahsul eken her yıl onar, yazlık eken on yılda bir onar.”

-köfte

“Her zaman eşek ölmez, on köfte on paraya olmaz.”

-gün (2)

“Kasımdan on gün evvel ek, on gün sonra ekme.”

-kısmet (-le)

“Misafir on kısmetle gelir, birini yer, dokuzunu bırakır.”

-ceviz

“On ceviz alsan ikisi çürük çıkar.”

-aslan (-ın)

“On para on aslanın ağzında.”

OTUZ (sayı sıfatı)**-oğul (-un)**

“Otuz oğlun olacağına bir oturak kocan olsun.”

OTUZ İKİ (sayı sıfatı)**-diş (-ten)**

“Otuz iki dişten çıkan otuz iki mahalleye yayılır.”

-mahalle (-ye)

“Otuz iki dişten çıkan otuz iki mahalleye yayılır.”

SEKİZ (sayı sıfatı)**-günlük**

“Sekiz günlük ömre dokuz günlük nafaka ister.”

-tarak (-ta)

“Sekiz tarakta dokuz bez olmaz.”

-adım

“Sokma akıl sekiz adım gider.”

SON (sayı sıfatı)**-damla (-dır)**

“Bardağı taşıran son damladır.”

-pişmanlık

“Son pişmanlık fayda vermez (veya etmez.)”

-soluk (-u)

“Serkeş öküz /son/ soluğu kasap dükkânında alır.”

TEK (sayı sıfatı)**-gözlü**

“Körler memleketinde tek gözlü kraldır.”

-arı

“Tek arı ne petek ne bal yapar.”

-el (-in)

“Tek elin nesi var, iki elin sesi var.”

-kanat (-la)

“Tek kanatla kuş uçmaz.”

-taş (-tan)

“Tek taştan duvar olmaz.”

ÜÇ (sayı sıfatı)**-günlük**

“Bir günlük ölüye üç günlük yiyecek gerek.”

-davar ıslığı

“Güttüğü üç davar ıslığı dağları aşar.”

-gün (-dür) (3)

“Misafir üç gün misafirdir.”

“Misafirlük üç gündür.”

“Padişah yasağı üç gün sürer.”

-elli

“Üç elli, yaz belli.”

-gecelik

“Üç gecelik ayı kim olsa (veya herkes) görür.”

-göç

“Üç göç, bir yangın yerini tutar.”

-kuruşluk

“Üç kuruşluk eşegin, beş paralık sıpası olur.”

YARIM (sayı sıfatı)**-yufka**

“Açlık ile tokluğun arası yarım yufka (veya bir bazlama.)”

-okka

“El terazi, göz mizan; eşek yarım okka, sığa yüz dirhem.”

-ekmek (-e) (2)

“Öksüzü kayıran çok, yarım ekmek veren yok.”

“Yarım ekmeğe besmele çekilmez.”

-elma

“Yarım elma gönül (veya hatır) alma.”

YEDİ (sayı sıfatı)**-halı**

“Adım Ali, çaldığım yedi halı, ortalık ucuzlarsa sererim on dört halı.”

-gün (-de) (2)

“At yedi günde, it yediği günde belli olur (veya semirir.)”

“Hıdırellez yaz kapısı, yedi gün eser tipisi.”

-mahalle (-ye,-ye,-yi, -den) (4)

“Bir fenanın yedi mahalleye zararı dokunur (veya vardır.)”

“Bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır (veya dokunur.)”

“Yumurtladığı bir yumurta, gürültüsü yedi mahalleyi tutar.”

“Yabancı köpek yedi mahalleden kovulur.”

-adım

“Yedi adım yolun, bir yudum suyun hakkı vardır.”

YETMİŞ (sayı sıfatı)

-kaza (-ya)

“Yerinden oynayan yetmiş kazaya uğrar, en küçüğü ölüm.”

YÜZ (sayı sıfatı)

-köpek

“Ardında yüz köpek havlamayan kurt, kurt sayılmaz.”

-dirhem

“El terazi, göz mizan; eşek yarım okka, sıpa yüz dirhem.”

-taş

“Kız çocuğu bir koz ağacı; yüz taş atarlar, bir taşa düşer.”

-düşman (-m)

“Tatlı dil, güler yüz düşmanın kolunu бүker.”

-masal

“Tilkinin yüz masalı varmış, doksan dokuzu tavuk üstüne.”

2.1.2.2. İşaret Sıfatı + İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler

BÖYLE (işaret sıfatı)

-baş (-a)

“Böyle başa böyle tıraş.”

-tırış

“Böyle başa böyle tıraş.”

BU (işaret sıfatı)**-çeyiz (-i)**

“Ana gezer, kız gezer; bu çeyizi kim düzer?”

-yıl (2)

“Bıldır yediği hurmalar, bu yıl götünü tırmalar.”

“Evvel yediği hurmalar, bu yıl götünü tırmalar.”

-abdest (-le)

“Bu abdestle daha çok namaz kılınır.”

-sıcak (-a)

“Bu sığağa kar mı dayanır?”

-göt

“İbibik sende bu göt var, çok yuvalar kokutursun.”

-bolluk

“Nerede bu bolluk?”

-hacı

“O hacı, bu hacı, kim olacak boyacı.”

-can (-e)

“Ölüm gelmiş bu cane (veya cihana), baş ağrısı bahane.”

-saat

“Saat bu saat.”

-inek (-i)

“Sen ağa, ben ağa; bu ineği kim sağa.”

-at (-ı)

“Sen dede ben dede, bu atı kim tımar ede.”

-deve (-yi)

“Ya bu deveyi güdersin (veya gütmeli) ya bu diyardan gidersin (veya gitmeli.)”

-diyar (-dan,-dan) (2)

“Ya bu deveyi güdersin (veya gütmeli) ya bu diyardan gidersin (veya gitmeli.)”

“Ya dediğini yapmalı ya bu diyardan gitmeli.”

O (işaret sıfatı)**-hacı**

“O hacı, bu hacı, kim olacak boyacı.”

-at (-ı)

“Sen çelebi, ben çelebi o atı kim ede tımar.”

-tazı

“Tazı o tazı ama çulu değişmiş.”

ÖBÜR (işaret sıfatı)**-kapı (-yı)**

“Allah bir kapıyı kaparsa bir (veya bin veya öbür) kapıyı açar.”

-el (-in)

“Bir elin (veya elinin) verdiği öbür (veya sol) elin duymasın (veya görmesin.)”

-göz

“Bir göz ağlarken öbür göz gülmez.”

-gün

“Yarın ile öbür gün bitmez.”

2.1.2.3. Belgisiz Sıfat+ İsim Birlikteliğindeki Eşdizimler

AZ (belgisiz sıfat)**-ateş**

“Az ateş çok odunu yakar.”

-el (-i) (2)

“Az el aş kotarır, çok el iş kotarır.”

“Az eli aşta gör, çok eli işte gör.”

-mal

“Az mal kan yutturur, çoğu birbirini güttürür.”

-tamah

“Az tamah çok ziyan getirir.”

-yağmur

“Gök çok gürleyince az yağmur yağar.”

AZICIK (belgisiz sıfat)**-ağrı (-yı)**

“Azıcık ağrıyı aş bastırır.”

-aş (-ım)

“Azıcık aşım, ağrısız (veya kaygısız veya kavgasız) başım.”

BAŞKA (belgisiz sıfat)**-adam**

“Adam adam, pehlivan başka adamdır.”

BÜTÜN (belgisiz sıfat)**-gece**

“Kedi bütün gece rüyasında kuyruk görmüş.”

BİR (belgisiz sıfat)**-ağaç**

“Acele bir ağaçtır, sonu pişmanlıktır.”

-fırın

“Aç göze bir fırın ekmek yetmez.”

-bazlama

“Açlık ile tokluğun arası yarım yufka (veya bir bazlama).”

-dağ

“Adam adama gerek olmasa her biri bir dağ başında olurdu.”

-söz (-le, -dür) (10)

“Adam olana bir söz yeter.”

“Anlayana bir söz yetişir, görmek isteyene bir göz.”

“Bir söz ara bozar, bir söz ara düzer.”

“Bir söz söyler ki dirhemini yiyen köpek kudurur.”

“Bir söz yola getirir, bir söz yoldan çıkarır.”

“Karı koca bir sözle yakın, bir sözle uzaktır.”

“Şaire lazım olan bir saz, bir sözdür.”

-zeytin

“Ağızına bir zeytin verir, altına (veya ardına) tulum tutar.”

-damar (-ı)

“Ak şeker, kara şeker bir damarı soya çeker.”

-at (-tır)

“Akıl bir attır, dizgini arifin elinde gerek.”

-vezir (-dir)

“Akıl bir vezirdir, gönül bir padişah.”

-padişah

“Akıl bir vezirdir, gönül bir padişah.”

-kapı (-yı,- yı)

“Allah bir kapıyı kaparsa bir (veya bin veya öbür) kapıyı açar.”

-ağız

“Allah insana iki kulak bir ağız vermiş.”

-kul (-un)

“Allah isterse bir kulun işini, mermere geçirir dişini; istemezse işini, muhallebi yerken kırar dişini.”

-koz (-la,-la) (4)

“An beni bir kozla, o da çürük çıksın.”

“Bir koz için taş atılmaz.”

“Dost beni ansın bir koz ile o da çürük olsun.”

“Yâr beni ansın bir kozla o da çürük çıksın.”

-göz

“Anlayana bir söz yetişir, görmek isteyeneye bir göz.”

-gül

“Arif isen bir gül yeter kokmaya, cahil isen gir bahçeye yıkmaya.”

-yer (-de,-de) (2)

“Ateşle barut bir yerde (veya arada) durmaz (veya olmaz).”

“Barutla ateş bir yerde durmaz (veya olmaz).”

-bağ (2)

“Baba oğluna bir bağ bağışlamış; oğul babaya bir salkım (veya cıngıl) üzüm vermemiş.”

“Eşeğin gönlüne kalsa bir bağ maydanozu götürmez.”

-salkım

“Baba oğluna bir bağ bağışlamış; oğul babaya bir salkım (veya cıngıl) üzüm vermemiş.”

-öğüt (2)

“Benden sana bir öğüt, ununu elinde öğüt.”

“Sana vereyim bir öğüt, kendi ununu kendin öğüt.”

-aba (-m)

“Bir abam (veya postum) var atarım, nerede olsam yatarım.”

-adam (-a,-m,-a) (5)

“Bir adam köprü kurar, bin adam üzerinden geçer.”

“Bir adam yetiştirirsen bir kişiyi, bir kadın yetiştirirsen bir aileyi yetiştirirsin.”

“Bir adama kırk gün ne (veya deli) dersen o olur.”

“Bir adamın sözü bir adama kolay.”

“Söz biliyorsan söyle, inansınlar; bilmiyorsan söyleme, seni bir adam sansınlar.”

-kişi (-yi, -nin) (3)

“Bir adam yetiştirirsen bir kişiyi, bir kadın yetiştirirsen bir aileyi yetiştirirsin.”

“Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır.”

“Bir kişinin azığı (veya rızkı) iki kişiyi aç kor.”

-kadın

“Bir adam yetiştirirsen bir kişiyi, bir kadın yetiştirirsen bir aileyi yetiştirirsin.”

-aile (-yi)

“Bir adam yetiştirirsen bir kişiyi, bir kadın yetiştirirsen bir aileyi yetiştirirsin.”

-ağaç (-ın, -ta, -tan) (3)

“Bir ağacın gölgesinde bir sürü yatar.”

“Bir ağaçta gül de biter, diken de.”

“Bir ağaçtan okluk da çıkar, bokluk da.”

-sürü (-yü) (2)

“Bir ağacın gölgesinde bir sürü yatar.”

“Bir uyuz keçi bir sürüyü boklar.”

-ağız (-dan)

“Bir ağızdan çıkıp (veya çıkan) bin dile (veya ağza veya orduya) yayılır.”

-ahır (-da)

“Bir ahırda at da bulur, eşek de.”

-kazan (-ı)

“Bir baş soğan bir kazanı kokutur.”

-cahil (-in)

“Bir cahilin dostu olmaksansa bir âlimin düşmanı olman yeğdir.”

-âlim (-in) (2)

“Bir cahilin dostu olmaksansa bir âlimin düşmanı olman yeğdir.”

“Bir zalimden bir âlim doğar.”

-çerağ (-ın)

“Bir çerağın ışığına kırk kişi oturur.”

-çiçek (-le)

“Bir çiçekle bahar (veya yaz) olmaz.”

-deli

“Bir deli kuyuya bir taş atar, kırk akıllı çıkaramazmış.”

-taş (-a) (2)

“Bir deli kuyuya bir taş atar, kırk akıllı çıkaramazmış.”

“Kız çocuğu bir koz ağacı; yüz taş atarlar, bir taşa düşer.”

-dost

“Bir dost kırk yılda kazanılır.”

-elma

“Bir elma bin akçaya, soy; bin armut bir akçaya, soyma.”

-akça (-ya)

“Bir elma bin akçaya, soy; bin armut bir akçaya, soyma.”

-ev (-de) (4)

“Bir ev (veya gemi) donanır, bir kız (veya çıplak) donanmaz.”

“Bir ev, bir dev.”

“Bir evde düzen olunca düzenbaz olmaz.”

“Her dağın başında bir ev yap ki rahat edesin.”

-kız (-ı) (2)

“Bir ev (veya gemi) donanır, bir kız (veya çıplak) donanmaz.”

“Bir kızını bin kişi ister, bir kişi alır.”

-dev

“Bir ev, bir dev.”

-felaket

“Bir felaket (veya musibet) bin nasihatten yeğdir.”

-fena (-nın)

“Bir fenanın yedi mahalleye zararı dokunur (veya vardır).”

-fit

“Bir fit bin büyü yerini tutar (veya yerine geçer).”

-görüş

“Bir görüş bir kör biliş.”

-gün (13)

“Bir gün su içeceğin çeşmeye çamur sıçratma.”

“Eski diye atma kürkünü, gerek olur bürünürsün bir gün.”

“Falan ölmüş, filan ölmüş; bir gün derler Sinan ölmüş.”

“Hanımın malı hamam tokmağına benzer, bir gün kafana değmezse bir gün değer.”

“Her gün çekmekten bir gün ölüp kurtulması yeğdir.”

“Her gün gezen kırdan, bir gün uğrar kurda.”

“Her gün tarhana aşısı, bir gün bulgur (veya pekmez) aşısı olsun.”

“Kırk gün (veya yıl) günahkâr, bir gün tövbe-kâr.”

“Kırk gün taban eti, bir gün av eti.”

“Kırk gün (veya yıl) tavuk olmaktansa bir gün horoz olmak yeğdir.”

“Koyunun götü bir gün açıksa keçininki her gün açık.”

“Ölüsü olan bir (veya kırk) gün ağlar, delisi olan her gün ağlar.”

“Söyleme dostuna o da söyler dostuna, bir gün olur kül basarlar postuna.”

-inat

“Bir inat, bir murat.”

-murat

“Bir inat, bir murat.”

-insan (-ı) (2)

“Bir insanı tanımak için ya alışveriş etmeli ya yola gitmeli.”

“Bir lisan, bir insan.”

-iş (-e)

“Bir işe başlamak bitirmenin yarısıdır.”

-karar (-da)

“Bir kararda bir Allah.”

-karı (-yla)

“Bir karıyla bir koca, dırdır eder her gece.”

-koca

“Bir karıyla bir koca, dırdır eder her gece.”

-kıl (-ın)

“Bir kılın bir örmeye faydası var.”

-kimse (-nin)

“Bir kimsenin adı çıkacağına canı çıksın.”

-korkak

“Bir korkak bir orduyu bozar.”

-ordu (-yu)

“Bir korkak bir orduyu bozar.”

-kötü (-nün)

“Bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır (veya dokunur).”

-mescit (-te)

“Bir mescitte iki mihrap olmaz.”

-mum

“Bir mum al da derdine yan.”

-para (-ya, -ya) (3)

“Bir para için yıldıza kement atılmaz.”

“Dağdaki kekliğin bini bir paraya.”

“Denizdeki balığın bini bir paraya.”

-tepe

“Bir tepe yıkılır, bir dere dolar.”

-dere

“Bir tepe yıkılır, bir dere dolar.”

-tilki (-nin)

“Bir tilkinin derisi iki defa soyulmaz.”

-zalim

“Bir zalimden bir âlim doğar.”

-koyun

“Buldun bir koyun, ye de doyun.”

-kenar (-ı)

“Dağ ne kadar ulu olsa da bir kenarı yol olur.”

-kere

“Dal rüzgârı affetse de bir kere kırılmıştır.”

-gömlek (-i)

“Deme Mecnun’a deli, herkes bir gömleği deli.”

-balık

“Denizdeki bin balıktan tavadaki bir balık daha iyidir.”

-olay (-dı)

“Dert bir olaydı, ağlamak kolaydı.”

-kabak

“Dertsiz bir kabak varmış, onun da başını kesip içini oymuşlar.”

-pula (-a)

“Deve bir pula, pulu getir; deve bin pula, deveyi getir.”

-güvercinlik (-tir)

“Devlet mansıbı bir güvercinliktir, konan göçer.”

-kazık (-a)

“Dokuz at bir kazığa bağlanmaz.”

-deri

“Dokuz keçe su geçe, bir deri soğuk geri.”

-gemi

“Dünya bir gemi akıl yelkeni, fikir dümeni; kolla kendini, göreyim seni.”

-kazan (2)

“Dünya dört (veya kırk) kulplu bir kazan, bir kulpundan tut da kazan.”

“Dünya kırk kulplu bir kazan, bir kulpundan tut da kazan.”

-kulp (-undan) (2)

“Dünya dört (veya kırk) kulplu bir kazan, bir kulpundan tut da kazan.”

“Dünya kırk kulplu bir kazan, bir kulpundan tut da kazan.”

-çocuk

“Eğer ile meğeri evlendirmişler, keşke diye bir çocuk doğmuş.”

-kaftan

“Ekten bükten[□] (veya pükten), Ahmet’e (veya deli kıza veya sarı kıza veya öküze) bir kaftan.”

-ölü

“Evden bir ölü çıkacak demişler, herkes hizmetçinin yüzüne bakmış.”

-selam

“Garibe bir selam, bin altın değer.”

-elma (2)

“Gönül alma bir elma.”

“Hatır alma bir elma.”

-bok (-a)

“Gönül düştü bir boka, o da misk gibi koka.”

-gölge (-si)

“Her ağacın bir gölgesi var.”

-Ebu Cehil (-i) (2)

“Her Ahmet’e bir Ebu Cehil bulunur.”

“Her Ahmet’in bir Ebu Cehil’i vardır.”

-sabah (-ı,-i) (2)

“Her akşamın bir sabahı var.”

“Her gecenin bir sabahı vardır.”

-veriş (-i)

“Her alışın bir verişi, her yokuşun bir inişi vardır.”

-iniş (-i,-i,-i,-i,-i) (5)

“Her alışın bir verişi, her yokuşun bir inişi vardır.”

“Her çıkışın bir inişi vardır.”

“Her inişin bir yokuşu, her yokuşun bir inişi vardır.”

□ ekten bükten

“Her yokuşun bir inişi vardır.”

“Her yokuşun bir inişi, her inişin bir yokuşu vardır.”

-dert (-i,-i,-i) (3)

“Her başın bir derdi var, değirmencininki su.”

“Her başın bir derdi (veya ağrısı) vardır.”

“Herkesin bir derdi var, değirmencininki su.”

-sefa (-sı,-sı)

“Her cefanın bir sefası, her sefanın bir cefası /vardır/.”

-bolluk (-u)

“Her darlığın bir bolluğu, her bolluğun bir darlığı vardır.”

-darlık (-ı)

“Her darlığın bir bolluğu, her bolluğun bir darlığı vardır.”

-öğreniş

“Her düşünüş bir öğreniş.”

-Musa (-sı, -sı) (2)

“Her Firavun’un bir Musa’sı çıkar (veya var veya olur).”

“Her Firavun’un bir Musa’sı, her Musa’nın bir Firavun’u var.”

-Firavun (-u,-u) (2)

“Her Firavun’un bir Musa’sı, her Musa’nın bir Firavun’u var.”

“Her Musa’nın bir Firavun’u vardır.”

-geliş (-i)

“Her gidişin bir gelişi var.”

-aslan (3)

“Her gönülde bir aslan yatar.”

“Her yigidin gönlünde bir aslan yatar.”

“Herkesin gönlünde bir aslan yatar.”

-gece (-si)

“Her gündüzün bir gecesi, her gecenin bir gündüzü vardır.”

-gündüz (-ü)

“Her gündüzün bir gecesi, her gecenin bir gündüzü vardır.”

-kusur (-u)

“Her güzelin bir kusuru vardır.”

-yokuş (-u,-u,-u) (3)

“Her inişin bir yokuşu, her yokuşun bir inişi vardır.”

“Her yokuşun bir düzü, her düzün bir yokuşu vardır.”

“Her yokuşun bir inişi, her inişin bir yokuşu vardır.”

-hayır

“Her işte bir hayır vardır.”

-anahtar (-ı)

“Her kapının bir anahtarı vardır.”

-zarar (-ı)

“Her kârın bir zararı vardır.”

-berber (-i)

“Her kelin bir berberi var.”

-zeval (-i,-i) (2)

“Her kemalin bir zevali vardır.”

“Her zevalin bir kemali, her kemalin bir zevali vardır.”

-ötüş (-ü)

“Her kuşun bir ötüşü, her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.”

-tarak

“Her sakala bir tarak bulunur.”

-şey (-e) (4)

“Her şeye benzeyen bir şeye benzemez.”

“Meramın elinden bir şey kurtulmaz.”

“Tamahkârdan hacet (veya bir şey) dileyen denize çukur açar.”

“Yan yatan tembele bir şey dayanmaz.”

-padişah (-ı)

“Her vaktin bir padişahı var.”

-düz (-ü)

“Her yokuşun bir düzü, her düzün bir yokuşu vardır.”

-han

“Her yorulan için bir han yapılmaz.”

-kemal (-i)

“Her zevalin bir kemali, her kemalin bir zevali vardır.”

-öğüt (-tür)

“Her ziyan bir öğüttür.”

-delik

“İğne ucu kadar bir delik, bir küpü boşaltır.”

-küp (-ü)

“İğne ucu kadar bir delik, bir küpü boşaltır.”

-doğru

“İki eğriden bir doğru çıkmaz.”

-yemin

“İki emini bir yemin aralar (veya ayırır).”

-hasta (-yı)

“İki tabip bir hastayı candan eder.”

-börek

“İkimize bir börek, senin neyine gerek.”

-ayıp

“İstemek bir ayıp, vermemek iki ayıp.”

-kul

“İvme ile ermez bir kul murada, ne kadar ivse olmaz mukadderden ziyade.

-ok

“Kartala bir ok değmiş, yine kendi teleğinden (veya yeleşinden).”

-fare

“Kedi olalı bir fare tuttu.”

-çıplak (-ı)

“Kırk hırsız bir çıplağı soyamamış.”

-hazine

“Öğüt bir hazine kadar değerli olduğu hâlde bedava verilir.”

-uşak

“Para iyi bir uşak, kötü bir efendidir.”

-efendi

“Para iyi bir uşak, kötü bir efendidir.”

-yumurta (-ysa) (2)

“Sana bir yumurta pişireyim ama ev bağda, bağ dağda.”

“Sermayen bir yumurtaysa taşa çal.”

-Çingene (-sin)

“Sen garip bir Çingene’sin, gümüşlü (veya telli) zurna nene gerek.”

-kaza

“Senden çıkmış bir kaza, kime gidersin imdada.”

-saz

“Şaire lazım olan bir saz, bir sözdür.”

-vicdan

“Temiz bir vicdan kadar yumuşak yastık yoktur.”

-hava

“Tencere tava, herkeste bir hava.”

-vakit (-i)

“Terazi var, tartı var; her şeyin bir vakti var.”

-nakış

“Yanlışı da bir nakış.”

-gidiş (-i)

“Yengece demişler ki “niçin yan yürürsün?” “her yiğidin bir gidişi vardır” demiş.”

-kıvılcım

“Zengine bir kıvılcım, güzele bir sivilce yetermiş.”

ÇOK (belgisiz sıfat)**-odun (-u)**

“Az ateş çok odunu yakar.”

-el (-i) (3)

“Az el aş kotarır, çok el iş kotarır.”

“Az eli aşta gör, çok eli işte gör.”

“Çok el ya yağmaya ya yolmaya.”

-ziyan

“Az tamah çok ziyan getirir.”

-arpa

“Çok arpa atı çatlatır.”

-bereket

“Çok bereket çok hareketten.”

-hareket (-ten)

“Çok bereket çok hareketten.”

-karınca

“Çok karınca deveyi öldürür.”

-muhabbet

“Çok muhabbet tez ayrılık getirir.”

-naz

“Çok naz âşık usandırır.”

-söz

“Çok söz (veya laf) yalansız, çok para (veya mal) haramsız olmaz.”

-para

“Çok söz (veya laf) yalansız, çok para (veya mal) haramsız olmaz.”

-su

“Köprünün altından çok su geçti.”

-vakit

“Yemeğini komşudan bekleyen çok vakit aç kalır.”

HER (belgisiz sıfat)**-zaman (11)**

“Adam adama gene (veya her zaman) gerek.”

“Akan çay her zaman kütük getirmez.”

“Her zaman çiğdem çıkmaz, bazen de küsküç* kırılır.”

“Her zaman düşeş gelmez.”

“Her zaman eşek ölmez, on köfte on paraya olmaz.”

“Her zaman gemicinin istediği rüzgâr esmez.”

* küsküç

“Her zaman kedi kaymak (veya kıyma) yemez.”

“Her zaman keşiş kete yemez.”

“Her zaman papaz pilav (veya yağlı) yemez.”

“Kuyruklu yıldız her zaman doğmaz.”

“Tebdir her zaman takdire uymaz.”

-bir (-i) (2)

“Adam adama gerek olmasa her biri bir dağ başında olurdu.”

“Herkes her biri için, her biri herkes için.”

-kişi (-nin)

“Ağrılardan göz ağrısı, her kişinin öz ağrısı.”

-iş (-i,-in,-te,-i) (4)

“Akıllı olsa her sakallı kişi, sakallılara danışırlardı her işi.”

“Her işin başı sağlık.

“Her işte bir hayır vardır.

“Sakal ile /kâmil/ olaydı kişi, keçiye danışırlardı her işi.”

-ağaç (-ı,-a,-ın,-in,-in,-tan, -tan) (8)

“Aklına geleni işleme, her ağacı taşlama.”

“Her ağaca dayanılmaz.”

“Her ağacın altında yatılmaz.”

“Her ağacın bir gölgesi var.”

“Her ağacın meyvesi olmaz.”

“Her ağaç kökünden çürür (veya kurur.)”

“Her ağaçtan düdük olmaz, al haberi zurnadan.”

“Her ağaçtan kaşık olmaz.”

-vakit (-in) (3)

“Ala keçi her vakit püsküllü oğlak doğurmaz.”

“Fırsat her vakit ele geçmez.”

“Her vaktin bir padişahı var.”

-kapı (-yı)

“Altın anahtar her kapıyı açar.”

-kese (-ye)

“Bal ile kaymak yenir ama her keseye göre değil.”

-gün (17)

“Binde bir gelinen yere gül döşerler, her gün gelinen yere kül döşerler.”

“Bodur tavuk her gün (veya dem) piliç”

“Çeşmeden testi her gün dolu gelmez.”

“Deliye her gün bayram.”

“Her gün baklava börek yense bıklır (veya yenmez).”

“Her gün bir olmaz.”

“Her gün çekmekten bir gün ölüp kurtulması yeğdir.”

“Her gün gezen kırdı, bir gün uğrar kurda.”

“Her gün papaz (veya kedi) pilav yemez.”

“Her gün tarhana aşısı, bir gün bulgur (veya pekmez) aşısı olsun.”

“Keçinin kuyruğu her gün açık, koyuna bahane bulur.”

“Koyunun götü bir gün açıksa keçininki her gün açık.”

“Malını yemesini bilmeyen zengin, her gün züğürttür.”

“Ölüsü olan bir (veya kırk) gün ağlar, delisi olan her gün ağlar.”

“Papaz her gün (veya zaman) pilav yemez.”

“Tembele her gün bayramdır.”

“Var adamın gencine her gün günlün incine, var adamın kartına otur gönül tahtına.”

-gece (-nin,-yi) (4)

“Bir karıyla bir koca, dırdır eder her gece.”

“Her gecenin bir sabahı vardır.”

“Her geceyi kadir bil, her gördüğünü Hızır bil.”

“Her gündüzün bir gecesi, her gecenin bir gündüzü vardır.”

-yoğurt (-un)

“Ekmekten kaşık olur ama her yoğurdun hakkına değil.”

-kul (-a)

“Eyüp sabrı her kula müyesser değil.”

-yıl

“Güzlük mahsul eken her yıl onar, yazlık eken on yılda bir onar.”

-adam (-ın)

“Her adamın ipiyle kuyuya inilmez.”

-Ahmet (-e,-in) (2)

“Her Ahmet’e bir Ebu Cehil bulunur.”

“Her Ahmet’in bir Ebu Cehil’i vardır.”

-akıl

“Her akıl bir olsa deveyi yeden, koyunu güden bulunmaz.”

-akşam (-ın,-in) (2)

“Her akşamın bir sabahı var.”

“Her sabahın akşamı var, her akşamın sabahı.”

-alış (-ın)

“Her alışın bir verişi, her yokuşun bir inişi vardır.”

-arı

“Her arı bal yapmaz.”

-az

“Her azın bir çoğu (veya çokluğu) vardır.”

-balık

“Her balık kendi yemiyle tutulur.”

-baş (-ın, -in) (2)

“Her başın bir derdi var, değirmencininki su.”

“Her başın bir derdi (veya ağrısı) vardır.”

-bulut (-tan)

“Her buluttan yağmur yağmaz, her karından oğlan doğmaz.”

-karın (-dan)

“Her buluttan yağmur yağmaz, her karından oğlan doğmaz.”

-cefa (-nın)

“Her cefanın bir sefası, her sefanın bir cefası /vardır/.”

-sefa (-nın)

“Her cefanın bir sefası, her sefanın bir cefası /vardır/.”

-çıkış

“Her çıkışın bir inişi vardır.”

-çiçek (-ten) (2)

“Her çiçek koklanmaz.”

“Her çiçekten bal olmaz.”

-çok

“Her çok azdan olur.”

-dağ (-ın,-ın,- ın) (3)

“Her dağın başında bir ev yap ki rahat edesin.”

“Her dağın derdi kendine göre.”

“Her dağın kendine göre kışı olur.”

-damar (-dan)

“Her damardan kan alınmaz.”

-darlık (-ın)

“Her darlığın bir bolluğu, her bolluğun bir darlığı vardır.”

-bolluk (-un)

“Her darlığın bir bolluğu, her bolluğun bir darlığı vardır.”

-define (-nin)

“Her definenin yılanı vardır.”

-delik (-e)

“Her deliğe elini sokma, ya yılan çıkar ya çıyan.”

-deli (-nin)

“Her delinin başına bayrak dikilse bedestende bez kalmaz.”

-dua (-ya)

“Her duaya amin denmez.”

-düdük

“Her düdük istediğin gibi ötmez.”

-dükkân

“Her dükkân kiracısıyla.”

-düşüş

“Her düşüş bir öğreniş.”

-eşek

“Her eşek kendi makamıyla anırır.”

-ev (-de)

“Her evde bir deli, bizim evde hep deli.”

-Firavun (-un,-un) (2)

“Her Firavun’un bir Musa’sı çıkar (veya var veya olur.)”

“Her Firavun’un bir Musa’sı, her Musa’nın bir Firavun’u var.”

-Musa (-nın,-nın) (2)

“Her Firavun’un bir Musa’sı, her Musa’nın bir Firavun’u var.”

“Her Musa’nın bir Firavun’u vardır.”

-gelin (2)

“Her gelin baş bağlar amma kaynanasının başına benzetemez.”

“Her gelin sakız çiğner amma çıtlataamaz.”

-gidiş (-in)

“Her gidişin bir gelişi var.”

-gönül (-de,-de) (3)

“Her gönülde aşk, her toprakta su.”

“Her gönülde bir aslan yatar.”

“Yalnız Hallac sanma, her gönül Mansur’dur.”

-gündüz (-ün)

“Her gündüzün bir gecesi, her gecenin bir gündüzü vardır.”

-güzel (-in)

“Her güzelin bir kusuru vardır.”

-hayvan

“Her hayvan ağasına göre kişner, her kız anasına göre işler.”

-kız

“Her hayvan ağasına göre kişner, her kız anasına göre işler.”

-horoz (2)

“Her horoz kendi çöplüğünde (veya küllüğünde) öter (veya eşinir).”

“Her horoz zibilliğinde[□] yavuz.”

-imam (-ın)

“Her imamın bir namaz kıldırışı vardır.”

-iniş (-in,-in) (2)

“Her inişin bir yokuşu, her yokuşun bir inişi vardır.”

“Her yokuşun bir inişi, her inişin bir yokuşu vardır.”

[□] zibillik Çöplük.

-yokuş (-un,-un, -un, -un, -un) (5)

“Her alışın bir verişi, her yokuşun bir inişi vardır.”

“Her inişin bir yokuşu, her yokuşun bir inişi vardır.”

“Her yokuşun bir düzü, her düzün bir yokuşu vardır.”

“Her yokuşun bir inişi vardır.”

“Her yokuşun bir inişi, her inişin bir yokuşu vardır.”

-insan

“Her insan kendi çukurunu doldurur.”

-kadın (-ın,-in) (2)

“Her kadının bir baş bağlayışı vardır.”

“Her kadının pişirdiği yenmez, diktiği giyilmez.”

-kapı (-nın,-nın, -yı) (3)

“Her kapının bir anahtarı vardır.”

“Her kapının tokmağı vurulmaz.”

“Para her kapıyı açar.”

-kara

“Her kara çıkar, yüz karası çıkmaz.”

-kâr (-ın)

“Her kârın bir zararı vardır.”

-kaşık (-ın)

“Her kaşığın kısmeti bir olmaz.”

-katık

“Her katık ekmeğe göre olmaz.”

-kedi (-ye)

“Her kediye fare inanmaz.”

-kel (-in)

“Her kelin bir berberi var.”

-kemal (-in,-in) (2)

“Her kemalin bir zevali vardır.”

“Her zevalin bir kemali, her kemalin bir zevali vardır.”

-kilit

“Her kilit kapısına asılır.”

-kişi (-nin, -nin,-nin,-nin) (6)

“Her kişi kendi atasını Hızır (veya İlyas) sanır.”

“Her kişi kendi çöreğine köz eşer.”

“İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kemliğe iyilik er kişinin kârı.”

“Kemliğe kemlik her kişinin kârı, kemliğe iyilik er kişinin kârı.”

“Kötülük her kişinin kârı, iyilik er kişinin kârı.”

“Yıkılanı tutmak er kişinin kârı, yıkılacağı tutmak her kişinin kârı.”

-koyun (2)

“Her koyun kendi bacağından asılır.”

“Her koyun kuzusuna meler.”

-kuş (-a, -a, -un, -un, -un, -un) (10)

“Her kuş kafilesiyle (veya kendi cinsiyle veya alay ile) uçar.”

“Her kuş kanadıyla uçar.”

“Her kuş yuvasını kendi yapar.”

“Her kuşa şahin olma.”

“Her kuşa yuvası hoş gelir.”

“Her kuşun bir ötüşü, her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.”

“Her kuşun eti yenmez.”

“Her kuşun eti yenmez, kuş var ki et yedirirler.”

“Her kuşun kanadına göre olur kuyruğu.”

“Her kuşun kuyruğu, kanadına göre olur.”

-katırcı

“Her okuyan Molla Penah olmaz, her katırcı Murat.”

-ot

“Her ot kendi kökü üzerinde yetişir.”

-öküz

“Her öküz kendi eşiyle (veya çiftiyle) koşulur.”

-sabah

“Her sabahın akşamı var, her akşamın sabahı.”

-sakal (-a,-a,-dan) (3)

“Her sakala bir tarak bulunur.”

“Her sakala göre tarak bulunmaz.”

“Her sakaldan bir tel çeksel, köseye sakal olur.”

-sakallı (-yı)

“Her sakallıyı baban mı sandın?”

-su (2)

“Her su geçit vermez.”

“Her su ile (veya sudan) abdest alınmaz.”

-şey (-e,-e, -in, -in, -in, -in,-i,-in,-in,-in) (15)

“Her şey damarına (veya aslına) çeker.”

“Her şey incelikten, insan kabalıktan (veya kalınlıktan) kırılır.”

“Her şey kendi yakışığıyla.”

“Her şey olur biter, kösenin sakalı bitmez.”

“Her şey vakte bakar, vakit hiçbir şeye bakmaz.”

“Her şeye çare bulunur, ölüme çare bulunmaz.”

“Her şeye benzeyen bir şeye benzemez.”

“Her şeyin başı sağlık.”

“Her şeyin vakti var, horoz bile vaktinde öter.”

“Her şeyin yenisi, dostun eskisi.”

“Her şeyin yokluğu yokluktur.”

“Para adama her şeyi yaptırır.”

“Terazi tartıyla, her şey vaktiyle.”

“Terazi var, tartı var; her şeyin bir vakti var.”

“Zaman her şeyin ilacıdır.”

-taam (-ın)

“Her taamin (veya yemeğin) lezzeti tuzdan çıkar, tuz ekmek hakkı bilmeyen akıbet gözden çıkar.”

-taş (-ın) (2)

“Her taş baş yarmaz.”

“Her taşın altına elini sokma; ya yılan çıkar, ya çıyan.”

-yer (-de,-de,-de) (3)

“Her yerde okka dört yüz dirhem.”

“Okka her yerde dört yüz dirhem.”

“Varsa hünerin, var her yerde yerin; yoksa hünerin, yok hiçbir yerde yerin.”

-yiğit (-in,-in,-in) (3)

“Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.”

“Her yiğidin gönlünde bir aslan yatar.”

“Yengece demişler ki “niçin yan yürürsün?” “her yiğidin bir gidişi vardır” demiş.”

-düz (-ün)

“Her yokuşun bir düzü, her düzün bir yokuşu vardır.”

-yol

“Her yol bostan kenarından geçmez.”

-yumurta (-dan)

“Her yumurtadan civciv (veya şahin) çıkmaz.”

-Yusuf

“Her Yusuf güzel olmaz.”

-zeval (-in)

“Her zevalin bir kemali, her kemalin bir zevali vardır.”

-ziyan

“Her ziyan bir öğüttür.”

-baş (-a)

“Marifet bir devlet kuşudur, her başa konmaz.”

-iki (-sini)

“Mert merdi keser, Murteza Ali her ikisini de.”

-söz (-e)

“Ne her söze kulak ver ne her kulağa söz.”

-kulak (-a)

“Ne her söze kulak ver ne her kulağa söz.”

-saat (-i)

“Sitteisevir, her saati bir devir.”

-yara (-yı)

“Zaman her yarayı tedavi eder.”

HİÇBİR (belgisiz sıfat)**-vakit**

“Ekmeğini katığına denk eden hiçbir vakit aç kalmaz.”

-şey (-e)

“Her şey vakte bakar, vakit hiçbir şeye bakmaz.”

-kanun

“Sıra geldi Kamber’e, hem vura hem döndere* Eline olanak geçtiği zaman hiçbir kanun ve kural tanımaz.”

□ **döndermek** Döndürmek, çevirmek.

-kural

“Sıra geldi Kamber’e, hem vura hem döndere* Eline olanak geçtiği zaman hiçbir kanun ve kural tanımaz.”

-yer (-de)

“Varsa hünerin, var her yerde yerin; yoksa hünerin, yok hiçbir yerde yerin.”

ÖTE (belgisiz)**-yüz (-ü)**

“Duvarın beri yüzü beri, öte yüzü de öte.”

2.1.2.4. Soru Sıfatı+İsim Eşdizimliliği

HANGİ (soru sıfatı)**-dağ (-da)**

“Hangi dağda kurt öldü?”

-gâvur

“Hangi gâvur öldüğünü bilmez de “vay Vasil!” çağırır.”

-gün

“Hangi gün vardır akşam olmadık.”

-keşiş

“Hangi keşişin öldüğünden haberi yok, “vay Vartan!” diye ağlar.”

-taş

“Hangi taş pekse (veya katıysa) başını ona vur.”

□ **döndermek** Döndürmek, çevirmek.

2.2. SIFAT-FİİL+ İSİM EŞDİZİMLİLİĞİ

Türkçede önemli yeri olan sıfat-fiillerin bu tez çalışmasında sıfat yapma görevine değinilmiştir. Sıfat-fiiller de sıfat gibi görünerek eşdizimlilik oluşturabilirler. Türk atasözlerinde de sıfat-fiillerin bulunma sıklığı yüksektir. Aynı zamanda yapılan tez çalışması Türk atasözlerinde sıfat-fiillerin sıfat görevinde bulunma sıklıklarının da yüksek olduğunu göstermektedir. 259 sıfat-fiil isimlerle birlikte eşdizimli yapı göstermiştir.

ACIMIŞ (sıfat-fiil)

-eşek

“Acımış eşek attan (veya katırdan) yürük olur (veya yeğın gider)”

ACIYAN (sıfat-fiil)

-eşek (2)

“Acıyan eşek atı geçer.”

“Canı acıyan (veya yanan) eşek attan yüğrük olur.”

-yer (-indedir)

“İnsanın canı (veya aklı) acıyan yerindedir.”

AÇAMADIK (-ı) (sıfat-fiil)

-kapı

“Paranın açamadığı kapı yoktur.”

AÇAN (sıfat-fiil)

-ağaç

“Vakitsiz açan ağaç (veya çiçek) boy atmaz.”

-gül (2)

“Vakitsiz açan gül, tez (veya çabuk) solar.”

“Vaktinden evvel açan gül tez solar.”

AĞARAN (sıfat-fiil)

-baş

“Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez.”

AĞLAMAYAN (sıfat-fiil)**-çocuk (-a)**

“Ağlamayan çocuğa meme vermezler.”

AĞLAR (sıfat-fiil)**-göz**

“Ağlar gözden, sahte sözden kendini sakın.”

AĞLAYAN (sıfat-fiil)**-göz (-den)**

“Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez.”

AĞRIMAYAN (sıfat-fiil)**-baş (-ına) (2)**

“Ağrımayan baş yastık istemez.”

“Ağrımayan başına çelgi çelme* .”

AĞRIYAN (sıfat-fiil)**-baş (-a)**

“Ağrıyan başa fiske yumruk gelir.”

AKACAK (sıfat-fiil)**-kan**

“Akacak kan damarda durmaz.”

AKAN (sıfat-fiil)**-çay**

“Akan çay her zaman kütük getirmez.”

-su (-lar, -lar) (4)

“Akan su yosun tutmaz.”

“Devamlı akan su yatağını temiz tutar.”

“Hak deyince akan sular durur.”

“Hak söze akan sular durur.”

□ **çelgi çelmek** Baş ağrıdığında alna yemeni bağlamak.

AKTIK (-I) (sıfat-fiil)**-yer (-e)**

“Su aktığı yere yine akar.”

ALACAK (sıfat-fiil)**-kız**

“Alacak kız ay görünür, evleri saray.”

-adam

“Kefen alacak adam yüzünden (veya gözünün yaşından) belli olur.”

ALAN (sıfat-fiil)**-tazi**

“Av alan tazi burnundan belli olur.”

-el (-den)

“Veren el alan elden üstündür (veya yeğdir.)”

ALINACAK (sıfat-fiil)**-kız**

“Alınacak kız ay görünür, eşiği saray görünür.”

ALINAN (sıfat-fiil)**-eşek (-in)**

“Hıyar akçesiyle alınan eşeğin ölümü sudan /ucuz/ olur.”

-hayvan (-ın)

“Parasız alınan hayvanın yularına bakılmaz.”

ALIŞMADIK (sıfat-fiil)**-göt (-te)**

“Alışmadık götte don durmaz.”

ALIŞMIŞ (sıfat-fiil)**-kursak**

“Alışmış kursak bulamacını ister.”

ALMADIK (-IN) (sıfat-fiil)**-hayvan (-ın)**

“Almadığın hayvanın kuyruğunu tutma.”

-taş (2)

“Ayak almadık taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz.”

“Hasta olmadık baş, ayak almadık taş olmaz.”

ALMAYAN (sıfat-fiil)**-at (-ın)**

“Gem almayan atın ölümü yakındır.”

ALIŞAN (sıfat-fiil)**-deve**

“Topa alışan deve davuldan ürkmez.”

ASILMIŞ (sıfat-fiil)**-adam (-ın)**

“Asılmış adamın evinde ipten söz edilmez.”

ATILAN (sıfat-fiil)**-taş (2)**

“Arkadan atılan taş topuğa değer.”

“İlk atılan taş uzak düşer.”

-ok

“Atılan ok geri dönmez.”

ATTIK (-I) (sıfat-fiil)**-gül**

“Dostun attığı gül onulmaz yara açar.”

-taş

“Dostun attığı taş baş yarmaz.”

AYRILAN (sıfat-fiil)**-koyun (-u)**

“Sürüden ayrılan koyunu (veya kuzuyu) kurt kapar.”

AZAN (sıfat-fiil)**-kurt (-a)**

“Azan kurda kızan köpek.”

BASTIK (-I) (sıfat-fiil)**-civciv (2)**

“Anaç tavuğun bastığı civciv incinmez (veya ölmez.)”

“Gurkun bastığı civciv incinmez (veya ölmez.)”

-yavru

“Ananın bastığı yavru incinmez (veya ölmez.)”

-yer (-de)

“Ayağının bastığı yerde ot bitmez.”

BAKAN (sıfat-fiil)**-oğlak(-ı)**

“Ağaca çıkan keçinin dala bakan (veya ağaca çıkan) oğlağı olur.”

-göz (-e) (2)

“Bakan göze bağ (veya yasak) olmaz.”

“Güzele bakan göze yasak olmaz.”

BAKACAK (sıfat-fiil)**-yüz (-e)**

“Bakacak yüze tükürülmez, tükürülecek yüze bakılmaz.”

BATTIK (-I) (sıfat-fiil)**-yer (-den)**

“Diken battığı yerden çıkar.”

BEĞENDİK(-İN) (sıfat-fiil)**-taş(-a)**

“Başını beğendiğin taşa vur.”

BESLENEN (sıfat-fiil)**-eşek (-in)**

“Karpuz kabuğuyla beslenen (veya büyüyen) eşeğin ölümü sudan olur.”

BİLMEDİK (-İN) (sıfat-fiil)**-at (-ın)**

“Huyunu bilmediğin atın (veya davarın) ardına dolaşma (veya düşme.)”

-iş (-e,-e) (2)

“Kalkacağın yere oturma, bilmediğin işe karışma, arkasını getiremeyeceğin lakırdıyı açma.”

“Kavgaya katılma, bilmediğin işe atılma.”

BİLMİYEN (sıfat-fiil)**-zağar**

“Çemkirmesini bilmeyen zağar kurda yem olur.”

-ördek

“Dalmasını bilmeyen ördek kıçından dalar.”

-kasap (4)

“Harcını bilmeyen kasap ne satır kor ne masat.”

“Hesabını bilmeyen kasap, ne satır bırakır ne masat.”

“İşini bilmeyen kasap, elinde kalır masat.”

“İşini bilmeyen kasap ne bıçak kor ne masat.”

-köpek (3)

“Havlamasını bilmeyen köpek sürüye kurt getirir.”

“Ulumasını bilmeyen köpek sürüye kurt getirir.”

“Ürümelerini bilmeyen köpek sürüye kurt getirir.”

-çuhadar (2)

“Hesabını bilmeyen çuhadar, yılda iki çakşır eskidir.”

“Kendini bilmeyen çuhadar yılda iki çakşır (veya pabuç) eskidir.”

-çavuş (-lar) (2)

“İşini bilmeyen çavuşlar, döner kıçını avuçlar.”

“Lakırtısını bilmeyen çavuşlar sönmemiş ateş avuçlar.”

-adam

“İyilik bilmeyen adam, adam sayılmaz.”

-avrat (3)

“Kesmez bıçak ele, iş bilmeyen avrat dile.”

“Kesmez bıçak ele yavuz, iş bilmeyen avrat dile yavuz.”

“Kör bıçak ele /yavuz/, iş bilmeyen avrat dile /yavuz/.”

-hödük (-ler)

“Lafını bilmeyen hödükler, sönmüş ateş körükler.”

-zengin

“Malını yemesini bilmeyen zengin, her gün züğürttür.”

-kız

“Oynamasını bilmeyen kız “yerim dar” demiş; yerini bollatmışlar, “yenim dar” demiş.”

-it

“Ürumesini bilmeyen it getirir ağıla kurt.”

BİLİNMEDİK (sıfat-fiil)**-aş**

“Bilinmedik aş ya karın ağrıtır ya baş.”

BİTİREN (sıfat-fiil)**-yalan**

“İş bitiren yalan, fitne koparan doğrudan yeğdir.”

BİTMEYEN (sıfat-fiil)**-yer (-e)**

“Ekme bitmeyen yere, harçetme (veya harcama) gelmeyen yere.”

-iş

“Sabret, bitmeyen iş olmaz.”

BİTTİK (-İ) (sıfat-fiil)**-yer (-de)**

“Kız gittiği, oğlan bittiği yerde ekmek yer.”

BOZDUK (-U) (sıfat-fiil)**-ev (-i)**

“Avrat düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, avrat bozduğu evi Tanrı yapmaz.”

BULUNDUK (-U) (sıfat-fiil)**-yer (-de)**

“Çocuğun bulunduğu yerde dedikodu olmaz.”

BULUNMADIK (-I) (sıfat-fiil)**-yer (-de)**

“Koyunun bulunmadığı (veya olmadığı) yerde keçiyeye Abdurrahman Çelebi derler.”

BULUNMAYAN (sıfat-fiil)**-yer (-de)**

“Su bulunmayan yerde teyemmüm caizdir.”

BUYURAN (sıfat-fiil)**-ağız**

“Buyuran ağız yorulmamış.”

BÜKEMEDİK (-İN) (sıfat-fiil)**-el**

“Bükemediğin eli öp başına ko.”

BÜKÜLMEZ (sıfat-fiil)**-kol**

“Eğilmez baş, bükülmez kol olmaz.”

ÇAĞRILAN (sıfat-fiil)**-yer (-e,-e) (2)**

“Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme.”

“Çağrılan yere git, ar eyleme; çağrılmadığın yere gidip yerini dar eyleme.”

ÇAĞRILMAYAN (sıfat-fiil)**-yer (-e,-e) (2)**

“Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme.”

“Çağrılmayan yere çörekçiyle börekçi gider.”

ÇAĞRILMADIK (-IN) (sıfat-fiil)**-yer (-e)**

“Çağrılan yere git, ar eyleme; çağrılmadığın yere gidip yerini dar eyleme.”

ÇALINMIŞ (sıfat-fiil)**-ekmek**

“Çalınmış ekmeğin iştah arttırır.”

ÇALIŞAN (sıfat-fiil)**-demir**

“Çalışan demir ışıltar (veya pas tutmaz.)”

-eşek (-in)

“Çalışan eşiğin boynu, boğazı boncuklu olur.”

ÇEKİLMİŞ (sıfat-fiil)**-değirmen (-e)**

“Mürüvvetsiz adam, suyu çekilmiş değirmene benzer.”

ÇEKİŞMEDİK (sıfat-fiil)**-karı koca**

“Tütmedik baca, çekişmedik karı koca olmaz.”

ÇIKTIK (-I) (sıfat-fiil)

-dal (-a)

“Tütmedik baca, çekişmedik karı koca olmaz.”

-delik (-i,-i) (2)

“Fare çıktığı deliği bilir.”

“Sıçan çıktığı deliği bilir.”

ÇIKAN (sıfat-fiil)

-keçi (-nin,-nin,-nin) (3)

“Ağaca çıkan keçinin dala bakan (veya ağaca çıkan) oğlağı olur.”

“Dama çıkan keçinin ağaca çıkan oğlağı olur.”

“Taşa çıkan keçinin ağaca çıkan oğlağı olur.”

-oğlak (-ı,-ı,-ı) (3)

“Ağaca çıkan keçinin dala bakan (veya ağaca çıkan) oğlağı olur.”

“Dama çıkan keçinin ağaca çıkan oğlağı olur.”

“Taşa çıkan keçinin ağaca çıkan oğlağı olur.”

-sır

“İki dişin arasından çıkan sır dünyaya yayılır.”

-eşek

“Mektepten çıkan eşek Marsıvan’dan çıkmaz.”

ÇIKACAK (sıfat-fiil)

-can

“Çıkacak can yorganda da, urganda da çıkar.”

-kan

“Çıkacak kan damarda durmaz.”

ÇIKMADIK (sıfat-fiil)**-can (-da,-dan) (2)**

“Çıkmadık canda umut var.”

“Çıkmadık candan umut kesilmez.”

ÇÖZEBİLECEK (-İN) (sıfat-fiil)**-düğüm**

“Çözebileceğin düğümü bağla.”

DADANAN (sıfat-fiil)**-eşek (-in)**

“Bostana dadanan eşeğin kuyruğu, kulağı olmaz (veya kısa olur.)”

DEDİK (-İ) (sıfat-fiil)**-yer (-e,-e) (2)**

“Eşeği sahibinin dediği yere bağla da varsın kurt yesin.”

“Eşeğin sahibinin dediği yere bağla da varsın kurt yesin.”

DEĞMEDİK (sıfat-fiil)**-taş**

“Ayağa değmedik taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz.”

-ağaç

“Balta girmedik (veya değmedik) ağaç (veya orman) olmaz.”

DEĞMEZ (sıfat-fiil)**-taş**

“Başa gelmez iş olmaz, ayağa değmez taş olmaz.”

DENMİŞ (sıfat-fiil)**-dünya (-yı)**

“deh” denmiş dünyayı, “çüş” diye sen mi durduracaksın?”

DEVİREMEYECEK (-İN) (sıfat-fiil)**-çam (-a)**

“Deviremeyeceğin çama balta vurma.”

DENİLEN (sıfat-fiil)

-yer (-e)

“Gel denilen yere gitmeye ar eyleme, gelme denilen yere gidip yerini dar eyleme.”

DİYEN (sıfat-fiil)

-derviş

“Hak hak diyen derviş muradına ermiş.”

DOLAŞTIK (-I) (sıfat-fiil)

-leş (-e)

“Aslan açlığa katlanır da köpeklerin etrafında dolaştığı leşe tenezzül etmez.”

DOKUNMAYAN (sıfat-fiil)

-yılan

“Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.”

DOĞAN (sıfat-fiil)

-sıçan

“Değirmende doğan sıçan gök gürültüsünden korkmaz.”

DOĞURAN (sıfat-fiil)

-avrat

“Doğuran avrat Azrail’i yenmiş.”

-ana

“Oğlanı doğuran ana sevinmesin de ekmeğini yiyen sevinsin.”

DOĞDUK (-UN) (sıfat-fiil)

-yer (-de,-de, e) (4)

“Doğduğun yerde değil doyduğun yerde.”

“Doğduğun yere bakma doyduğun yere /bak./”

“İnsan doğduğu yerde değil doyduğu yerde.”

“İnsanın vatani doğduğu yer değil doyduğu yerdir.”

DOYDUK (-U, -UN) (sıfat-fiil)**-yer (-de,-de, -e, -dir,-i) (5)**

“Doğduğun yerde değil doyduğun yerde.”

“Doğduğun yere bakma doyduğun yere /bak./”

“İnsan doğduğu yerde değil doyduğu yerde.”

“İnsanın vatanı doğduğu yer değil doyduğu yerdir.”

“Kurt doyduğu yeri dokuz dolaşır.”

DOĞMADIK (sıfat-fiil)**-çocuk (-a)**

“Doğmadık çocuğa don (veya kaftan) biçilmez.”

DOLAN (sıfat-fiil)**-yılan**

“Eceli dolan yılan yol üstünde yatar.”

DOĞRADIK (-I) (sıfat-fiil)**-ekmek**

“Herkesin doğradığı ekmek kaşığına gelir.”

DOYMAYACAK (-I) (sıfat-fiil)**-yer (-e)**

“Karnının doymayacağı yere açlığını belli etme (veya bildirme.)”

DÖNER (sıfat-fiil)**-taş (-ım)**

“Döner taşım yok, öter kuşum yok.”

DÖVEN (sıfat-fiil) (Bir şeyi toz durumuna getirmek için ezmek)**-öküz (-ün,-ün) (2)**

“Döven öküzünün ağzı bağlanmaz.”

“Harman döven öküzün ağzı bağlanmaz.”

DÖKÜLEN (sıfat-fiil)**-yağ (-ım)**

“Una dökülen yağın zararı yok.”

DUYDUK (-UN)

-yer (-e)

“Üzümü çok duyduğun yere sepeti ufak götür.”

DÜŞTÜK (-Ü,-N)

-yer (-i,-den,-den,-e,-de) (5)

“Ateş düştüğü yeri yakar.”

“Düştüğün yerden bir avuç toprakla kalk.”

“Er düştüğü yerden kalkar.”

“Eşek bile bir düştüğü yere bir daha düşmez.”

“Taş düştüğü yerde ağırdır (veya kalır.)”

-çukur (-a)

“Kör bile düştüğü çukura bir daha düşmez.”

DÜŞEN (sıfat-fiil)

-ağaç (-a)

“Suya düşen yılanı sarılır.”

DÜZDÜK (-Ü) (sıfat-fiil)

-ev (-i)

“Avrat düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, avrat bozduğu evi Tanrı yapmaz.”

DÜŞMEYEN (sıfat-fiil)

-gelin

“Yerine düşmeyen gelin yerine yerine, boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir.”

-esvap

“Yerine düşmeyen gelin yerine yerine, boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir.”

EĞİLEN (sıfat-fiil)

-baş

“Eğilen baş kesilmez.”

EĞİLMEZ (sıfat-fiil)**-baş**

“Eğilmez baş, bükülmez kol olmaz.”

EĞİREN (sıfat-fiil)**-kancık (-ta)**

“Kabahat işde de var, çıkırıkta da, eğiren kancıkta da.”

EKİLEN (sıfat-fiil)**-darı (-dan,-dan) (2)**

“Yağmur tavına ekilen darıdan, kocasından sonra kalkan karıdan hayır gelmez.”

“Zemheriden sonra ekilen darıdan, kocasından sonra kalkan karıdan hayır gelmez.”

ESİRGENEN (sıfat-fiil)**-göz (-e)**

“Esirgenen göze çöp batar.”

EŞTİK (-İ) (sıfat-fiil)**-kuyu (-ya)**

“Eşer, eşer; eştiği kuyuya düşer.”

ETTİK (-İN) (sıfat-fiil)**-hayır (-ı)**

“Elinle ettiğin hayrı dilinle bozma.”

ETMEYEN (sıfat-fiil)**-hoca**

“İlmiyle amel etmeyen hoca bülbül gibi ölse de kargayla bir tut.”

EVEN (sıfat-fiil) (acele eden)**-kız**

“Even * kız ere varmaz, varsa da baht bulmaz.”

□ **evmek** Acele etmek.

EYERLENMİŞ (sıfat-fiil)**-at (-ıdır)**

“Dost dostun eyerlenmiş atıdır.”

GELEN (sıfat-fiil)**-fare**

“Eceli gelen fare kedi taşığı kaşır.”

-karga

“Eceli gelen karga kırılmış dala konar.”

-keçi

“Eceli gelen keçi çoban değneğini yalar.”

-koyun

“Eceli gelen koyun çoban köpeğinin ekmeğini yer.”

-köpek

“Eceli gelen köpek cami duvarına siyer (veya işer.)”

-öküz

“Eceli gelen öküz kasap bıçağını yalarmış.”

-bulut (-ta)

“Geç gelen bulutta yağmur çok olur.”

-yer (-den)

“Kaz gelen (veya gelecek) yerden tavuk esirgenmez.”

-it

“Ölümü gelen it cami avlusuna işer.”

-devlet (2)

“Sonradan gelen devlet devlet değildir.”

“Tez gelen devlet, tez gider.”

-deniz (-den)

“Yandan gelen denizden korkulur.”

-delik (-e)

“Yel gelen deliğe çamur sıvanmaz.”

GEÇTİK (-İ,-İN) (sıfat-fiil)**-köprü (-den,-den,-leri) (3)**

“Ananın geçtiği köprüden kız da geçer.”

“Herkesin geçtiği köprüden sen de geç.”

“Geçtiğin köprüleri yakma.”

GELMEDİK (sıfat-fiil)**-iş (2)**

“Ayağa değmedik taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz.”

“Ayak almadık taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz.”

GELMEZ (sıfat-fiil)**-kuş**

“Ava gelmez kuş olmaz, başa gelmez iş olmaz.”

-iş (2)

“Ava gelmez kuş olmaz, başa gelmez iş olmaz.”

“Başa gelmez iş olmaz, ayağa değmez taş olmaz.”

GEÇMİŞ (sıfat-fiil)**-defter (-leri,-leri) (2)**

“Bezirgân züğürtleyince geçmiş defterleri yoklar.”

“Tüccar züğürtleyince eski (veya geçmiş) defterleri karıştırır (veya yoklar.)”

-yağmur (-a)

“Geçmiş yağmura kepenek alıp telaşlanma.”

-kuzu

“Kurt eline geçmiş kuzu sağ çıkmaz.”

GELİNEN (sıfat-fiil)**-yer (-e,-e) (2)**

“Binde bir gelinen yere gül döşerler, her gün gelinen yere kül döşerler.”

GELMEYEN (sıfat-fiil)**-öküz**

“Çifte gelmeyen öküz olsun, işe gitmeyen oğlun.”

-yer (-e)

“Ekme bitmeyen yere, harcetme (veya harcama) gelmeyen yere.”

GEZEN (sıfat-fiil)**-tavuk (2)**

“Çok gezen tavuk ayağında pislik getirir.”

“Gezen tavuk bok getirir.”

-ayak (-a)

“Gezen ayağa taş değer (veya dolar.)”

-kurt (2)

“Gezen kurt aç kalmaz.”

“Yatan kurtla gezen kurt bir değildir.”

-tilki (-dan,-dan) (2)

“Oturan aslandan gezen tilki yeğdir.”

“Yatan aslandan (veya kurttan) gezen tilki (veya köpek) iyidir.”

GEÇEN (sıfat-fiil) (geçip gitmek)**-araba (-nın)**

“Geçen arabanın (veya kağınının) gölgesi olmaz.”

-günler

“Geçen günler ele girmez.”

GELECEK (sıfat-fiil)**-yıl**

“Çiftçinin karnını yarmışlar, kırk tane “gelecek yıl” çıkmış.”

GETİREMEYECEK (-İN) (sıfat-fiil)**-lakırtı (-yı)**

“Kalkacağına yere oturma, bilmediğin işe karışma, arkasını getiremeyeceğin lakırdıyı açma.”

GİDEN (sıfat-fiil)**-eşek (-in)**

“At ile yola giden eşeğin vay hâline.”

-at (-m,-ın) (2)

“Berk* kaçan (veya giden) atın boku seyrek düşer.”

“Hızlı giden (veya koşan) atın boku seyrek düşer.”

-yol (2)

“Erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer.”

“Kalbe giden yol mideden geçer.”

-kağnı (-nın)

“Giden kağnının gölgesinde oturulmaz.”

-köpek (-ten) (2)

“Gönülsüz davara giden köpekten hayır çıkmaz (veya gelmez.)”

“Güçle giden köpek av avlamaz.”

-tazı (-dan)

“İsteksiz ava giden tazıdan hayır gelmez.”

-kılıç (-a)

“Ramazan bereketli aydır ama duvardan giden kılıca sor /demişler./”

□ berk Süratli.

-doğan

“Seyrek giden doğan, sık giden soğan.”

-soğan

“Seyrek giden doğan, sık giden soğan.”

GİRMEDİK (sıfat-fiil)**-ağaç**

“Balta girmedik (veya değmedik) ağaç (veya orman) olmaz.”

-ev (2)

“Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz.”

GİRDİK (-İ) (sıfat-fiil)**-kümes (-e)**

“Başındaki fese bak girdiği kümese bak.”

GİREN (sıfat-fiil)**-ev**

“Beş para giren ev yıkılmamış.”

-öküz (-ün)

“Harmana giren öküzün ağzına sepet vururlar.”

-porsuk

“Harmana giren porsuk dirgene dayanır.”

-huy

“Sütle giren huy canla çıkar.”

GİTMEYEN (sıfat-fiil)**-oğul (-un)**

“Çifte gelmeyen öküz olsun, işe gitmeyen oğlun.”

GİDİLMEYEN (sıfat-fiil)**-yer**

“Gidilmeyen yer senin değildir.”

GİTTİK (-İ, -İN) (sıfat-fiil)**-yer (-de) (2)**

“Gittiğin yer kör ise gözünü yum da bak.”

“Kız gittiği, oğlan bittiği yerde ekme yer.”

-yol (-a,-a) (2)

“Hocanın okuduğunu dinle, gittiği yola gitme.”

“İmamın okuduğunu dinle, gittiği yola gitme.”

GİRMEYEN (sıfat-fiil)**-ev (-e)**

“Güneş girmeyen eve doktor girer.”

GÖREN (sıfat-fiil)**-göz (-e,-ün) (2)**

“Gören göze kılavuz istemez.”

“Gören gözün hakkı vardır.”

GÖRDÜK (-Ü) (sıfat-fiil)**-iş (-i)**

“Paranın gördüğü işi kimse göremez.”

GÖRÜNMEDİK (sıfat-fiil)**-göl (-e)**

“Dibi görünmedik göle girilmez (veya batılmaz.)”

GÖRÜNMEYEN (sıfat-fiil)**-su (-dan)**

“Dibi görünmeyen sudan geçme.”

-tas (-tan)

“Dibi görünmeyen tasta (veya kaptan) su içme.”

GÖÇTÜK (sıfat-fiil)**-yurt (-un)**

“Göçtük yurdun kadri konduk yurttan bilinir.”

GÖÇÜLEN (sıfat-fiil)**-yurt (-un)**

“Göçülen yurdun kadri konulan yurttan bilinir.”

GÖRMEDİK (sıfat-fiil)**-kuş (-lar)**

“Görgülü kuşlar gördüğünü işler, görmedik kuşlar ne görsün ki ne işler?”

-hacı (-yı)

“Nur görmedik hacıyı, deve üstünde yılan sokar.”

GÖRÜNEN (sıfat-fiil)**-dağ (-ın)**

“Görünen dağın (veya köyün) uzağı (veya ırağı) olmaz.”

-köy

“Görünen köy kılavuz istemez.”

GÖRMEYEN (sıfat-fiil)**-bülbul**

“Güzü görmeyen bülbul baharın kıymetini bilmez.”

GÖRÜLEN (sıfat-fiil)**-bulut (-tan)**

“Şimşegi görülen buluttan korkulmaz.”

GÜLER (sıfat-fiil)**-yüz (-lü) (2)**

“Güler yüzlü sirke satıcı, ekşi yüzlü bal satıcıdan çok kazanır.”

“Tatlı dil, güler yüz düşmanın kolunu büker.”

GÜTTÜK (-Ü,-ÜM) (sıfat-fiil)

-domuz (-u)

“Güttüğüm domuzu bana öğretme.”

GÜTTÜREN (sıfat-fiil)

-dünya

“Seraskere dana güttüren dünya.”

HAVLAMAYAN (sıfat-fiil)

-kurt

“Ardında yüz köpek havlamayan kurt, kurt.”

HAVLAYAN (sıfat-fiil)

-köpek (2)

“Çok havlayan köpek ısırılmaz.”

“Havlayan köpek ısırılmaz (veya kapmaz.)”

HIRLAYAN (sıfat-fiil)

-köpek (-in)

“Hırlayan köpeğin önüne (veya yanına) varılmaz.”

ISIRACAK (sıfat-fiil)

-it (2)

“Isıracak it havlamaz.”

“Isıracak it dişini (veya diş) göstermez.”

-köpek

“Isıracak köpek dişlerini göstermez.”

ISIRAMADIK (-IN) (sıfat-fiil)

-el (-i)

“Isıramadığın eli öp, başına ko.”

ISIRGAN* (sıfat-fiil) (ısıran)**-köpek**

“Isırgan* köpek havlamaz, avcı kedi mırlamaz.”

ISLANMIŞ (sıfat-fiil)**-eşek (-in)**

“Islanmış eşeğin yağmurdan korkusu (veya pervası) olmaz.”

ISMARLAMA (sıfat-fiil)**-dua**

“Isırlama dua (veya hac) kabul olmaz.”

-hac

“Isırlama hac, hac olmaz.”

KAYNAYAN (sıfat-fiil)**-tencere (-nin)**

“Hafif kaynayan tencerenin dibi tutmaz.”

-kazan

“Kaynayan kazan kapak tutmaz.”

-aş (-ın)

“Yavaş kaynayan aşın dibi tutmaz.”

KALKAN (sıfat-fiil)**-avrat**

“Buyurmadan tutan evlat, gün doğmadan kalkan avrat, deh demeden yürüyen at.”

-karı (-dan,-dan) (2)

“Yağmur tavına ekilen darıdan, kocasından sonra kalkan karıdan hayır gelmez.”

“Zemheriden sonra ekilen darıdan, kocasından sonra kalkan karıdan hayır gelmez.”

□ ısırgan Isıran.

KAZILAN (sıfat-fiil)**-yer (-den)**

“Her kazılan yerden su çıkmaz.”

KAÇAN (sıfat-fiil)**-at (-ın)**

“Berk* kaçan (veya giden) atın boku seyrek düşer.”

-balık

“Kaçan balık büyük olur.”

-tavşan (2)

“Kaçan tavşan büyük olur.”

“Kaçan tavşan çok yaşar.”

KALKACAK (-IN) (sıfat-fiil)**-yer (-e)**

“Kalkacağına yere oturma, bilmediğin işe karışma, arkasını getiremeyeceğin lakırdıyı açma.”

KANATLANAN (sıfat-fiil)**-karınca (-nın)**

“Kanatlanan karıncanın ölümü yakındır.”

KAYBOLAN (sıfat-fiil)**-koyunun kuyruğu**

“Kaybolan koyunun kuyruğu büyük (veya yağlı) olur.”

KAYNAMAYAN (sıfat-fiil)**-yer (-de)**

“Kazan kaynamayan yerde maymun oynamaz.”

KAPTIK (-I) (sıfat-fiil)**-yer (-i)**

“Kurt kuzu kaptığı yeri dokuz defa yoklar.”

□ berk Süratli.

KAÇTIK (-I) (sıfat-fiil)**-yer (-e)**

“Yalancıyı kaçtığı yere kadar kovalamalı.”

KESEN (sıfat-fiil)**-yavru (-su)**

“Farenin ip kesen yavrusu olur.”

KESMEZ (sıfat-fiil)**-bıçak (4)**

“Emsiz* avrat dile gelir, kesmez bıçak ele gelir.”

“Emsiz kadın dile yüğrük, kesmez bıçak ele yüğrük.”

“Kesmez bıçak ele, iş bilmeyen avrat dile.”

“Kesmez bıçak ele yavuz, iş bilmeyen avrat dile yavuz.”

KESEMEDİK (-İN) (sıfat-fiil)**-el (-i)**

“Kesemediğin eli öp de başına koy.”

KESİLEN (sıfat-fiil)**-baş**

“Kesilen baş /bir daha/ yerine konmaz.”

KESTİK (-İ) (sıfat-fiil)**-parmak**

“Şeriatın kestiği parmak acımaz.”

KIRKILMIŞ (sıfat-fiil)**-kuzu (-ya)**

“Allah kırkılmış kuzuya göre yel estirir.”

KIZAN (sıfat-fiil)**-köpek**

“Azan kurda kızan köpek.”

□ **emsiz** Yeteneksiz.

KIRILMIŞ (sıfat-fiil)**-dal (-a)**

“Eceli gelen karga kırılmış dala konar.”

KIRILDIK (-I) (sıfat-fiil)**-yer (-den)**

“İp kırıldığı (veya koptuğu) yerden ulanır (veya bağlanır.)”

KIRILAN (sıfat-fiil)**-cam**

“Kırılan cam kenar tutmaz.”

-kalp

“Kırılan kalp kolay kolay onarılmaz.”

KORKAN (sıfat-fiil)**-porsuk**

“Dirgenden korkan porsuk harman yerine gelmez.”

KOŞAN (sıfat-fiil)**-at (-ın)**

“Hızlı giden (veya koşan) atın boku seyrek düşer.”

KONDUK (sıfat-fiil)**-yurt (-ta)**

“Göçtük yurdun kadri konduk yurttan bilindir.”

KONULAN (sıfat-fiil)**-yurt (-ta)**

“Göçülen yurdun kadri konulan yurttan bilindir.”

KOPARAN (sıfat-fiil)**-doğru (-dan)**

“İş bitiren yalan, fitne koparan doğrudan yeğdir.”

KOCAMIŞ (sıfat-fiil)**-tilki (2)**

“Kocamış tilki faka basmaz (veya düşmez.)”

“Kocamış tilki faktan korkmaz.”

KOKMUŞ (sıfat-fiil)**-et (-e,-e) (2)**

“Kokmuş ete sinek çok konar.”

“Kokmuş ete tuz kâr etmez, anlamayana söz kâr etmez.”

KOPACAK (sıfat-fiil)**-kiriş**

“Kopacak kiriş sesinden belli olur.”

KONACAK (sıfat-fiil)**-konak**

“Köylü, misafir kabul etmeyiz demez, konacak konak yoktur der.”

KURDUK (-U) (sıfat-fiil)**-salıncak (-ta)**

“Ananın kurduğu salıncakta kız da sallanır.”

MELEYEN (sıfat-fiil)**-inek**

“Meleyen inek süt vermez.”

OKUNMADIK (sıfat-fiil)**-düğün (-e)**

“Okunmadık düğüne Keloğlan gider.”

OLAN (sıfat-fiil)**-arı (-nın)**

“Ağzında bal olan arının kuyruğunda iğnesi vardır.”

-yer (-de,-de) (2)

“Bal olan yerde sinek de olur (veya bulunur.)”

“İş olan yerde aş olur.”

-kimse

“Cahil olan kimse vakitsiz öten horoz gibidir.”

-ev (-de)

“Dü zen* olan evde (veya yerde) düzen olmaz.”

-kuş (-un)

“Gözü tanede (veya darıda) olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz.”

-köy (-de)

“Horozu çok olan köyde sabah geç (veya erken veya tez) olur.”

-koyun (-un,-un,-un) (3)

“Kaybolan koyunun kuyruğu büyük (veya yağlı) olur.”

“Zayi olan koyunun kuyruğu büyük olur.”

“Ziyan olan koyunun kuyruğu yağlı olur.”

-tilki (-nin)

“Kurtla ortak olan tilkinin hissesi ya tırnaktır ya bağırsak.”

OLMAYAN (sıfat-fiil)**-yer (-den,**

“Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.”

“Dirlik olmayan yerde varlık (veya birlik) olmaz.”

-kız (-ın)

“Gelin olmayan kızın vebali amcası oğlunun başına.”

-ağaç (-a)

“Yemişi olmayan ağaca taş atmazlar.”

* **dü zen** İki kadın, iki kadınla evli olma durumu.

OLDUK (-U) (sıfat-fiil)**-zaman (-da)**

“Güneşin kıymeti göğün bulutlu olduğu zamanda belli olur.”

-hâl (-de)

“Öğüt bir hazine kadar değerli olduğu hâlde bedava verilir.”

OLMADIK (sıfat-fiil)**-baş**

“Hasta olmadık baş, ayak almadık taş olmaz.”

OLACAK (sıfat-fiil)**-çocuk**

“Adam olacak çocuk bokundan belli olur.”

-hasta (-nın)

“İyi olacak hastanın hekim (veya doktor) ayağına gelir.”

-kuzu (-ya) (2)

“Koç olacak kuzu kuyruğundan bellidir.”

“Koç olacak kuzuya bıçak atılmaz.”

-oğlan

“Olacak oğlan bokundan (veya duruşundan) belli.”

-buzağı

“Öküz olacak buzağı (veya dana), bokundan belli olur.”

OLUNMAYACAK (sıfat-fiil)**-dua (-ya)**

“Kabul olunmayacak (veya edilmeyecek) duaya amin denmez (veya deme.)”

OLMAYACAK (sıfat-fiil)**-dua (-ya)**

“Olmayacak duaya amin denilmez.”

ONULMAZ (sıfat-fiil)**-yara**

“Dostun attığı gül onulmaz yara açar.”

ONMADIK (sıfat-fiil)**-hacı (-yı)**

“Onmadık hacıyı Arafat'ta yılan sokar.”

-yıl (-ın)

“Onmadık yılın yağmuru harman vakti yağar.”

OSURAN (sıfat-fiil)**-göt**

“Osuran göt tövbe tutmaz.”

OTURAN (sıfat-fiil)**-aslan**

“Oturana aslandan gezen tilki yeğdir.”

OTURDUK (-U,-UM) (sıfat-fiil)**-zaman**

“Ere giderken büyük kız, evde oturduğu zaman küçük kız.”

-yer

“Geçimim geçim olsun da oturduğum yer samanlık köşesi olsun.”

-ahır

“Oturduğu ahır sekisi, çağırdığı İstanbul türküsü.”

OTURULAN (sıfat-fiil)**-ağaç (-ın)**

“Gölgesinde oturuşan ağacın dalı kesilmez.”

OTLADIK (-I)**-yer (-de)**

“Keçinin otladığı yerde oğlağı da otlatırlar.”

OYNAYACAK (sıfat-fiil)

-adam

“Oynayacak adam kağı gıcirtısında da oynar.”

ÖLMÜŞ (sıfat-fiil)

-Nikola (-ya)

“Abbas’ı bilmez, papazı bilmez; ölmüş Nikola’ya “vay Vasil” der.”

-aslan (-a,-nın) (2)

“Ölmüş aslana tavşanlar bile hücum eder.”

“Ölmüş aslanın sakalını yolarlar.”

-at (-a)

“Ölmüş ata yük yüklenmez.”

-deve (-nin)

“Ölmüş devenin derisi eşeğe yükür.”

-eşek (-in) (2)

“Ölmüş eşeğin nalı çekilmez.”

“Ölmüş eşek kurttan korkmaz.”

-koyun

“Ölmüş koyun (veya eşek) kurttan korkmaz.”

-baba

“Yanmış mal, ölmüş baba ile iftihar olunmaz.”

ÖLECEK (sıfat-fiil)

-karga

“Ölecek karga kırılacak dala konar.”

-tavşan

“Ölecek tavşan çomağa karşı gelir.”

ÖPECEK (-İN) (sıfat-fiil)**-el (-e) (2)**

“Öpecek el ararsan kendi elindir.”

“Öpeceğin ele tükürme.”

ÖPÜLECEK (sıfat-fiil)**-el**

“Öpülecek el ısırılmaz.”

ÖTEN (sıfat-fiil)**-horoz (-un,-un) (3)**

“Cahil olan kimse vakitsiz öten horoz gibidir.”

“Erken öten horozun başını keserler (veya koparırlar.)”

“Vakitsiz öten horozun başını keserler.”

ÖTER (sıfat-fiil)**-kuş (-um)**

“Döner taşım yok, öter kuşum yok.”

ÖVEN (sıfat-fiil)**-imam (-ın)**

“Kendini çok öven imamın cemaati az olur.”

PİŞMİŞ (sıfat-fiil)**-tavuk (-un)**

“İnsanın başına gelen pişmiş tavuğun başına gelmez.”

-aş (-a)

“Pişmiş aşı /soğuk/ su katılmaz.”

SALLAMAYAN (sıfat-fiil)**-kavak**

“Başını sallamayan kavak olmaz.”

SAĞILIR (sıfat-fiil)

-inek (-in)

“Sağılır ineğin buzağısı kesilmez.”

SAKINAN (sıfat-fiil)

-göz (-e)

“Sakınan göze çöp batar.”

SAKINILAN (sıfat-fiil)

-göz (-e)

“Sakınılan göze çöp batar.”

SAYMADIK (-IN) (sıfat-fiil)

-kaful (-dan)

“Saymadığın kafuldan * tavşan çıkar.”

SEVDİK (-İ) (sıfat-fiil)

-yavru (-sunu)

“Ayı sevdiği yavrusunu hırpalar.”

-post (-u)

“Kasap sevdiği postu yerden yere vurur.”

-deri (-yi)

“Tabak sevdiği deriyi taştan taşa (veya yerden yere) çalar.”

SEVMEDİK (-İ) (sıfat-fiil)

-ot (3)

“Keçinin sevmediği (veya yemediği) ot başını ağrıtır.”

“Keçinin sevmediği ot gelir, karşısında (veya gözünün önünde) biter.”

“Yılanın sevmediği ot, deliğinin ağzında biter.”

□ **kaful** Çalılık yer.

SEVİLMEDİK (sıfat-fiil)**-ot**

“Sevilmedik ot insanın başucunda biter.”

SIÇACAK (-IN) (sıfat-fiil)**-yüz (-e)**

“Bakacağıın yüze sıçma, sıçacağıın yüze bakma.”

SIÇILACAK (sıfat-fiil)**-ağız**

“Sıçılacak ağız göte yakın gelir.”

SIÇAN (sıfat-fiil)**-öküz (-ün)**

“Yazın harmana sıçan öküzün kışın yemlikte ağzına gelir.”

SOKMAYAN (sıfat-fiil)**-yılan**

“Beni sokmayan yılan bin yaşasın.”

SÖNMÜŞ (sıfat-fiil)**-ateş**

“Lafını bilmeyen hödükler, sönmüş ateş körükler.”

SÖNMEMİŞ (sıfat-fiil)**-ateş**

“Lakırtısını bilmeyen çavuşlar sönmemiş ateş avuçlar.”

SÜRÇEN (sıfat-fiil)**-at (-ın)**

“Bir sürçen atın başı kesilmez.”

TADAN (sıfat-fiil)**-köpek**

“Eti tadan köpek artık kuru ekmeğe dönmez.”

TAŞIRAN (sıfat-fiil)**-son damla (-dır)**

“Bardağı taşırان son damladır.”

TUTAN (sıfat-fiil)**-evlat**

“Buyurmadan tutan evlat, gün doğmadan kalkan avrat, deh demeden yürüyen at.”

-el (-im)

“Çömçe tutan elim olsun, ocaklıkta yerim olsun.”

TUTULAN (sıfat-fiil)**-kısarak**

“Tutulan kısarak harman döğer.”

-sakal

“Tutulan sakal yolunur.”

TUTULMAYAN (sıfat-fiil)**-hırsız**

“Tutulmayan hırsız beyden büyüktür.”

-uğru

“Tutulmayan uğru beyden doğru.”

TÜKÜRÜLECEK (sıfat-fiil)**-yüz (-e)**

“Bakacak yüze tükürülmez, tükürülecek yüze bakılmaz.”

TÜKÜRDÜK (-ÜN) (sıfat-fiil)**-el (-i)**

“Tükürdüğün eli öpme.”

TÜTMEDİK (sıfat-fiil)**-baca**

“Tütmedik baca, çekişmedik karı koca olmaz.”

UÇAMAYAN (sıfat-fiil)**-kuş (-a)**

“Allah uçamayan kuşa alçacak dal verir.”

UÇMAYAN (sıfat-fiil)**-sinek**

“Gündüzün uçmayan sinek gece ayrana düşermiş.”

-kuş (-un)

“Havada akranıyla uçmayan kuşun sesi tavadan gelir.”

UÇAN (sıfat-fiil)**-kuş (-un) (3)**

“Uçan kuş aç kalmaz.”

“Uçan kuşun kanadı kırılmaz.”

“Yerde yatan yumurta, gökte uçan kuş olur.”

UMMADIK (-I,-İN) (sıfat-fiil)**-yer**

“Gönül ummadığı yere küser.”

-çotuk

“Ummadığın çotuk (veya kütük veya yar) araba devirir.”

-delik (-ten)

“Ummadığın delikten yılan (veya tilki) çıkar.”

-keçi (-den)

“Ummadığın keçiden bir batman yağ çıkar.”

-taş

“Ummadığın taş baş yarar.”

UYMAYAN (sıfat-fiil)**-takke**

“Başıma uymayan takke elin olsun.”

-karpuz

“İçi dışına uymayan karpuz, eşek ağzı sulandırır.”

UYUR (sıfat-fiil)

-aslan (-ı)

“Uyur aslanı uyandırma.”

UYUYAN (sıfat-fiil)

-fitne (-yi)

“Uyuyan fitneyi uyandırma.”

-yılan (-ın)

“Uyuyan yılanın kuyruğuna basma.”

UZATILAN (sıfat-fiil)

-yer (-e,-e) (2)

“El uzatılan yere ayak uzatılmaz.”

“El uzatılan yere dil uzatılmaz.”

UZANAMADIK (-I) (sıfat-fiil)

-ciğer (-e)

“Kedi uzanamadığı (veya yetişemediği) ciğere murdar (veya pis) dermiş.”

UZANAN (sıfat-fiil)

-ayak (-lar)

“Yorganından ziyade uzanan ayaklar açıkta kalır.”

ÜRÜYEN (sıfat-fiil)

-köpek (-e) (2)

“Her ürüyen köpeğe taş atılmaz.”

“Ürüyen köpek ısırılmaz (veya kapmaz.)”

ÜREN (sıfat-fiil)**-köpek (-ten)**

“Üren[□] köpekten korkulmaz.”

VARDIK (-IN) (sıfat-fiil)**-yer (-in) (2)**

“Vardığın yer karanlıksa (veya körse) sen de gözünü kapa.”

“Vardığın yerin ekmeği büyükse torbayı küçük götür.”

VERMEYEN (sıfat-fiil)**-ağaç (-a,-ı) (2)**

“Cahil adam meyvesiz (veya meyve vermeyen) ağaca benzer.”

“Yemiş vermeyen ağacı keserler.”

VERİLMEYEN (sıfat-fiil)**-at**

“Arpa verilmeyen at kamçı zoruyla yürümez.”

VEREN (sıfat-fiil)**-el (-i,-i,-i) (6)**

“Ekmek veren eli köpek bile kapmaz.”

“Veren el alan elden üstündür (veya yeğdir.)”

“Veren el dert görmez.”

“Veren el kesilmez.”

“Veren eli herkes öper.”

“Veren eli kimse ısırmaz (veya kesmez.)”

-ağaç

“Meyve veren ağaç (veya ağacı) taşlanır (veya taşlarlar.)”

VERİLEN (sıfat-fiil)**-el**

“Ekmek verilen el ısırılmaz.”

□ **ürmek** Havlamak.

-söz

“Verilen söz borcun aynısıdır.”

VERMEZ (sıfat-fiil)**-komşu**

“Ekmek vermez komşu alma.”

VURAN (sıfat-fiil)**-el**

“Yaş ağaca balta vuran el onmaz.”

VURDUK (-U) (sıfat-fiil)**-yer (-de, -i) (2)**

“Hocanın vurduğu yerde gül biter.”

“Hocanın vurduğu yeri ateş yakmaz.”

YAĞDIK (-I) (sıfat-fiil)**-gün**

“Kar yağdığı gün tozur.”

YAĞDIRACAK (sıfat-fiil)**-bulut**

“Yağmur yağdıracak bulut uzaktan bellidir.”

YANAN (sıfat-fiil)**-mum**

“Baba mirası yanan mum gibidir.”

-eşek (3)

“Canı acıyan (veya yanan) eşek attan yüğrük olur.”

“Canı yanan eşek atı geçer.”

“Canı yanan eşek attan berk kaçır (veya hızlı koşar veya yüğrük olur.)”

-harman

“Yanan harman öşür vermez.”

YANMIŞ (sıfat-fiil)**-harman**

“Yanmış harmanın öşrü alınmaz.”

-mal

“Yanmış mal, ölmüş baba ile iftihar olunmaz.”

YAPAN (sıfat-fiil)**-koyun (-lar)**

“Kurdu bekçi yapan koyunlar postu kaybedince ağlamamalıdır.”

YAPIŞAN (sıfat-fiil)**-el (2)**

“Sabanın tutağına yapışan el aç kalmaz.”

“Sabanın ucuna yapışan el, ele açılmaz.”

YAŞLANMIŞ (sıfat-fiil)**-eşek**

“Yaşlanmış eşekte yıllanmış akıl olur.”

YATAN (sıfat-fiil)**-aslan**

“Yatan aslandan (veya kurttan) gezen tilki (veya köpek) iyidir.”

-kurt (-la)

“Yatan kurtla gezen kurt bir değildir.”

-öküz (-e)

“Yatan öküze yem yok.”

YATAR (sıfat-fiil)**-kurt (-tan)**

“Yatar kurttan yeler[□] tilki yeğdir.”

□ **yelemek** Dolaşmak.

YATTIK (-I) (sıfat-fiil)**-yer (-den)**

“Aslan yatağından (veya yattığı yerden) bellidir (veya belli olur.)”

YEDİK (-İ) (sıfat-fiil)**-gün (-de)**

“At yedi günde, it yediği günde belli olur (veya semirir.)”

-hurma (-lar,-lar,-lar) (3)

“Bıldır yediği hurmalar, bu yıl götünü tırmalar.”

“Evvel yediği hurmalar, bu yıl götünü tırmalar.”

“Evvel yediğim hurmalar bugün kıcıımı tırmalar.”

-sopa (-yı)

“Destursuz başa girenin yediği sopayı Mevla bilir.”

-yer (-e)

“Ekmek yediğin yere etme ihanet; gözüne tuz durur dizine ekmek.”

-kapı (-yı,-yı,-yı) (3)

“İt aş yediği kapıyı bekler.”

“İt yal yediği kapıyı bekler.”

“Köpek ekmek yediği (veya veren) kapıyı tanır.”

-çanak (-a)

“İt yal yediği çanağa işemez.”

-kap (-a)

“Köpek bile yal yediği kaba pislemez (veya sıçmaz.)”

-ekmek (-e)

“Kör insan yediği ekmeğe bıçak sokar.”

-bazlama

“Köylünün yediği bazlama, Ayvaz’ın yediği baklavadan tatlıdır.”

-baklava (-dan)

“Köylünün yediği bazlama, Ayvaz’ın yediği baklavadan tatlıdır.”

-ayaz (-ı)

“Kurt kışı geçirir ama yediği ayazı da unutmaz.”

YENEN (sıfat-fiil)**-aş**

“Gönülsüz yenen aş, ya karın ağrıtır ya baş.”

YENİLEN (sıfat-fiil)**-pehlivan**

“Yenilen pehlivan güreşe doymaz.”

YERDİK (-İN) (sıfat-fiil)**-küçük**

“Yerdiğin küçük (veya oğlan) yer tutar.”

YETEN (sıfat-fiil)**-adam (-dır)**

“Zengin adam elindeki kendine yeten adamdır.”

YETİŞTİK (-İ,-İN) (sıfat-fiil)**-yer (-e)**

“Sarığı sarar sarar, ulamı yetiştigi yere sokarsın.”

YETİŞEMEDİK (-İ) (sıfat-fiil)**-ciğer (-e)**

“Kedi uzanamadığı (veya yetişemediği) ciğere murdar (veya pis) dermiş.”

-üzüm (-e)

“Tilki ulaşamayacağı (veya yetişemediği) üzüme koruk der.”

-köy (-ün)

“Yetişemediğin köyün alt tarafında (veya beri yanında) yat.”

YIKAMADIK (-I) (sıfat-fiil)**-ev**

“Avradın yıkamadığı ev bin yıl dikili kalır.”

YIKILAN (sıfat-fiil)**-ağaç (-a)**

“Yıkılan ağaca balta vuran çok olur.”

YIKILDIK (-I) (sıfat-fiil)**-gün**

“Yar yıkıldığı gün tozur.”

YILLANMIŞ (sıfat-fiil)**-akıl**

“Yaşlanmış eşekte yıllanmış akıl olur.”

YİYEN (sıfat-fiil)**-köpek (2)**

“Bir söz söyler ki dirhemini yiyen köpek kudurur.”

“Yal yiyen köpek tüyünden bellidir.”

-kedi (-nin) (2)

“Caminin mumunu yiyen kedinin gözü kör olur.”

“Mescit mumunu yiyen kedi kör olur.”

-sıpa

“Harmanda dirgen yiyen sıpa, yılına kadar acısını unutmaz.”

-eşek

“Sopayı yiyen eşek atı geçer.”

-kelp

“Yağ yiyen kelp (veya köpek) tüyünden bellidir.”

YORULDUK (-U) (sıfat-fiil)**-yer (-e, -e,-e) (3)**

“Eşegin yorulduğu yere han (veya köy) yapılmaz.”

“Herkesin yorulduğu yere han yapmazlar.”

“Yorulduğun yere han yapılmaz.”

YUMURTLAYAN (sıfat-fiil)**-tavuk (2)**

“Altın yumurtlayan tavuk kesilmez.”

“Yumurtlayan tavuk bağırğan (veya kağırğan[□]) olur.”

YUVARLANAN (sıfat-fiil)**-taş (-a) (2)**

“Yuvarlanan taş yosun tutmaz.”

“Yuvarlanan taşa çöp bulaşır.”

YÜRÜYEN (sıfat-fiil)**-at**

“Buyurmadan tutan evlat, gün doğmadan kalkan avrat, deh demeden yürüyen at.”

-yiğit (-e)

“Yürüyen yiğide yol dayanmaz.”

ZÜĞÜRTLEYEN (sıfat-fiil)**-bezirgan**

“Züğürtleyen bezirgân eski defterleri açar (veya yoklar veya karıştırır.)”

□ kağırmaq Seslenmek.

SONUÇ

Hem dil bilgisinin hem de kültürün önemli parçası olan Türk atasözlerinde eşdizimlilik, özellikle bazı sıfatlarda çok yoğun gözükürken bazı sıfatlarda ise çok az görülmüştür.

Türk atasözleri eşdizimlilik açısından gruplara göre incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. İncelenen atasözlerinde sıfat+ isim ve sıfat-fiil+ isim yapısında sıklık temelli incelemeye göre toplam 632 eşdizimli sıfat ve sıfat-fiil tespit edilmiştir. En fazla eşdizimlilik sıfat+isim yapısında görülmüştür. Özellikle bazı sıfatlarda bu özellik göze çarpmaktadır.

2. Sıfat+isim yapısında niteleme sıfatı+ isim yapısında 336 eşdizimli sıfat tespit edilmiştir. Sıfat+isim yapısında en yüksek sıklık niteleme sıfatlarına aittir.

3. Sıfat+isim yapısının diğer bir grubu olan belirtme sıfatları ise en az eşdizimlilik yapan kısımdır. Kısaca sayı sıfatı+isim, işaret sıfatı+ isim, belgisiz sıfat+isim, soru sıfatı+ isim yapılarında 37 eşdizimli sıfat tespit edilmiştir. Bu sıfatlardan bazıları çok yüksek sıklık gösterirken bazıları çok az birliktelik oluşturmuştur.

4. Sıfat-fiil+isim yapısına bakıldığında 259 eşdizimli sıfat-fiil tespit edilmiştir. Niteleme sıfatlarından sonra en yüksek sıklık bu gruptadır. Buradan Türk atasözlerinde sıfat-fiillerin bolca bulunduğu görülmektedir. Aynı zamanda görülen bu sıfat-fiiller sıfat görevinde bulunmaktadır. Dolayısıyla sıfat-fiil+ isim yapısında da eşdizimlilik açısından zengin bir çerçeve görülmüştür.

5. Türk atasözleri bağlamında yapılan eşdizimlilik çalışması bütün olarak kalıplaşmış yapılar olan atasözlerine farklı bir bakış açısı getirmesi ve yabancıların Türk atasözleri yapılarını daha kolay öğrenmeleri açısından önem arz etmektedir.

6. Türk atasözlerinde eşdizimlilik üzerine yapılan bu çalışma, eşdizimlilik konusunda teorik anlamda tam bir uzlaşma olmadığı için birtakım tartışmalı taraflar içerebilir fakat bunun bilincinde olarak atasözlerindeki eşdizimlilik ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

7. Atasözlerindeki sıfat+isim ve sıfat-fiil+ isim eşdizimliliğinin incelendiği bu tez çalışmasının eşdizimlilik üzerine çalışma yapmak isteyen diğer araştırmacılara atasözlerinde diğer dil bilgisi yapılarındaki incelenmeyen eşdizimlilikleri incelemek açısından bir örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağca, M.(2020). *Eski Türkçe Metinlerde Sıfatların Eşdizimliliği*. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Aksan,D.(2004). *Türkçenin Söz Varlığı*.Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan,D.(2005). *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ömer Asım. (1988). “Atasözleri-Deyimler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1962, ss. 131- 166.
- Aksu Kurtoğlu, Ö. (2016). “Öğretim Düzleminde Bütünleyici Bir Yaklaşım Savunusuyla Eşdizimliliğe Kuramsal Bir Bakış”, *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 13(1), 39-70.
- Altenberg, B. (1998). *On the phraseology of spoken English: the evidence of recurrent word-combinations. (Ed.: A. P. Cowie). Phraseology, theory, analysis, and applications*. Oxford: Oxford University Press.s. 101-122.
- Aktaş,Ö.(2019). *Türkiye Türkçesinde İsimlerin Fiillerle Kurduğu Eşdizimler (I-Ö Maddeleri Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.
- Banguoğlu, Tahsin.(2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bayraktar, N. (2018). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Cowie, A.P. (1994). *Phraseology. The Encyclopaedia of Language and Linguistics (R. E. Asher, Ed.)*, Cilt 6, Oxford: Pergamon Press.
- Cowie, A. P. (1998), *Phraseology: Theory, analysis, and applications*. Oxford: Clarendon Press.
- Cuci, H. (2020). *Maytrisimit Eşdizim Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Çalışkan,N.(2019). “Yüklem Konumundaki Sıfatlar ile Fiilimsi Tamlayıcıları Arasındaki Eşdizimlilik İlişkileri.” *Dil Araştırmaları*, Bahar 2019/24: s.75-88.
- Demir, N., E. Yılmaz. (2016). *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay.
- Doğan,N.(2015).”Türkçe Sözlük’te Fiisel Eşdizimlilik”. *Gazi Türkiyat*, Güz 2015/17: s.67-84.
- Doğan, N. (2016). *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Eşdizimleri*, Ankara: Yayınevi Yay.

- Doğan, N. (2016). *Türkçe Sözlük'te Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi*. XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı. Budapeşte.
- Doğan, N. (2018). Türkçede Dil Bilgisel Eşdizimlilik. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Eskişehir: 2019, 535-544.
- Doğan, N. (2022). "Dîvânu Lugâti't-Türk ve Eşdizimlilik: Türkçenin İlk Eşdizim Sözlüğü." *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, s.689-713.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eken, N. T. (2016). "Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:33, s. 28-47.
- Emlik, N. (2021). *Kutadgu Bilig'deki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Ergin, Muharrem.(2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul:Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Firth, J. R., (1957). "Modes of Meaning", *Papers in Linguistics 1934-1951*, London:Oxford University Press, s. 190-215.
- Greenbaum, S. (1974). "Some verb-intensifier collocations in American and British English." *American Speech* 49 (1/2). 79-89.
- Halliday, M. A. K. (1966). "Lexis as a Linguistic Level". *Memory of F. R. Firth* (Ed. C. E. Bazell vd.), London: Longman.
- Hatipoğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: TDK Yayınları.
- İmer,Kâmile.vd.(2011).*Dilbilim Sözlüğü*.İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karahan, L.(2010). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaşgarlı,M.(2019). *Dîvânu Lugâti 't-Türk*.(Çev.Kaçalin,M..).İstanbul:Kabalıcı Yayınları.
- Kjellmer, G. (1994). *A Dictionary of English Collocations: Based on the Brown Corpus*. 3 vols. Oxford: Clarendon Press.
- Korkmaz, Zeynep.(2009).*Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kumanlı,M.S.(2016). "Türkçe Sözlük'te Eşdizimliliklerin Gösterilişi". *Gazi Türkiyat*, Bahar 2016/18: s.195-204

- Mel'cuk, I. (1998). "Collocations and Lexical Functions", *Phraseology: theory, analysis, and applications*, (Ed. A.P. Cowie), *Oxford University Press*, s. 23-54.
- Mitchell, T. F. (1971). "Linguistic 'goings on': collocations and other lexical matters arising on the syntagmatic record." *Archivum Linguisticum*, 2, 35-69.
- Nesselhauf, N. (2005). *Collocations in a Learner Corpus: Studies in Corpus Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Sel,P.(2020). *Runik Harfli Metinlerde Eşdizimlilik*.Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Selçuk,H.(2020).*Türkiye Türkçesinde İsimlerin Fiillerle Kurduğu Eşdizimler (A-H Maddeleri Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Samsun.
- Sinclair, J. M. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Stubbs, M. (1995). "Collocations and Semantic Profiles: on the cause of the trouble with quantitative studies." *Functions of Language*, 2, 1. 23-55.
- Tezcan Aksu, B., Akalın, Ş.H., Toparlı,R. (2022). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özgündüz,A.Ç.(2022).*Atasözlerimizde Sıfat Fiil Kategorisi*. Yüksek Lisans Tezi.Sakarya Üniversitesi.Sakarya.
- Özkan, B.(2007). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Özkan,B. (2009). "Ana Dili ve Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Belirteçler- Derlem Tabanlı Bir Uygulama.", *II.Uluslararası Türkçenin Eğitimi- Öğretimi Sempozyumu*, 2-4 Temmuz 2009, Nevşehir.
- Özkan, B. (2012). "Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü". *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*. 2011.Muğla, s.93-102.
- Özkan,B.(2020). *Türkiye Türkçesinde Ön Adlarla Adların Birliktelik Kullanımı ve Eşdizimi Sözlüğü: Derlem Tabanlı Bir Uygulama*. Ankara: TDK Yayınları.
- Vardar, Berke, (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.
- Yakasız, S. (2019). *Türkiye Türkçesinde İsimlerin Fiillerle Kurduğu Eşdizimler (Türkçe Sözlükteki P-Z Madde Başları)*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi,Samsun.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 09/10/2023

Tez Başlığı : Türk Atasözlerinde Sıfat İşlevli Eşdizimlilikler

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 217 sayfalık kısmına ilişkin, 09/10/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Tunitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %6 'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

09/10/2023

Adı Soyadı: Elzem Buluş
Öğrenci No: N20135936
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Türk Dili

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof.Dr. Şükrü Halûk Akalın

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT

Date: 09/10/2023

Thesis Title : Collocations with Adjectival Functions in Turkish Proverbs

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 09/10/2023 for the total of 217 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 6%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

09/10/2023

Name Surname: Elzem Buluş
Student No: N20135936
Department: Turkish Language and Literature
Program: Turkish Language

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof.Dr. Şükrü Halûk Akalın

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 09/10/2023	
Tez Başlığı: Türk Atasözlerinde Sıfat İşlevli Eşdizimlilikler	
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none">1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
09/10/2023	
Adı Soyadı: Elzem BULUŞ	_____
Öğrenci No: N20135936	_____
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı	_____
Programı: Türk Dili	_____
Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora	_____
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>	
UYGUNDUR.	
_____ Prof.Dr. Şükrü Halûk AKALIN	
Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr	
Telefon: 0-312-2976860	Faks: 0-3122992147
E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr	

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT

Date: 09/10/2023

Thesis Title: Collocations with Adjectival Functions in Turkish Proverbs

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

09/10/2023

Name Surname: Elzem BULUŞ
Student No: N20135936
Department: Turkish Language and Literature
Program: Turkish Language
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

APPROVED.

Prof.Dr. Şükrü Halûk AKALIN